20/05/2024

Landelijk Kwaliteitskader

Effectieve Jeugdinterventies voor Preventie van Jeugdcriminaliteit

‘Wat Werkt Laten Werken’

Prof. dr. Jan Hendriks

Prof. dr. Geert Jan Stams

Ministerie van Justitie en Veiligheid

GARAGE 2020

Voorwoord

We hopen met dit rapport een bijdrage te leveren aan de preventie van jeugddelinquentie in Nederland. De volgende personen willen we graag bedanken voor hun deskundige adviezen en de bereidheid om dit rapport van kritisch commentaar te voorzien. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar Naomi Koning (Universiteit van Amsterdam, Garage 2020), die het meest intensief van iedereen commentaar heeft geleverd op het rapport, tot op het laatste moment zelfs in de late avond en in het weekend. Daarnaast gaat onze dank uit naar Martijn Bakker, Antoinette de Kroon en Nour Gjaltema (Ministerie van Justitie en Veiligheid), Mark Assink (Universiteit van Amsterdam), Inge Wissink (Universiteit Utrecht), Evelyn Heynen (Open Universiteit), Cees Blij (Orion college Amsterdam). Susanne Hofte (Hogeschool Leiden) heeft als jurist, gespecialiseerd in kinderrechten en jeugdzorg, alle tekstgedeeltes met betrekking tot kinderrechten van kritisch commentaar voorzien.

.....

Prof. dr. Geert Jan Stams
Hoogleraar Forensische Orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. Jan Hendriks
Hoogleraar Forensische Orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam/
Hoogleraar Forensische Psychiatrie en Psychologie, Vrije Universiteit van Amsterdam

Inhoudsopgave

Introductie	2
1. Inleiding	5
2. Risico- en protectieve factoren als aangrijpingspunt voor interventies	12
3. Interventies	17
4. Samenvatting en conclusies	39
Beleidsamenvatting	50
Do's and don'ts	56
Tot slot	58
Literatuurlijst	60

Introductie

Aanleiding

In zijn Initiatiefnota (4.2) stelt het voormalig lid van de Tweede Kamer Verkuijlen voor om een pragmatisch kwaliteitskader te ontwikkelen met als referentie de werkzame mechanismen in bewezen effectieve preventieve interventies. Zijn doel is om een wildgroei in gedragsinterventies en bewustzijnsvoorlichtingen over de risico's van de criminaliteit te voorkomen en er voor te zorgen dat de financiële middelen effectief worden besteed.

Het kabinet omarmt dit voorstel. Het formuleren van een kwaliteitskader, gebaseerd op bestaande inzichten zoals bijvoorbeeld toegepast bij de erkenning van interventies door het Nederlands Jeugdinstituut (NJi), draagt bij aan de ontwikkeling, doorontwikkeling en landelijke uitrol van effectieve interventies. Het ontwikkelen van een landelijk toepasbaar kwaliteitskader voor preventieve interventies, pragmatisch met de bewezen effectieve interventies als referentie, vormt een goede aanvulling op het beleid gericht op de (door) ontwikkeling, landelijke beschikbaarheid en de inzet van effectieve interventies.

Opdracht

Ontwikkel een kwaliteitskader dat door gemeenten en andere betrokken preventieprofessionals praktisch en landelijk te hanteren is. Dit helpt gemeenten bij het maken van keuzes voor de inzet van interventies om zo hun preventieve aanpak vorm te kunnen geven.

Het kwaliteitskader dient benut te worden voor het (vooraf en achteraf) toetsen van initiatieven om te komen tot een selectie van (in potentie) effectieve interventies om (herhaling van) delinquentie te voorkomen en het uitselecteren van interventies die niet werken of zelfs schade kunnen toebrengen. Daarnaast geeft het kader (op basis van wetenschappelijke kennis) inzicht in de manier waarop interventies onderdeel (kunnen) zijn van een (programmatische) aanpak, die waar mogelijk domeinoverstijgend en gebieds-/wijkgericht is en een levensloopbenadering hanteert.

Fase I

Gereed 1e kwartaal 2024 (bruikbaar voor het ministerie van JenV).

Ontwikkel een rapport/document met het kwaliteitskader:

- vooral gericht op secundaire[1] (i.e., selectieve) en tertiaire (i.e., geïndiceerde) preventie[2];
- met handvatten voor gemeenten en andere betrokkenen om inzicht te krijgen in het verschil tussen die drie niveaus van preventie en dat duidelijk maakt dat secundaire en tertiaire preventie beter aansluiten op de behoeften van de doelgroep. Ook is hierbij aandacht voor de samenwerking tussen het zorg- en het veiligheidsdomein;
- met het oog op het voorkomen van (herhaald) daderschap van kinderen, jongeren en (jong)volwassenen van 8 tot en met 27 jaar met een verhoogd risico om in de criminaliteit te belanden, waarbij oog is voor de combinatie met slachtofferschap/criminele uitbuiting;

1 Dit betreft jongeren in een kwetsbare en risicovolle positie.
2 Denk aan Persoonsgerichte (top-X) aanpakken.

- dat inzicht biedt in hoe interventies ingezet moeten worden (in samenhang, domeinoverstijgend, gebiedsgericht, etc.) en ter ondersteuning van een levensloopaanpak, waarbij elke levensfase/transitieperiode bepaalde risico- en beschermende factoren kent:
    - 8-12 jaar, de pre-adolescentieperiode;
    - 12-18 jaar, de adolescentieperiode, met de transitie naar zelfstandigheid;
    - 18 t/m 27 jaar, de jongvolwassenheid;
- met oog voor de verschillende leefdomeinen (zoals school, familie, straat, werk, online) passend bij de verschillende levensfasen;
- waarin alleen wetenschappelijke onderzoek wordt gebruikt voor de theoretische en empirische onderbouwing, waarbij de nadruk ligt op de werkzame elementen. Dit wordt ook toegepast bij de beoordeling van de effectiviteit van interventies door het NJi.
- dat door JenV wordt gebruikt als input voor het reflectiekader waarmee binnen de lerende aanpak wordt gereflecteerd op de voortgang, inhoud (match met kwaliteitskader) en het daaruit te verwachten potentiële effect van de lokale aanpak.

Gemeenten en (beleids)professionals doorlopen de scan/het keuzemodel met het kwaliteitskader, zodat zij helder krijgen welke bestanddelen onderdeel moeten uitmaken van een interventie om in die bepaalde (levens) fase en/of voor die doelgroep effectief te kunnen zijn. Dat inzicht benutten zij bij het opzetten en aanscherpen van een aanpak. De scan/het keuzemodel helpt beleidsmedewerkers en andere professionals die betrokken zijn bij het ontwikkelen van de lokale aanpak; het moet dus inzicht geven in de benodigde stappen om te komen tot een effectieve aanpak (probleemanalyse, doelgroep afbakening, leefdomein selectie) en om hier vervolgens interventies en/of werkzame elementen aan te koppelen;

- met een gebruiksvriendelijk overzicht van werkzame elementen waaraan nieuwe interventies kunnen worden getoetst op potentieel effect, bijvoorbeeld met betrekking tot risico- en beschermende factoren[3];
- die goed leesbaar en te begrijpen is voor de politiek en voor gemeenten;

Fase II

Gereed 2/3e kwartaal 2024.

A. Ontwikkel een scan/keuzemodel met het kwaliteitskader voor gemeenten:

- waarbij het kwaliteitskader wordt gevuld met inzichten over de toepassing van interventies in het kader van de levensloop en met aanvullende werkzame bestanddelen.

[3] Zet bijvoorbeeld de theoretische en evidence-based basis neer voor de inzet van rolmodellen/mentoren (waar moeten deze wel of niet aan voldoen?), het effectief betrekken van bijvoorbeeld ouders in bepaalde levensfases (meer gericht op opvoedvaardigheden en het leren begrenzen versus het verbeteren van de kwaliteit van het contact en het verminderen van conflicten (Lai et al., 2023) of de inzet (of niet) van persoonsgerichte begeleiding (hoe intensief) en jongerenwerk voor verschillende doelgroepen (preventief risicogroep, wel in aanraking met de politie?).

- die voor alle gemeenten toepasbaar en uitnodigend is, een vlotte scan mogelijk maakt om tot een goede selectie van interventies/werkzame bestanddelen te komen en die waar nodig resulteert in een kort eindoordeel van de reeds ontwikkelde aanpak;
- die door JenV online beschikbaar wordt gemaakt (bijvoorbeeld met een digitale (te ontwikkelen) tool).

B. Een Infografic van het kwaliteitskader voor communicatieve doeleinden, zoals richting Tweede Kamer en bestuurders.

Voor de uitvoering van deze opdracht wordt een begeleidingscommissie ingesteld, bestaande uit een à twee vertegenwoordiger(s) van het DG Straffen en Beschermen en het DG Ondermijning. Tijdens deze overleggen zal de aanpak, (de ontwikkeling van) het kwaliteitskader en de scan in ontwikkeling worden besproken. Over de toetsing van de producten bij de doelgroep, naast het ministerie en de gemeenten, zullen nadere afspraken worden gemaakt.

Na de ontwikkeling van het kwaliteitskader en de scan zullen de ontwikkelaars dit nader (kunnen) toelichten aan belanghebbende gremia, zoals de Tweede Kamer en bijvoorbeeld het lerend netwerk van gemeenten binnen Preventie met Gezag, de VNG en andere organisaties.

Werkwijze

Voor het ontwikkelen van een kwaliteitskader is een uitgebreid literatuuronderzoek verricht. De belangrijkste bevindingen hiervan worden in de eerste 3 hoofdstukken van dit rapport beschreven. In hoofdstuk 1 wordt een overzicht gegeven van algemene elementen die verband houden met het inzetten van interventies gericht op voorkomen en/of terugdringen van jeugddelinquentie. In hoofdstuk 2 wordt nader ingegaan op de risico- en beschermende factoren die van invloed zijn op het bepalen van de intensiviteit en de inhoud van een interventie. In hoofdstuk 3 worden diverse vormen van interventies en de effecten ervan beschreven, zoals die uit de wetenschappelijke empirische literatuur naar voren komen, vanuit het perspectief van de belangrijkste criminogene risicodomeinen die de aangrijpingspunten vormen voor de uit te voeren interventies. De nadruk ligt op wat interventies presteren op deze risicodomeinen waar het gaat om het voorkomen van jeugddelinquentie. In hoofdstuk 4 worden de bevindingen uit de eerdere hoofdstukken samengevat en worden conclusies en aanbevelingen geformuleerd.

1. Inleiding

1.1 Algemeen

In Nederland is een wildgroei ontstaan aan interventies die beogen jeugddelinquentie te voorkomen of recidive tegen te gaan. Veel van deze inventies zijn niet goed theoretisch onderbouwd en de effecten van deze interventies zijn niet of nauwelijks onderzocht via robuust wetenschappelijk onderzoek. Deze onwenselijke situatie leidt tot de wens aan richtlijnen voor evidence-based (preventieve) interventies voor jeugddelinquentie door gemeenten.

De auteurs van dit rapport zien het in dit verband als zorgelijk dat het veld al sinds lange tijd wordt overspoeld door reclame voor allerhande interventies, die vervolgens breed worden uitgerold, zonder dat daarvoor voldoende theoretische en/of empirische onderbouwing beschikbaar is (zie Hendriks en Stams, 2012). In sommige gevallen zien we dat zelfs negatieve effecten niet uitgesloten kunnen worden, zoals bij de voormalig Glen Mills school (Bijersbergen & Wartna, 2007). Wanneer beleidskeuzes niet gebaseerd zijn op wetenschappelijke evidentie, maar bijvoorbeeld op maatschappelijke en politieke overtuigingen, is een effectieve aanpak van jeugddelinquentie onmogelijk.

De richtlijnen die de auteurs ontwikkelen, kunnen gezien worden als handvatten voor een meer effectieve preventie van jeugddelinquentie in Nederland, die bovendien zo veel mogelijk voldoet aan het criterium van kosteneffectiviteit.

1.2 Het doel

Het doel van dit rapport is het ontwikkelen van richtlijnen voor preventieve interventies voor de aanpak jeugddelinquentie. Nederland heeft zich met het ratificeren van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind[4] (IVRK) verbonden om de rechten van het kind te waarborgen en te eerbiedigen. Ons vertrekpunt is een veilige samenleving, waarin alle kinderrechten door de overheid worden geborgd. Sombroek en Liefaard (2023, p.19) pleiten in het preadvies 'Jeugd, zorg en recht' voor een integrale kinderrechtenbenadering, omdat 'alle kinderrechten met elkaar samenhangen en even belangrijk zijn'. Meer in het bijzonder zijn er in het kader van (vroeg) preventie van delinquentie, waaronder ook terugvalpreventie bij jeugdigen met een delinquent verleden, enkele artikelen van het IVRK in het bijzonder van belang. In de eerste plaats gaat het hier om artikel 3 IVRK, wat stelt dat het belang van het kind voorop moet staan in alle maatregelen die het kind aangaan, wat betekent dat preventieve interventies dienen te voldoen aan door de bevoegde autoriteiten vastgestelde normen, met name ten aanzien van de veiligheid en gezondheid van het kind en de geschiktheid van de zorgprofessionals. Hierop aansluitend is direct artikel 6 IVRK van belang: samenlevingen moeten ervoor zorgen dat kinderen hun volledige potentieel kunnen ontwikkelen, wat vereist dat zij kunnen opgroeien in een veilige en voldoende stimulerende omgeving, met

[4] European Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989, Treaty Series, vol. 1577, p. 3. The UNCRC was adopted during the 44th General Assembly of the United Nations, Resolution 44/25.

onderwijs gericht op de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind (artikel 28/29 lid 1 onder a IVRK). Overheden en het gezondheidszorgsysteem zijn hier verantwoordelijk voor.

Twee andere artikelen van het IVRK die we in het kader van preventie van belang vinden, hebben betrekking op het risico van stigmatisering en de onterechte inmenging in zijn of haar privéleven (artikel 16), wat betekent dat alleen interventies dienen te worden ingezet die een aangetoonde toegevoegde waarde hebben voor het kind, waarbij de mening van het kind betrokken wordt (artikel 12). IVRK 16 houdt in dat geen enkel kind mag worden onderworpen aan willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven, in zijn of haar gezinsleven, zijn of haar woning of zijn of haar correspondentie, noch aan enige onrechtmatige aantasting van zijn of haar eer en goede naam. Artikel 12 IVRK heeft betrekking op participatie en hoorrecht (Lid 1: De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Lid 2: Hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht).

Artikel 12 is onder meer geënt op het fundamentele mensenrecht van zelfbeschikking, met andere woorden, 'het recht eigen keuzes te maken over je leven' en 'zelf te bepalen wie je wil zijn'. Ryan en Deci (2000) hebben laten zien dat er drie noodzakelijke voorwaarden zijn voor zelfbeschikking: autonomie (i.e., de mogelijkheid om zelf beslissingen te nemen); verbondenheid (i.e., de mogelijkheid om positieve relaties aan te gaan met betekenisvolle anderen); en competentie (i.e., de mogelijkheid om vaardigheden ontwikkelen).

1.3 De maatschappelijke context

Jeugddelinquentie speelt zich niet af in een maatschappelijk vacuüm. Naast individuele factoren, zoals psychische stoornissen (Wibbelink et al., 2017), problematisch middelengebruik (Russell et al., 2020), een beperkt empathisch vermogen, beperkte oplossingsvaardigheden, weerbaarheid tegen groepsdruk (Duran-Bonavila et al., 2017; Nasaescu et al., 2023), impulsiviteit (Wojciechowski, 2021), antisociale oriëntaties en gezinsfactoren (Andrews & Bonta, 2006, Andrews & Bonta,2010; Basto-Pereira & Farrington, 2022), spelen ook maatschappelijke factoren een rol. Hierbij valt te denken aan armoede, discriminatie, het opgroeien in achterstandsbuurten of een gewelddadige omgeving, een gebrek aan sociaal kapitaal en steunnetwerken (Koper, 2023; Van Dam, 2018 ; Van Dijken, 2024), beperkte toegang tot sport en cultuur (Clarijs, 2017) en een gebrekkige kwaliteit van onderwijs, met onvoldoende aandacht voor de sociale en persoonlijkheidsontwikkeling van leerlingen (Biesta, 2015), en beperkte toegang tot (geestelijke) gezondheidszorg (NZA, 2023).

1.4 Prevalentie van delinquentie

Tussen 2010 en 2023 is het aantal minderjarige verdachten en jongvolwassenen dat werd verdacht van een delict met ongeveer 50% gedaald (Kessels, 2023). In 2022 waren er 14 per 1.000 12- tot 18-jarigen geregistreerd als verdachte van een misdrijf. Een veel hoger aantal blijkt doorgaans uit zelfrapportage-onderzoek (Hendriks, 2011). Ongeveer een derde van de 12- tot 18-jarigen heeft zich in de voorafgaande twaalf maanden schuldig gemaakt aan een of meerdere delicten, hoewel het hier veelal om lichte delicten gaat die in de regel niet tot arrestatie of strafvervolging leiden. Dit percentage is sinds 2015 nauwelijks gewijzigd (Van der Laan et al., 2021). In dit verband is het van belang te vermelden dat de meeste jeugdcriminaliteit in groepsverband plaatsvindt (Van Mastrigt & Carrington, 2019). Delicten gepleegd in groepsverband zijn meestal gewelddadiger dan delicten die door een individu zijn gepleegd (Mcgloin & Piquero, 2009), waarbij grootte en samenstelling van de groep (e.g., leeftijd en sekse) van invloed zijn op de ernst van het delict dat in groepsverband wordt gepleegd (Lantz, 2020).

Los van de vraag of er wel of geen afname is van jeugdcriminaliteit, veroorzaakt deze criminaliteit financiële en psychische schade. Voor een deel draait de samenleving op voor deze kosten. Goede preventie kan daarom kosteneffectief zijn.

1.5 Wat is een interventie?

De definitie van het begrip interventie, zoals wij die in dit rapport gebruiken, is afkomstig van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), omdat deze definitie sturend is voor de erkenningscommissies jeugdinterventies van het NJI: 'Een interventie is een theoretisch en praktisch weldoordachte, systematische aanpak voor preventie, ondersteuning en hulp bij specifieke risico's en problemen' (NJI, 2024). Het NJI benoemt vervolgens de volgende kenmerken van jeugdinterventies: (1) de aanpak is planmatig en doelgericht; (2) het doel is het bevorderen van de psychische, sociale, cognitieve of lichamelijke ontwikkeling van kinderen en jongeren als die ontwikkeling bedreigd of belemmerd wordt; (3) de aanpak is gericht op het kind of de jongere, de opvoeders of de opvoedingsomgeving; (4) de aanpak is afgebakend in tijd, met een omschreven tijdsduur en frequentie. Overigens dienen we de begrippen 'opvoeding' en 'opvoedingsomgeving' in het geval van jongvolwassenen ruimer te definiëren, bijvoorbeeld in termen van begeleidingscontext of het ondersteunende sociale netwerk.

1.5.1 Wat is preventie interventie?

Het NJI onderscheidt de volgende type interventies: universeel preventief (voor iedereen), selectief preventief (voor groepen met een verhoogd risico), geïndiceerd preventief (voor individuen met een verhoogd risico op problemen) en curatief (voor individuen met problemen). De gemeenten hanteren een vergelijkbare indeling van interventies, namelijk primair, secundair en tertiair. Onder primair wordt verstaan 'het voorkomen dat er problemen ontstaan bij niet-hulpbehoevende personen', onder secundair gaat het om 'interventies die zijn gericht op risicogroepen', terwijl het bij tertiaire preventie gaat om 'interventies bij personen met problemen' (Movisie, 2023).

Bij tertiaire preventie gaat het om geïndiceerde hulp of behandeling. In ons rapport hanteren we de indeling door het NJI, omdat we het van belang vinden dat gemeenten gebruik maken van het erkenningssysteem van het NJI. Een recente ontwikkeling is het gebruik van dashboards door gemeenten, waarin informatie verkregen kan worden over de ontwikkeling van specifieke doelgroepen binnen gemeenten en daarbij behorende preventieve en curatieve aanpakken. Dat is een goede ontwikkeling, waarbij aangesloten dient te worden op de kennisbasis van het NJI en de verschillende databanken die hiervan deel uitmaken.

1.6 What Works principes

Het voorkomen van jeugddelinquentie is het centrale thema van de preventieve interventies die in dit rapport centraal staan. Uit de literatuur blijkt dat interventies die zich baseren op werkzame principes effectiever zijn dan interventies die hier niet op gebaseerd zijn (Andrews & Bonta, 2010; Bonta & Andrews, 2023; Van der Laan et al., 2010). Sommige van deze principes hebben betrekking op de persoon voor wie de interventie is bedoeld en andere principes op de wijze van uitvoering van de interventie. Deze principes zijn uitgewerkt in het Risk, Need en Responsivity (RNR) model van Andrews en Bonta (2006), waaruit blijkt dat (jeugd)delinquentie met 35% gereduceerd kan worden wanneer justitiële gedragsinterventies voldoen aan het Risico-, Behoefte- en Responsiviteitsprincipe, wat betekent dat (1) het risico op delinquentie/recidive de intensiteit van de interventie dient te bepalen, (2) dat de interventie zich dient te richten op veranderbare criminogene factoren en (3) responsief is voor wat de persoon nodig heeft. Daarnaast moet voldaan worden aan drie randvoorwaarden: programma-integriteit, professionaliteit en in de samenleving. Onderstaand volgt een beknopte toelichting op basis van Van der Laan et al. (2010).

Het eerste principe, het risicoprincipe, houdt in dat de duur en intensiteit van een interventie wordt afgestemd op de mate van het risico op (herhaling van) delinquent gedrag. Het tweede principe, het behoefteprincipe, houdt in dat een interventie gericht moet zijn op aanwezige veranderbare factoren die samenhangen met delinquentie: de zogenaamde criminogene factoren. Deze factoren kunnen de persoon van de jeugdige, zijn bezigheden en diens sociale omgeving betreffen. Vaak gaat het om een opeenstapeling van factoren, waarbij het belangrijk is om te werken aan zoveel mogelijk aanwezige veranderbare risicofactoren. Het gaat bij het behoefteprincipe om het verkleinen van risicofactoren en het versterken van beschermende factoren. Het derde principe betreft het algemene en specifieke responsiviteitsprincipe. Het algemene responsiviteitsprincipe stelt dat het belangrijk is dat een interventie gebruik maakt van technieken of (potentieel) werkzame elementen die bij de forensische doelgroep effectief blijken te zijn, denk bijvoorbeeld aan cognitieve gedragstherapeutische elementen (Foolen et al., 2012; Özabaci, 2011; Perkins et al., 2023), al dan niet in combinatie met het toepassen van ervaringsgerichte interventies (Hoogsteder et al., 2024). De specifieke responsiviteit houdt in dat een interventie effectiever wordt naarmate meer rekening wordt gehouden met de persoon van de jeugdige: diens motivatie, sekse, intellectuele en sociale vaardigheden, leeftijd en culturele achtergrond (zie ook Bijlsma et al., 2022).

Aan de volgende drie randvoorwaarden (principes) dient te worden voldaan: programma-integriteit, professionaliteit en in de samenleving. Het principe van programma-integriteit houdt in dat de interventie dient te worden uitgevoerd zoals beoogd. Wanneer aan de programma-integriteit wordt voldaan, is er meer kans dat er een kwalitatief goed product wordt aangeboden. Zo tonen onderzoeken aan dat het effect van een behandeling kleiner wordt zodra de programma-integriteit afneemt (Duwe & Clark, 2015; Hoogsteder et al., 2016). Bij het onderzoeken van de programma-integriteit (i.e., wordt de interventie uitgevoerd zoals beschreven in de handleiding) is het vooral noodzakelijk om na te gaan of er gewerkt is aan het verminderen van de risicofactoren, of de werkzame elementen in voldoende mate zijn aangeboden en of de intensiteit en duur kloppen met het recidiverisico (Duerden & Witt, 2012; Miller & Miller, 2015). Daarnaast is het van belang dat er voldoende maatwerk wordt geleverd en er oog is voor de leerstijl van de jongere. Het professionaliteitsprincipe heeft betrekking op de kwaliteit van de uitvoeders en de organisatie. De organisatie dient mogelijkheden tot intervisie, supervisie en (bij)scholing te realiseren. Het in de samenleving principe houdt in dat interventies zoveel mogelijk worden aangeboden in de natuurlijke leefomgeving van de jeugdige en bij voorkeur niet vanuit een residentiele instelling.
Naarmate interventies de What Works principes beter toepassen, worden zij effectiever. Er zijn daarnaast ook interventies die geen effect sorteren of mogelijk zelfs schadelijke effecten hebben (Van der Laan et al., 2010). Hieronder vallen te intensieve interventies voor laagrisicogroepen, interventies die werken aan niet-criminogene factoren, outward bound en survivalachtige projecten, interventies die vooral op tucht, discipline en fysieke inspanning zijn gericht, interventies waarin een niet-directieve benadering wordt gehanteerd en interventies die louter berusten op het medisch model (bijvoorbeeld medicatie, andere eetgewoonten).

1.7 Verschillende vormen van delinquentie

Bij de beoordeling van de effectiviteit van interventies gaat het enerzijds om de gerichtheid van de interventie en de intensiviteit ervan en anderzijds om de evaluatie van de beoogde primaire uitkomsten in termen van specifieke vormen van delinquentie of algemene delinquentie. Specifieke vormen van delinquentie zijn vermogensdelicten, geweldsdelicten en zedendelicten. Een ander onderscheid betreft online versus offline criminaliteit, of lichte criminaliteit (i.e., diefstal zonder geweld en vandalisme) versus ernstig en persistent delinquent gedrag, of high impact crime (vaak tegen personen gericht). Het is dus van belang bij de keuze van een interventie te bedenken welk type delinquent gedrag men wil voorkomen (vooral van toepassing bij selectieve preventie) en van welk type delinquent gedrag men tracht recidive te voorkomen (tertiaire/geïndiceerde preventie). Kennis over recidivecijfers en delictpatronen is daarbij onontbeerlijk, omdat deze kennis mede bepalend is voor de intensiviteit en de inhoud van de interventie.

1.8 Verklaringsmodellen

Er is brede overeenstemming dat het ontstaan van (jeugd)delinquentie multicausaal is. In (vrijwel) alle theoretisch modellen wordt dit uitgangspunt gehanteerd. We beschrijven twee invloedrijke theorieën die veel overeenkomsten vertonen: het biopsychosociaal model, dat een aanpassing is van de ecologische systeemtheorie van Bronfenbrenner (1979, 1986) en de dual taxonomy van Moffitt (1993). Het biopsychosociaal model is goed toepasbaar voor het verklaren van antisociaal gedrag bij jeugdigen (Carbonneau & Tremblay, 2022; Dodge & Petitt, 2003) en diverse typen delicten (De Ruigh et al., 2021; Marshall & Barbaree, 1990). In deze geïntegreerde theorie wordt ervan uitgegaan dat delinquent gedrag alleen begrepen kan worden wanneer de verschillende factoren als functioneel afhankelijk van elkaar worden beschouwd. Zij besteden aandacht aan biologische factoren, zoals de invloed van hormonen, ontwikkelingsstoornissen en de rol van agressie en jeugdervaringen, zoals gehechtheidsproblemen en verwaarlozing. Daarnaast benadrukten zij het belang van de sociaal-culturele context, zoals acceptatie van interpersoonlijk geweld en mannelijke dominantie en situationele (tijdelijke) factoren, zoals stress, alcoholgebruik en aanwezigheid van een potentieel slachtoffer. Deze factoren interacteren met elkaar, waardoor iemand als gevolg van ongunstige biologische factoren, negatieve kindertijdervaringen en sociaal-culturele factoren een grotere kans heeft om een delict te plegen. Iemand ontwikkelt met andere woorden een bepaalde kwetsbaarheid. Deze persoon kan, mede door de invloed van situationele factoren, uiteindelijk ook daadwerkelijk een delict plegen.

De kwetsbaarheid die ontstaat door aspecten zoals omschreven in het biopsychosicaal model is niet deterministisch, maar afhankelijk van veerkracht, een dynamisch proces van aanpassing van de jeugdige en zijn of haar omgeving tijdens en na stressvolle levensgebeurtenissen (Stams & Van der Helm, 2023; Ungar, 2011). Moffitt (1993) stelt in de dual taxonomy theorie dat delinquent gedrag zich voor het grootste deel beperkt tot de adolescentieperiode (Adolescence-Limited Antisocial Behavior) en min of meer vanzelf verdwijnt met de intrede van de volwassenheid, wanneer de kosten van antisociaal gedrag voor het individu te hoog worden. Daarnaast is er een kleine groep bij wie de gedragsproblemen in de kindertijd beginnen en voortduren tot in de adolescentie en volwassenheid (life course persisters). Naast externaliserende gedragsproblemen is er bij deze groep jeugdigen ook vaker sprake van ontwikkelingsstoornissen gecombineerd met een veelheid van andere problemen, zoals een ernstig ontwrichte gezinssituatie. De problematiek is met andere woorden ernstiger en op meer vlakken aanwezig. Een derde groep is later toegevoegd door Moffitt (2006), de low-level chronics. Deze groep is vergelijkbaar met de life-course-persisters, hoewel delicten met een lagere frequentie gepleegd worden. Met name de groep life course persisters en low-level chronics, die geschat wordt op ongeveer 5% van alle jeugdigen, ondervindt en veroorzaakt de grootste problemen (Kratzer & Hodgins, 1999; Moffitt & Caspi, 2001). Preventieve interventies richten zich dan ook met name op deze groep jeugdigen. De Jong (2022) spreekt over de 2%-groep van jongeren met een verhoogd risico op delinquentie.

1.9 Voorlopige conclusie

Op grond van het bovenstaande kan gesteld worden dat verreweg de meeste jeugdige delinquenten behoren tot de adolescence limited groep. Dit betekent dat hun delinquente gedrag ook zonder ingrijpen zal stoppen op het moment dat zij volwassen worden. Wanneer we kijken naar het risicoprincipe van de What Works principes zal de kans op recidive dus veelal klein zijn of in ieder geval beperkt blijven tot de adolescentie. Dat roept de vraag op of pedagogisch ingrijpen door middel van bijvoorbeeld interventies überhaupt noodzakelijk is voor deze groep jeugdigen. De maatschappelijke behoefte aan ingrijpen via interventies is echter begrijpelijk, omdat ook adolescence-limited daders veel maatschappelijke overlast kunnen geven en hoge kosten met zich meebrengen.

Het aanbieden van interventies is vooral van belang bij hoog-risicogroepen met veel risicofactoren op meerdere leefgebieden. Niet alleen de ernst van risicofactoren, maar vooral het aantal risicofactoren blijkt het risico van een jeugdige voor het vertonen van delinquent gedrag te vergroten. Wanneer er sprake is van een veelheid van risicofactoren zal een selectieve vorm van preventie meestal niet volstaan en is een geïndiceerde preventieve interventie de voor de hand liggende keuze. Grotere forensische GGZ-instellingen, met een breed aanbod aan interventies en gecertificeerde behandelaren, zijn hiertoe beter geëquipeerd dan kleinere instellingen[5].

Bij de keuze voor een interventie is kennis over recidivecijfers en delictpatronen onontbeerlijk m.b.t. de jongere, omdat deze kennis mede de inhoud en intensiteit ervan bepaalt. Voorts is het belangrijk te bedenken dat verreweg de meeste jeugdcriminaliteit in groepsverband plaatsvindt. Het lijkt op voorhand dus logisch dat aspecten als het omgaan met (niet-)delinquente vrienden en groepsdruk speciale aandacht verdienen in de toepassing van preventieve interventies[6].

[5] Een forensische jeugdzorginstelling moet onder andere in staat zijn om risicotaxaties uit te voeren. Daarnaast is het bijzonder belangrijk dat behandelingen aanbiedt die gebaseerd zijn op de RNR-principes en dat een behandelaar voldoende deskundig is in het aanbieden van specifieke forensische behandelmethodieken. Ook is het nodig, gezien de complexe problematiek, dat een forensische jeugdzorginstelling beschikt over een multidisciplinair behandelteam en een beroep kan doen op een kinder- en jeugdpsychiater.

[6] Onderschat hierbij niet de druk van ronselaars. Om dit fenomeen te verminderen is het niet alleen nodig om jongeren weerbaarder te maken, maar ook om de harde (drugs)criminaliteit aan te pakken.

2. Risico- en protectieve factoren als aangrijpingspunt voor interventies

Algemeen

In de ontwikkelingscriminologie wordt uitgegaan van risico's en beschermende factoren voor delinquentie/recidive die variëren over de levensloop en kunnen verschillen voor specifieke groepen op basis van leeftijd, sekse, etniciteit, intelligentie en delict. Overigens kunnen de risico- en beschermende factoren voor delinquentie (e.g., first offenders) enigszins verschillen van die voor recidive (e.g., persistent delinquent gedrag) (Assink et al., 2015). Hoewel risico- en beschermende factoren dus kunnen verschillen binnen te onderscheiden groepen, komen in de wetenschappelijke literatuur een aantal risicodomeinen naar voren als centraal. Deze worden dan ook wel omschreven als de 'central eight' (Andrews & Bonta, 2006).

2.1 The Central Eight

De acht centrale risicodomeinen zijn deviante vrienden, middelengebruik, gezins- en opvoedingsproblemen, problemen op school en werk, problemen in de vrijetijdsbesteding, antisociale attitude, antisociale persoonlijkheid en een geschiedenis van antisociaal gedrag. De eerste zeven domeinen zijn dynamische criminogene factoren, die aangrijpingspunten vormen voor interventie doordat ze veranderbaar zijn, terwijl het laatste domein 'een geschiedenis van antisociaal gedrag' statisch is. Met name het laatste domein is het meest voorspellend als het gaat om de kans op delinquentie/recidive en bepaalt vooral de intensiteit (i.e., duur en frequentie) van de interventie (zie Hoofdstuk 3).

Enige toelichting is belangrijk om de factor 'antisociale persoonlijkheid' goed te kunnen duiden. Bij jongeren die matig of hoog scoren op de risicofactor antisociale persoonlijkheid kan de onderliggende problematiek zeer verschillend zijn. Zo ontwikkelen jongeren met (ernstige) agressieproblematiek bijvoorbeeld vaak een antisociale persoonlijkheid door negatieve ervaringen die zij in het leven hebben opgedaan in combinatie met beperkingen in de executieve functies. Dit heeft aanhoudende boosheidsgevoelens, een zwakke impulscontrole, inadequate emotieregulatie en vijandige cognities tot gevolg (Schippers et al., 2020). Stress en/of traumatische ervaringen kunnen de problematiek versterken. Bij jongeren die overwegend vermogensdelicten plegen is er een subgroep bij wie de antisociale persoonlijkheid voortkomt uit impulsiviteit, gebrek aan empathie en het hanteren van egocentrische cognities, waarmee vermogensdelicten worden goedgepraat (Boduszek et al., 2013; Hoogsteder, 2023; Turanovic et al. 2015).

Beschermende factoren zijn over het algemeen de tegenpool van risicofactoren (bijvoorbeeld prosociale vrienden in plaats van antisociale vrienden) en verkleinen de kans op delinquent gedrag en recidive. Lösel en Farrington (2012) hebben in hun narratieve/verhalende review onderzocht wat de belangrijkst beschermende factoren zijn: schoolfactoren (e.g., goede schoolprestaties en leermotivatie, positief schoolklimaat, goede relatie met leerkrachten); relaties met leeftijdsgenoten (e.g., prosociaal vriendennetwerk); buurtfactoren (e.g., goede buurt, sociale cohesie);

individuele factoren (e.g., bovengemiddelde intelligentie, prosociale attitude, zelfcontrole, oplossingsvaardigheden) en gezinsfactoren (e.g., goede relatie met ten minste één ouder, ouderlijke steun en controle). In een recente meta-analyse van Gubbels en collega's (2023) werd ondersteuning gevonden voor de resultaten van de narratieve review van Lösel en Farrington uit 2012.

Risicofactoren zijn (veel) talrijker en invloedrijker dan beschermende factoren, doordat veel risico's met elkaar samenhangen, cumuleren in negatieve uitkomsten, relatief stabiel zijn en de ontwikkeling van beschermende factoren verhinderen (Vanderbilt-Adriance & Shaw, 2008). Een eenzijdige focus op beschermende factoren, waarbij de afname van risico's onvoldoende aandacht krijgt, zal derhalve niet succesvol zijn (Lutz et al., 2022).

2.2 Algemeen versus specifieke risico en protectieve factoren

De meeste (jeugdige) delinquenten vertonen een meer algemeen delictpatroon. In beperkte mate zijn er delinquenten die meer specifieke delictpatronen laten zien, waaronder een bepaald type jeugdige zedendelinquenten (i.e., kindmisbruikers), terwijl de meeste jeugdige zedendelinquenten een meer algemeen delictpatroon volgen (Slotboom et al., 2023). Dit lijkt ook het geval bij drugsgerelateerde criminaliteit (e.g., Creemers & Hendriks, 2021), georganiseerde misdaad (Adamse et al., 2023; Calderoni et al., 2022), wapengeweld (e.g., Browne et al., 2022) en internetcriminaliteit (Veenstra, 2023), al is het beschikbare onderzoek hiernaar nog zeer beperkt.

Op grond van persoonskenmerken, zoals leeftijd, intelligentie, culturele achtergrond en sekse, kunnen de acht centrale risicofactoren verschillen in aanwezigheid of de mate van invloed op delinquent gedrag. Zo onderzochten Van der Put en collega's (2012) en Spruit en collega's (2017) het verband tussen de acht centrale risicofactoren en delinquentie, waarbij de resultaten laten zien dat de impact van risicofactoren op recidive met de leeftijd verschuift. Tot de leeftijd van 12 jaar hebben gezinsfactoren de grootste invloed, op 13-jarige leeftijd het domein vrienden en vanaf 14-jarige leeftijd de domeinen vrienden en school.

Assink en anderen (2015) onderzochten in hun meta-analyse het verband tussen risicofactoren en ernstige en persistente jeugddelinquentie op 14 risicodomeinen, waaronder de centrale acht. Relatief grote effecten werden gevonden voor een geschiedenis van antisociaal gedrag, agressie, middelenmisbruik en relatief kleine effecten voor gezinsfactoren, neurocognitieve functies en antisociale attitudes. Fysieke gezondheid en wonen in een achterstandsbuurt waren niet voorspellend. Het onderscheid tussen jeugdigen die al op de basisschoolleeftijd delinquent gedrag vertonen en dit continueren tot minimaal de jongvolwassenheid (life-course-persistent) en jeugdigen die alleen delinquent gedrag vertonen gedurende de late adolescentie (adolescence-limited) werd bepaald door het aantal riscofactoren in plaats van de aard van deze factoren. Tot eenzelfde conclusie komen ook Jolliffe et al. (2017) op basis van een systematische review van prospectief longitudinaal onderzoek naar risicofactoren van life-course persistent, adolescence-limited en late-onset jeugdige delinquenten.

Uit een recent overzicht van het NJI naar risicofactoren voor externaliserend probleemgedrag (agressie en delinquentie), bleek dat bij jeugdigen met een (licht) verstandelijke beperking (LVB) grotendeels dezelfde risicofactoren een rol spelen als bij jeugdigen zonder LVB. Deze risico's kwamen echter wel vaker voor bij jeugdigen met een LVB (NJI, 2024). Teeuwen en collega's (2023) benoemen een aantal specifieke risicofactoren die in verhoogde mate aanwezig zijn bij mensen met LVB, waarvan een groot deel valt onder de acht centrale risicodomeinen. Het betreft een gebrek aan inzicht in de gevolgen van het gedrag, verminderd inlevingsvermogen, gebrekkige sociale vaardigheden en een laag zelfvertrouwen, beperkte zelfcontrole en een gebrek aan gestructureerde dagbesteding.

Van der Put, Stams en anderen verrichtten in 2014 onderzoek naar etnische verschillen in de prevalentie van en de invloed van risicofactoren op recidive bij Nederlandse, Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse jongeren. Verschillen tussen de etnische groepen werden gevonden in zowel de prevalentie als de impact van riscofactoren. Deze verschillen werden echter verklaard door de specialisatie in verschillende soorten delinquentie tussen de onderscheiden etnische groepen. Migrantenjongeren blijken met dezelfde risicofactoren te maken te hebben als niet-migranten jongeren, maar deze factoren zijn bij hen vaker aanwezig. Enkele verklaringen daarvoor vinden we in onderzoek van Bovenkerk (2015). Er is namelijk vaker sprake van een lage sociaaleconomische status, een relatief laag opleidingsniveau en het opgroeien in achterstandswijken, waardoor de kans dat zij met criminaliteit in aanraking komen wordt vergroot. Voorts zou er een gebrek zijn aan sociale controle (Deković et al., 2006; Kolthoff & Janssen, 2011).

Verschillen tussen delinquente jongens en meisjes in de aanwezigheid van risico- en beschermende factoren zijn recentelijk uitvoerig beschreven in het WODC-rapport 'Meisjescriminaliteit' (Beerthuizen et al., 2023). Overeenkomstige risicofactoren zijn beperkte zelfcontrole, een vroege intrede van de puberteit, delinquente vrienden en problematisch functioneren op school. Voor jongens specifiek blijken impulsiviteit, eerdere delicten, middelengebruik, conflicten met ouders, problemen in het gezin, gebrekkig toezicht, een slechte relatie met vader en achterstandsbuurt sterkere risicofactoren. Voor meisjes blijken seksueel misbruik, angststoornissen, problemen met gehechtheid, een slechte relatie met moeder en het gedrag van leeftijdgenoten sterkere risicofactoren. Doorgaans gaat het hier overigens om de acht centrale risicofactoren.

2.3 Generalisten versus specialisten

De criminele carrières voor verschillende (jeugdige en volwassen) dadergroepen zijn beschreven in het boek Criminele Carrières (Slotboom et al., 2023). De meeste daders van specifieke delicten blijken een generalistisch delictpatroon te volgen. Voor een klein aantal dadergroepen geldt dat zij wel een zekere mate van specialisatie in delictgedrag laten zien. Late starters blijken meer dan vroege starters gespecialiseerd in delicttype, maar hun criminele carrière is veelal minder ernstig. Late starters vertonen in bepaalde opzichten meer overeenkomsten met non-offenders dan met carrièrecriminelen. In het geval van online criminaliteit en vermogensdelicten is er ook relatief vaak sprake van specialisten.

Het onderscheid tussen generalisten en specialisten is niet zwart-wit. Jeugdige zedendelinquenten, jongeren die vermogensdelicten plegen en jeugdige plegers van partnergeweld blijken bijvoorbeeld uit (zeer) gevarieerde populaties te bestaan (Slotboom et al., 2023). Binnen de groep jeugdige zedendelinquenten zijn er bijvoorbeeld daders van pedoseksuele delicten (kindmisbruikers) die veel minder generalistische kenmerken vertonen dan verkrachters van leeftijdgenoten (Hendriks & Bijleveld, 2004; Malvaso et al., 2020). Binnen de groep die overwegend vermogensdelicten pleegt, is er bijvoorbeeld een subgroep bij wie financieel gewin op de voorgrond staat en zich laat leiden door antisociale cognities en de behoefte aan macht en status, een subgroep die impulsief is en zeer kwetsbaar voor de druk van ronselaars en een subgroep die vooral kampt met problematisch middelengebruik (De Boer et al., 2022; Hoogsteder, 2023). Er zijn dus substantiële verschillen te benoemen binnen de groep jeugdigen die enkel vermogensdelicten plegen. Er zijn ook verschillen waarneembaar tussen jeugdigen die vermogensdelicten plegen, geweldsdelicten, drugsgerelateerde delicten of die een algemeen delictpatroon vertonen ten aanzien van de centrale acht risicofactoren, manifestaties hiervan, motivaties voor delicten en specifieke kwetsbaarheden voor delinquentie (Donker et al., 2003; García-Gomis et al., 2016; Van der Put, Creemers et al., 2014).

Specialisatie in typen delicten kunnen gerelateerd zijn aan achtergrondkenmerken, zoals geslacht (Beerthuizen et al., 2023; Van der Put et al., 2013), leeftijd (Van der Put et al., 2012), etniciteit (Van der Put, Stams et al., 2014) en verstandelijke beperking (Van der Put, Asscher et al., 2014). Daarnaast kan het type delictgedrag erg verschillend zijn, zoals roofovervallen, handelen in drugs (Hendriks et al., 2024), onderdeel zijn van een criminele organisatie (Kleemans & Van Koppen, 2020) of online criminaliteit (Wissink et al., 2023). Het ligt voor de hand te veronderstellen dat voor verschillende dadergroepen telkens andere combinaties of manifestaties van risicofactoren geïdentificeerd kunnen worden en dat dit consequenties dient te hebben voor de inhoud van de interventies die aangeboden worden.

2.4 Risicotaxatie

In het geval van geïndiceerde preventie dienen risicotaxatie-instrumenten te worden ingezet ter indicatie op basis van een juiste inschatting van de kans op recidive, waarbij een hogere recidivekans leidt tot een meer intensieve interventie. Daarnaast geven zij op een gestructureerde wijze inzicht in aanwezige risico en beschermende factoren als potentiële aanknopingspunten voor een effectieve interventie. Risicotaxatie-instrumenten kunnen overigens worden ingezet vanaf 6 jaar. De Early Assessment Risk List (EARL-PC) (Augimeri et al., 2011) bijvoorbeeld is geschikt voor kinderen tussen 6 en 12 jaar die externaliserend probleemgedrag vertonen. Voor jongeren van 12 en 18 jaar wordt het Landelijk Instrumentarium Jeugdstrafketen (LIJ) gebruikt (Van der Put et al, 2011) en voor jongeren van 16-23 jaar ERBIJ (Van der Put et al., 2023)

2.5 Conclusies

Uit het bovenstaande kunnen er vier belangrijke conclusies worden getrokken: (1) de meeste jeugdige delinquenten zijn generalisten, van specialisatie is slechts in beperkte mate sprake; (2) risicofactoren voor algemene jeugddelinquentie zijn doorgaans niet verschillend voor specifieke vormen van jeugddelinquentie; (3) algemene risicofactoren voor jeugddelinquentie zijn ook de persoonskenmerken leeftijd, intelligentie, etniciteit en sekse (4) verschillen tussen soorten delinquentie en typen daders worden vooral verklaard door de blootstelling aan het aantal en sensitiviteit voor (algemene) risicofactoren in plaats van specifieke risicofactoren. Wel is duidelijk dat de onderliggende problematiek en dynamiek anders kan zijn. Jongeren die overwegend geweldsdelicten plegen, hanteren meestal andere cognitieve vervormingen dan jongeren die overwegend vermogensdelicten of zedendelicten plegen. Ook kan de onderliggende problematiek die ervoor gezorgd heeft dat een persoon matig of hoog scoort op de risicofactor antisociale persoonlijkheid bij de genoemde subgroepen verschillend zijn. Dit vraagt vaak om maatwerk waarbij het (zeker bij geïndiceerde zorg) ook nodig kan zijn om te werken met meer specifieke interventies, bijvoorbeeld voor bepaalde typen jeugdige zedendelinquenten en geweldplegers en plegers van online delinquentie.

Risicotaxatie-instrumenten dienen te worden toegepast wanneer geïndiceerde interventies overwogen worden. Dergelijke instrumenten zijn onmisbaar voor een juiste indicatie. Dat werpt de vraag op hoe de toeleiding plaatsvindt van groepen jeugdigen met een verhoogd risico op delinquentie naar interventies waar geen sprake is van geïndiceerde preventie, maar selectieve preventie op basis van groepslidmaatschap? De vraag is derhalve hoe we in staat zijn specifieke risicogroepen te identificeren die baat zouden kunnen hebben bij selectieve interventie, wat begint met een nauwkeurige omschrijving van de doelgroep die men wil bereiken.

3. Interventies

3.1 Inleiding

Op basis van de bevindingen uit voorafgaande hoofdstukken stellen we vast dat de zorgvuldige selectie van jeugdigen voor preventieve interventies een noodzakelijke voorwaarde is om tot een effectieve preventieve aanpak van jeugddelinquentie te komen, zonder dat daarbij negatieve (neven)effecten optreden. Dit dient plaats te vinden door middel van gestructureerde risicotaxatie indien sprake is van geïndiceerde preventie, waarbij selectie plaatsvindt van kinderen of jongeren met een sterk verhoogd risico op delinquentie. Bij selectieve preventie gaat het om het nauwkeurig identificeren van bepaalde risicogroepen. De precieze toeleiding naar preventieve interventies voor jeugddelinquentie, die met de juiste intensiteit worden toegepast, is cruciaal voor het slagen van deze interventies en het voorkomen van negatieve (neven) effecten (Andrews & Bonta, 2010).

Interventies kunnen worden onderscheiden op basis van de inhoud (i.e., het probleemgedrag waarop ze gericht zijn) en de vorm. Ten aanzien van de inhoud zijn er interventies die zich richten op de morele ontwikkeling, gehechtheid, trauma, sociale vaardigheden, opvoedingsvaardigheden, agressieregulatie en zelfcontrole. Wat betreft de vorm geldt, dat in de eerste plaats een onderscheid kan worden gemaakt naar gedragsinterventies en overige interventies, zoals voorlichting, (psycho)educatie, mentorinterventies en ervaringsgerichte interventies (e.g., sport, muziek, dans, toneel, beeldende vorming). Gedragsinterventies kunnen zijn gericht op de jeugdige zelf (individueel of groepsgericht), diens ouders/verzorgers of het sociale systeem. Deze gedragsinterventies kunnen een trainingsachtige vorm hebben, met een sterke mate van protocollering. Daarnaast kunnen deze interventies de vorm hebben van een behandeling, waarbij de protocollering een minder prominente rol speelt en de expertise van de behandelaar een grote rol speelt. De opleiding en ervaring van de behandelaren zijn cruciaal voor het slagen van de behandeling. In de praktijk worden vaak verschillende (onderdelen van) interventies gecombineerd in het kader van een persoonsgerichte aanpak. Geïndiceerde preventie is altijd behandelingsgeoriënteerd en vanwege het persoonsgerichte en het vaak multimodale karakter ervan is het noodzakelijk dat de aanpak wordt uitgevoerd door een organisatie, of in samenwerking met een organisatie, die de mogelijkheid heeft om verschillende interventievormen te combineren (i.e., een gespecialiseerde GGZ-instelling).

In dit hoofdstuk bespreken we wat bekend is vanuit de wetenschappelijke literatuur over de diverse typen interventies. We zullen daarbij zoveel mogelijk gebruik maken van grote overzichtsstudies (reviews) en van meta-analyses. In een meta-analyse worden resultaten of data van verschillende studies samengevoegd om tot een meer betrouwbare uitspraak te komen. Daarnaast zullen we zoveel mogelijk gebruik maken van Nederlandse studies, omdat resultaten van internationale studies niet altijd goed te vertalen zijn naar de Nederlandse situatie.

We beschrijven interventies die zich richten op de acht centrale risicodomeinen, zoals gezins- en opvoedingsfactoren en antisociale attitude, maar ook interventies die zich indirect richten op deze risicodomeinen, zoals sociale vaardigheden en trauma. Tot slot beschrijven we op welk erkenningsniveau bestaande interventies ter voorkoming van jeugdcriminaliteit en/of recidive beoordeeld zijn door het NJI.

3.1. Verschillende typen gedragsinterventies

3.1.1 Interventies gericht op opvoedingsvaardigheden van ouders

Een van de acht centrale risicodomeinen bestaat uit gezins- en opvoedingsproblemen. Uit de meta-analyse van Beelman et al. (2023) blijkt dat opvoedingsinterventies kleine, kortdurende en positieve effecten op jeugddelinquentie laten zien. Van belang is het echter om onderscheid te maken in leeftijd van de jeugdigen. Van der Put, Stams et al. (2012) hebben namelijk aangetoond dat opvoedingsinterventies tijdens de adolescentieperiode waarschijnlijk een groot deel van hun effectiviteit verliezen, doordat opvoeding door de ouders nauwelijks samenhangt met delinquentie van hun kind. De Vries et al. (2015) hebben een meta-analyse verricht naar voorspellers van ernstige en persistente jeugddelinquentie. Zij vonden dat opvoedingsinterventies delinquentie met 35% kunnen reduceren, mits ingezet vóór de adolescentieperiode, wat in overeenstemming is met de bevindingen van Van der Put, Stams en anderen (2012). Deze positieve effecten blijven overigens niet behouden tot in de volwassenheid (Deković et al., 2011). Dat is niet verwonderlijk, aangezien bij een beperkte groep jeugdigen de problemen zodanig ernstig zijn dat meerdere (typen) interventies gedurende de levensloop nodig zijn om delinquentie te voorkomen. Om de effecten vroegtijdige opvoedingsinterventies te laten beklijven, is derhalve bij jongeren met de hoogste risico's een aanvullende interventie nodig, mogelijk durend tot in de (jong)volwassenheid. Bijlsma et al. (2022) laten vervolgens zien dat opvoedingsinterventies die zich houden aan de RNR-principes de grootste effecten sorteren, waarbij het vooral belangrijk is dat ze afgestemd zijn op de culturele achtergrond en leeftijd van het kind (i.e., responsiviteitsprincipe).

Tehrani et al. (2023) beschrijven in een overzichtsstudie welke elementen van opvoedingsinterventies het meest effectief zijn. In de voorschoolse periode is Parent Management Training (PMT) effectief, met een directe focus op het probleemgedrag van het kind. Bij de allerjongste kinderen (tot 2 jaar) dient de aandacht te worden gericht op het stimuleren van de kwaliteit van de ouder-kind relatie, waaronder verbetering van gehechtheidsrelaties. Gedurende de basisschoolleeftijd blijkt PMT het meest effectief te zijn (zie ook Kohlhoff & Cybralic, 2022; Menting et al., 2013). In een vergelijkbare overzichtsstudie concluderen Leijten et al. (2021), voor zowel preventieve als curatieve opvoedingsinterventies, dat minder omvangrijke programma's, die zich voornamelijk richten op het probleemgedrag van het kind (e.g., PMT), eventueel in combinatie met zelfmanagement door de ouders (e.g., stimuleren oplossingsvaardigheden), het meest effectief zijn. Hier geldt het less is more principe. Psycho-educatie blijkt niet effectief.

De inzet van gehechtheidsinterventies om delinquentie te voorkomen is gebaseerd op de geïdentificeerde samenhang tussen onveilige gehechtheid en delinquentie (zie Hoeve et al., 2012). Jugavac et al. (2022) hebben in hun overzichtsstudie laten zien dat gehechtheidsinterventies in bescheiden mate effectief zijn in het reduceren van externaliserend probleemgedrag (i.e., agressief en delinquente gedrag).

De combinatie van gehechtheidsinterventies en PMT lijkt echter niet effectief in het reduceren van externaliserend probleemgedrag, zoals blijkt uit een recente overzichtsstudie naar Video-feedback Intervention to Promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD; Van IJzendoorn et al., 2023). Ook hier lijkt te gelden: less is more.

We concluderen dat interventies die zich richten op kwaliteit van de ouder-kind relatie vooral effectief zijn bij kinderen tot 12 jaar, waarbij het natuurlijk wel gaat om het voorkomen van een vorm van probleemgedrag als voorloper van later delinquent gedrag. In de voorschoolse en basisschoolperiode zijn met name trainingsprogramma's voor ouders effectief die focussen op het probleemgedrag van het kind (zoals PMT), maar na de basisschoolperiode neemt de effectiviteit van opvoedingsinterventies snel af. Minder intensieve programma's leiden over het algemeen tot betere resultaten.

3.1.2. Interventies gericht op traumatische ervaringen en stress van de jeugdige

Naast een ontoereikende opvoeding kunnen kindermishandeling- en verwaarlozing en andere negatieve levensgebeurtenissen in en om het gezin tot traumatische stress bij het kind leiden. Dit maakt het kind kwetsbaar voor delinquentie (Yohros, 2023). Uit een grootschalige studie van Asscher et al. (2015) bleek tweederde van de delinquente meisjes een geschiedenis te hebben van kindermishandeling of -verwaarlozing en éénderde van de jongens.

Recente meta-analyses laten zien dat evidence-based behandeling voor trauma, zoals Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy (TF-CBT) en Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) (Olaghere et al., 2021; Zettler, 2021), effectief zijn in de aanpak van jeugddelinquentie. Een recente meta-analyse van Hoogsteder en collega's (2022) laat zien dat evidence-based traumabehandeling voor jongeren met Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) en externaliserend probleemgedrag posttraumatische stress met 57% reduceerde en agressieve en delinquente gedragingen met 36%. Overigens geldt dat de meeste evidence-based traumabehandelingen in het kader van een multimodale aanpak plaatsvinden, waarbij ook de ouders van de jeugdige betrokken dienen te worden ter ondersteuning van de behandeling (Somers et al., 2022).

Naast traumabehandeling worden in het kader van een multimodale aanpak ook mindfulness-based interventies ingezet om stress bij delinquente jongeren te verminderen hetgeen kan bijdragen aan verkleinen van hun recidivekans (Hoogsteder, 2023).

We concluderen dat in het kader van een geïndiceerde multimodale aanpak traumabehandeling en andere interventies die worden ingezet om stress te reduceren kunnen bijdragen aan een verkleining van de recidivekans.

3.1.3. Interventies gericht op agressie en zelfcontrole

Interventies gericht op agressie (met veel aandacht voor verminderen van stress en boosheid en de emotieregulatie) en zelfcontrole om delinquentie te voorkomen, kunnen in het licht gezien worden van de aanpak van twee van de acht centrale risicofactoren; namelijk een antisociale attitude en antisociale persoonlijkheid. Merk hierbij op dat de meta-analyse van Assink et al. (2015) laat zien dat een hoge mate van agressie veruit de belangrijkste risicofactor is voor ernstige en persistente jeugddelinquentie. Het is daarom interessant om na te gaan wat de effecten zijn van interventies die zich richten op de reductie van agressie bij jeugdigen.

De overzichtsstudie van Hendriks et al. (2018) laat zien dat universele en selectieve preventieve interventies voor agressie nauwelijks enig effect sorteren op deze uitkomstmaat. Kleine tot middelgrote positieve effecten worden gevonden op geïndiceerde preventie, dus voor jeugdigen met de hoogste risico's, waarbij betrokkenheid van ouders een gunstige uitwerking had op de resultaten. De meta-analyse van Castillo-Eito (2020) heeft betrekking op agressiebehandeling voor uitsluitend jongeren, met als resultaat een 16% reductie in agressie. Grote positieve effecten op agressie zien we ook naar voren komen in de meta-analyse van Hoogsteder et al. (2015) naar de effectiviteit van individuele gepersonaliseerde (op maat) cognitieve gedragstherapie (CGT) voor jongeren met ernstige gedragsproblematiek.

De besproken overzichtsstudies brengen echter geen effecten op delinquentie in kaart. In de onderzoeken naar Agressie-Regulatie op Maat, vergelijkbaar met de studies uit de meta-analyse naar individuele CGT, zijn naast aanzienlijke effecten op ernstige vormen van agressie ook grote effecten op delinquentie gevonden (Hoogsteder et al., 2023) en 38% meer reductie van recidive na een periode van 3 jaar in vergelijking tot de controlegroep (Hoogsteder et al., 2016). Tot slot laat een uitvoerige meta-analyse naar de effecten van interventies voor zelfcontrole (belangrijk voor beheersing van agressie) van Piquero et al. (2016) kleine positieve effecten zien op zowel zelfcontrole als delinquentie, met grotere effecten voor de minder intensieve programma's.

We concluderen dat met name geïndiceerde preventieve interventies ter vermindering van agressie, naast curatieve interventies, een positief effect kunnen sorteren op agressie, met mogelijk ook positieve effecten op delinquentie. Met name jongeren met hogere risico's op deviant gedrag lijken te profiteren van interventies voor agressie, waarbij mogelijke aangrijpingspunten voor de leeftijd van 12 jaar al aanwezig zijn in opvoed- en schoolprogramma's (zie paragraaf 3.2, overzicht erkende interventies NJI). Agressie-interventies lijken derhalve niet geschikt als universele en selectieve preventie van agressie en delinquentie. Dat blijkt bovenal uit bijzonder kleine en niet-significante resultaten van universele programma's voor de reductie van agressief, disruptief en delinquent probleemgedrag die in de schoolcontext worden uitgevoerd (Mielke & Farrington, 2021), waaronder Life Skills Training (LST), Promoting Alternative Thinking Stratagies (PATH, in Nederland bekend onder de naam Programma Alternatieve Denkstrategieën of PAD) en Fast Track (Baskin-Sommers et al., 2022).

3.1.4. Interventies gericht op sociale vaardigheden

Aangenomen wordt dat interventies gericht op sociale vaardigheden meer indirect invloed hebben op de centrale risicofactoren. Zo kunnen goede sociale vaardigheden naar verwachting zorgen voor een prosociale vriendengroep (dus minder contact met antisociale vrienden) en mogelijk beschermend werken voor antisociale attitudes. Het is duidelijk dat er een verband bestaat tussen (dreigend) delinquent gedrag en een tekort aan sociale vaardigheden in combinatie met cognitieve vaardigheden (Hay et al., 2018). Twee meta-analyses (Beelman & Losel, 2021; Van der Stouwe et al., 2021) laten zien dat de positieve effecten van sociale vaardigheidstrainingen op delinquentie klein zijn (reductie 14%). Er worden bescheiden positieve korte termijneffecten voor geïndiceerde preventie gevonden (in tegenstelling tot universeel en selectief) voor adolescenten met antisociaal gedrag.

We concluderen dat er geen bewijs is dat interventies gericht op sociale vaardigheden een duurzaam effect hebben op het terugdringen van delinquentie. Er kan echter niet uitgesloten worden dat sociale vaardigheidstrainingen een positief effect kunnen sorteren op delinquentie als onderdeel van multimodale geïndiceerde preventieve interventies waarin meerdere risicofactoren voor delinquentie aangepakt worden (zie De Vries et al., 2015; Hoogsteder et al., 2021).

.

3.1.5. Interventies gericht op de morele ontwikkeling en herstelgerichte interventies

Uitgaande van het idee dat interventies gericht op de morele ontwikkeling, alsmede herstelgerichte bemiddeling tussen dader en slachtoffer, direct aangrijpen op de centrale risico's antisociale attitude en antisociale persoonlijkheid, zouden we kunnen verwachten dat dergelijke interventies effect sorteren op jeugddelinquentie. Deze verwachting wordt versterkt doordat middelgrote tot sterke samenhangen werden gevonden tussen kernaspecten van de morele ontwikkeling en jeugddelinquentie, waaronder empathie (Van Langen et al., 2014), moreel oordelen (Stams et al., 2006), egocentrische denkfouten (Helmond et al., 2015) en schuld en schaamte (Spruit et al., 2016). Morele cognitie laat daarbij een sterker verband zien met herhaald delictgedrag dan morele emoties (Van Vugt et al., 2011). Ook Walters (2022) vond in zijn overkoepelende meta-analyse dat gewetensontwikkeling in termen van schuld, schaamte, empathie en moreel oordelen delinquentie voorspelde, ook wanneer gecontroleerd werd voor delinquent gedrag voorafgaand aan de meting van gewetensontwikkeling.

Interventies gericht op de morele ontwikkeling en herstelgerichte interventies worden voornamelijk toegepast in het kader van geïndiceerde preventie en curatieve interventies bij jeugdige delinquenten. Interventies gericht op het stimuleren van moreel oordelen, zoals EQUIP, zijn echter ook toegepast op scholen in het kader van universele preventie, met positieve effecten op het niveau van moreel oordelen (Van Stam et al., 2014) en in Nederland op een sportvereniging als secundaire preventieve interventie, met een positief effect op antisociaal gedrag bij jeugdige voetballers (Rutten et al., 2010).

Heynen et al. (2022, 2023) hebben een systematische review en meta-analyse verricht naar geïndiceerde preventieve en curatieve interventies om de morele

ontwikkeling van jeugdige delinquenten te stimuleren en daarmee delinquentie te voorkomen. De auteurs vinden in hun systematische review geen studies van interventies die zich richten op zelfbewuste emoties (schaamte en schuld) bij jeugdige delinquenten om recidive te reduceren. Slechts twee studies hebben betrekking op empathie, waarvan de ene studie een middelgroot (positief) effect vindt op empathie en de andere studie zwakke (positieve en negatieve) effecten op recidive. De meta-analyse is vervolgens uitgevoerd op de effecten van interventies die zich richten op moreel oordelen in relatie tot recidive. Het niveau van moreel oordelen blijkt significant verbeterd, maar dit heeft geen effect op het terugdringen van de recidive.

We merken op dat interventies die beogen om de morele ontwikkeling van jeugdigen te stimuleren doorgaans groepsgericht zijn. Een deel van de jongeren lijkt echter ongeschikt voor groepsbehandeling (Hoogsteder et al., 2015). Daarnaast is het gevaar van groepsinterventies dat jongeren met antisociaal gedrag elkaar aansteken en dus elkaars deviante gedrag versterken (Dishion et al., 1999). Ten slotte kan niet worden uitgesloten dat morele gedragsinterventies pas effectief zijn op het moment dat jeugdige delinquenten in eerdere behandeling voldoende impulscontrole hebben verkregen door bijvoorbeeld agressieregulatietraining (Hoogsteder et al., 2018) of door een effectieve behandeling van onderliggende trauma's en een verbeterde stressregulatie (Hoogsteder et al., 2022, 2023), waardoor er ruimte ontstaat om meer perspectief in te nemen.

Herstelgerichte interventieprogramma's, zoals Halt, winnen aan populariteit in Nederland, met name door de pedagogische en maatschappelijke focus bij de herinrichting van het jeugdstrafrecht. De verwachting is dat zij bijdragen aan het herstel van de morele breuk met de samenleving, die ontstaat wanneer een jongere een delict heeft gepleegd (Schalkwijk & Stams, 2023). In meta-analyses naar de effecten van herstelrechtinterventies, zoals slachtoffer-daderbemiddeling en herstelconferenties, wordt geen overtuigend bewijs gevonden voor de veronderstelde positieve effecten op recidive (Kimbrell et al., 2022; Wilson et al., 2017). Ook een meta-analyse naar de effecten van reïntegratief beschamen als methode waarbij dader, slachtoffer en anderen betrokken partijen buiten de rechtszaal bij elkaar komen in een 'gemeenschapsconferentie', laat geen positief resultaat zien op recidive (Bain, 2012). In de overzichtsstudie van Choi et al. (2012) is gefocust op de ervaringen van slachtoffers bij herstelgerichte interventies. Zij wijzen vooral op het gevaar van secundaire traumatisering. Als de interventie niet op de juiste manier gestalte krijgt, kan het slachtoffer toenemend last krijgen van angst, revictimisatie, intimidatie en verdere emotionele schade, bijvoorbeeld wanneer de dader niet in staat was berouw te tonen.

We concluderen dat interventies die zich richten op het morele functioneren van jeugdigen geen positief effect hebben op het voorkomen van delinquentie of recidive. Het is daarom niet logisch om te verwachten dat de Halt-afdoening vanuit moreel perspectief, of de oriëntatie van herstelrecht, enig effect heeft op het voorkomen van delinquentie. Wel kan de Halt-afdoening andere belangrijke doelen dienen vanuit een (moreel) opvoedings- of sanctieperspectief. Van universele voorlichtingscampagnes op scholen of in de media die een beroep doen op morele normen- en waardeoriëntaties worden eveneens geen positieve effecten verwacht op het voorkomen van delinquent gedrag onder jeugdigen.

3.1.6. Voorlichtings- en educatieve interventies

Voorlichtings- en educatieve interventies om jeugddelinquentie te voorkomen variëren van universele preventieve mediacampagnes (e.g., "Wat voor eikel ben jij"; Hornikx, 2010) en voorlichting op scholen (wel of niet geïntegreerd in het reguliere onderwijsprogramma), bedoeld voor de algemene populatie van jeugdigen, tot programma's voor jeugdigen waarvan wordt verondersteld dat zij een verhoogd risico hebben op delinquentie, waaronder specifieke vormen, waaronder alcohol- en druggerelateerde criminaliteit, georganiseerde misdaad, vandalisme of leeftijdsgerelateerde (status)delicten, zoals drugs- en alcoholgebruik en spijbelen.

Universele voorlichtings- en educatieprogramma's die als doel hebben jongeren bewust te maken van de gevaren van criminaliteit lijken op het eerste oog sympathiek en de veronderstelde effecten worden vaak als vanzelfsprekend gezien, maar in de criminologie hebben ze dikwijls geen positieve reputatie. Dat heeft onder andere te maken met de negatieve effecten van het afschrikkingsprogramma 'scared straight', waarin jongeren (in gevangenissen) worden geconfronteerd met volwassen veroordeelde delinquenten. In de reviewstudie van Petrosino et al. (2013) blijkt dit bewustwordingsprogramma de kans op delinquentie niet te verlagen, maar juist te verhogen. In een recente meta-analyse, uitgevoerd door Van der Put et al. (2021), blijken dergelijke bewustwordingsprogramma's weliswaar effectief in het verminderen van antisociale attitudes, maar niet in het voorkomen van schooluitval, omgang met antisociale vrienden, vijandigheid en delinquentie. Er worden overigens geen schadelijke effecten gevonden. Een Nederlands voorbeeld van zo'n bewustwordingsinterventie met ex-gedetineerden ter misdaadpreventie, bedoeld voor groep 8 leerlingen en middelbare scholieren, is het Educatief Programma Jongeren (EPJO). Thijs et al. (2018) vonden geen adequate empirische onderbouwing van dit programma in hun literatuuronderzoek, zoals kon worden verwacht.

In een recente narratieve overzichtsstudie bespreken Kruisbergen en De Jonge (2023) voorlichtings- en educatieprogramma's om ondermijning (i.e., 'het verweven raken van criminele structuren met de reguliere samenleving') te voorkomen. Ze blijken vaak niet het gewenste effect te hebben en kennen soms zelfs schadelijke gevolgen, doordat het ongewenste gedrag juist wordt versterkt. De programma's richten zich volgens de auteurs vaak op een te brede of verkeerd gekozen doelgroep. De boodschappen kunnen bovendien negatieve effecten hebben, bijvoorbeeld doordat ze onbedoeld een norm stellen waarmee delinquent gedrag wordt gerechtvaardigd ('iedereen doet het') of aangemoedigd ('je kunt zo heel snel veel geld verdienen'). Het gevaar is dat de (ex-)delinquent die voorlichting geeft gezien kan worden als het bewijs dat je na een succesvolle criminele carrière nog goed terecht kan komen. Vaak ontbreekt het bij de voorlichting aan concrete gedragsalternatieven. Kruisbergen en De Jonge (2023) laten zien dat de inzet van ervaringsdeskundigen een grote variatie kent; van een enkel schoolbezoek tot persoonlijke trajecten, waarbij een 'geloofwaardige boodschapper' een mentorrol op zich neemt. Een voorbeeld van het laatste programma is 'credible messenger mentoring', dat in Nederland momenteel aan populariteit wint, maar

waarvan vooralsnog geen positieve effecten gevonden zijn in een omvangrijke reviewstudie (Lesnick et al., 2023).

We concluderen dat er weinig tot geen empirische evidentie is voor de effectiviteit van interventies die gebruik maken van voorlichting en educatie onder jongeren om delinquentie te voorkomen, terwijl de kans op schadelijke effecten relatief groot is. De vraag is of het realistisch is om via voorlichting en educatie te komen tot verandering van complex gedrag dat multicausaal bepaald is, zoals in het geval van delinquentie. Vermoedelijk dient een veelvoud aan factoren gunstig beïnvloed te worden om tot positieve gedragsverandering te komen op basis van (weloverwogen) intenties, waarbij zowel rationele als irrationele aspecten een rol spelen (Ajzen & Albaracin, 2007). De rol van preventieve voorlichting- en educatieprogamma's voor delinquentie lijkt daarin te beperkt.

3.1.7. Mentorinterventies

Bij mentorschap wordt een onderscheid gemaakt tussen informeel mentorschap (een bekend persoon uit de eigen omgeving van de jeugdige, met wie hij/zij een vertrouwensband heeft opgebouwd) en formeel mentorschap (een onbekend persoon die een mentorrol krijgt toegewezen). In beide gevallen geldt de volgende definitie van mentorschap: 'een duurzame, op gelijkheid gebaseerde en doelgeoriënteerde samenwerkingsrelatie, waarin een meer ervaren (vertrouwens) persoon een minder ervaren persoon begeleidt en sociaal-emotioneel ondersteunt, gericht op zijn of haar ontwikkelingsbehoeften en -opgaven' (Höfte et al., 2024; Van Dam, 2018; Van Dam & Schwartz, 2020). Mentorschap onderscheidt zich hiermee van coaching, in die zin dat coaching bijvoorbeeld geen duurzame (vertrouwens)band veronderstelt en een meer formeel en minder intensief karakter heeft. Op basis van een omvangrijke literatuurstudie definieerden Zyl et al. (2020) 'coaching' als 'een formele (e.g., professionele) samenwerkingsrelatie op de korte of middellange termijn, die gericht is op het identificeren, ontwikkelen, gebruik maken en optimaliseren van de sterke kanten en hulpbronnen van een persoon om diens positieve eigenschappen en gedrag te versterken'.

Verschillende meta-analyses hebben laten zien dat de volgende acht aspecten bepalen of, en de mate waarin, mentorschap een positief effect kan sorteren op de ontwikkeling van jeugdigen, ook waar het gaat om de preventie van jeugddelinquentie (Tolan et al., 2014): de mentor is (over langere tijd) beschikbaar voor de jeugdige; er is sprake van onderling vertrouwen; er is een goede match, waardoor de jeugdige zich begrepen en gewaardeerd voelt; de mentor is een bron van emotionele steun; de mentor is in staat om (indien nodig) op te treden als belangenbehartiger van de jeugdige; de mentor beschikt over belangrijke informatie, ervaring en/of deskundigheid die voor de jongere van belang is; de mentor werkt met de jeugdige samen aan één of meerdere doelen die betekenis hebben voor de jeugdige (Christensen et al., 2020; Raposa et al., 2019; Van Dam et al., 2018, 2021).

Van Dam, Smit et al. (2018) tonen aan dat de aanwezigheid van een natuurlijke mentor op zichzelf reeds een klein gunstig effect blijkt te hebben op de ontwikkeling van jeugdigen. Vervolgens laten Van Dam et al. (2021) zien dat een natuurlijke mentor ingezet kan worden als ondersteuning van diverse psychosociale interventies voor jeugdigen, zodat jongeren meer gemotiveerd zijn voor behandeling, er beter samengewerkt

wordt met hun directe sociale omgeving, voortijdige uitval voorkomen wordt en jeugdigen overall meer profiteren van hun behandeling. Jongeren selecteren zelf zo'n natuurlijke mentor als vertrouwenspersoon uit hun eigen sociale netwerk; in Nederland beter bekend als Jouw Ingebrachte Mentor, oftewel JIM. Interventies die gebruik maken van zo'n JIM hebben 26% meer effect dan interventies zonder JIM, terwijl familienetwerkberaden over het algemeen geen of negatieve effecten laten zien als methode om samen te werken met het sociale systeem (Koper et al., 2024). Met name waar het gaat om meer complexe problematiek van jeugdigen, zoals bij delinquentie het geval is, zou een JIM ingezet kunnen worden, aangezien dergelijke jeugdigen vaak weinig gemotiveerd zijn voor een interventie en ook de kans op voortijdige uitval relatief groot is (Hendriks & Stams, 2016).

Meer in het algemeen hebben formele mentorprogramma's kleine positieve effecten op de ontwikkeling van jeugdigen, onafhankelijk van de mate van risico's waaraan zij blootgesteld zijn (Raposa et al., 2019), maar programma's die zich richten op een specifieke uitkomst, zoals delinquentie, hebben een dubbel zo groot effect in vergelijking met programma's die niet gericht zijn op specifieke uitkomsten (Christensen et al., 2020).

Tolan et al. (2014) onderzoeken in hun meta-analyse het effect van selectieve en geïndiceerde formele mentorinterventies voor jeugdigen met een verhoogd risico op delinquent gedrag en vinden een klein positief effect op het voorkomen van delinquentie (12% reductie). Een vergelijkbaar positief en bescheiden effect werd eerder gevonden in de reviewstudie van Jolliffe en Farrington (2008). Dubois (2022) vindt in zijn meta-analyse een kleiner, maar nog wel significant, effect voor curatieve mentorprogramma's, met 5% afname van recidive. Abrams et al. (2014) vinden ten slotte geen overtuigend bewijs voor de effectiviteit van mentorprogramma's die worden ingezet in het kader van (geïndiceerde) terugvalpreventie na jeugddetentie; jeugdigen met de allerhoogste risico's. In een recente en meer omvangrijke meta-analyse vinden Selimi et al. (2024) echter wel overtuigend bewijs voor de effectiviteit van mentorprogramma's voor geïndiceerde terugvalpreventie na jeugddetentie, met 15% minder recidive.

Samengevat lijken formele (selectieve) mentorprogramma's, die weinig intensief zijn, met name geschikt voor jeugdigen met een wat lager risico op delinquentie, terwijl intensieve (geïndiceerde) mentorprogramma's mogelijk geschikt zijn voor jeugdigen met de hoogste risico's op delinquentie, waaronder jongeren met een crimineel verleden. Recentelijk werd, zoals eerder aangehaald, een reviewstudie uitgevoerd naar 'credible messenger mentoring' (Lesnick et al., 2023) als (universele) preventieve interventie voor delinquentie, een combinatie van mentorschap en voorlichting door 'geloofwaardige' ex-criminelen. Er is echter geen gunstig effect gevonden van dit programma.

We concluderen dat het mogelijk lijkt om formele mentorprogramma's met succes in te zetten om delinquentie te voorkomen via selectieve of geïndiceerde preventie. Het is niet waarschijnlijk dat een dergelijke benadering ook kan werken in het kader van universele preventie; dus voor jongeren zonder risico's op delinquentie. In ieder geval lijkt de combinatie van mentorschap en voorlichting door ervaringsdeskundige ex-criminelen niet effectief, waarbij zelfs kans op negatieve onbedoelde effecten

aanwezig is. Tot slot is de inzet van een natuurlijke zelfgekozen mentor te overwegen, maar dan als onderdeel van een meeromvattende (multimodale) gedragsinterventie, bedoeld voor jongeren met een hoog risico op delinquentie of recidive. Concluderend zijn er aanwijzingen dat mentorschap een bescheiden positieve bijdrage zou kunnen leveren in het kader van selectieve preventie voor delinquentie en een meer substantiële bijdrage in het geval van multimodale geïndiceerde interventie voor jeugdigen met een hoog risico op delinquentie (zie ook paragraaf 3.1.9., School en Werk, met name waar het gaat om de rol van mentorschap bij nazorgprogramma's voor jongeren na detentie). Daarnaast geldt dat kinderen en jongeren, in welke situatie dan ook, profijt hebben van een natuurlijke mentor voor hun ontwikkeling en maatschappelijke aanpassing (zie bijvoorbeeld Koning et al., 2022).

3.1.8. Interventies die zich richten op het domein van (antisociale) vrienden en vrije tijd

Interventies die zich richten op het domein van vrienden en vrije tijd, een van de acht centrale risicodomeinen, hebben als doel ervoor te zorgen dat jeugdigen een gestructureerde (na/buitenschoolse) vrijetijdsbesteding hebben. Zij hangen daardoor niet op straat rond met deviante leeftijdsgenoten, maar komen in contact met prosociale leeftijdsgenoten, wel of niet gesuperviseerd door volwassenen die als positieve rolmodellen kunnen fungeren of als natuurlijke mentor. Naast deze positieve beschermende invloeden van een zogenaamde gestructureerde vrijetijdsbesteding, kan ook de aard van deze vrijetijdsbesteding een specifieke toegevoegde waarde hebben. Jeugdigen kunnen bijvoorbeeld leren omgaan met competitie en zelfcontrole verkrijgen door een sport te beoefenen of empathie ontwikkelen en stress leren reguleren door muziek te maken. In termen van universele preventie heeft jeugdparticipatie op het gebied van sport en cultuur een positieve werking in algemene zin waar het psychosociale problemen betreft, maar ook ten aanzien van het voorkomen van antisociaal gedrag, zoals jeugddelinquentie (Clarijs, 2014). Wanneer jeugdigen echter op meerdere van de centrale risicofactoren problemen ontwikkelen, zonder dat er voldoende tegenwicht is van beschermende factoren, zal louter sport- en/of cultuurparticipatie onvoldoende blijken te zijn. Selectieve of geïndiceerde preventieve gedragsinterventies kunnen dan nodig zijn, waarbij de positieve eigenschappen van sport- en/of cultuurparticipatie kunnen worden benut om de veerkracht van kinderen en jongeren te verhogen.

Wanneer jeugdigen een verhoogd risico lopen op delinquentie kunnen met name selectief preventieve gedragsinterventies op het gebied van vrijetijdsbesteding een positieve invloed hebben. Zo werd in een recente meta-analyse van Jugl et al. (2021) aangetoond dat sportprogramma's die werden ingezet ter voorkoming van jeugdcriminaliteit effectief zijn, met een 20% afname van delinquentie. Een waarschuwing is wel, dat vechtsporten als onderdeel van een gedragsinterventie alleen effectief zijn wanneer de inzet voldoende therapeutisch en pedagogisch is. Wanneer dit niet het geval is, en bijvoorbeeld een machocultuur ontstaat, kunnen de gevolgen van een vechtsportinterventie juist averechts zijn en leiden tot meer delinquentie (Gubbels et al., 2016).

In Nederland blijkt 'Alleen Jij Bepaalt wie je bent' (AJB), een multimodale gedragsinterventie die gebruik maakt van

In Nederland blijkt 'Alleen Jij Bepaalt wie je bent' (AJB), een multimodale gedragsinterventie die gebruik maakt van sport en mentorschap door de coach/trainer, effectief te zijn in het verminderen van gedragsproblemen en omgang met delinquente vrienden (Spruit et al., 2016). Bovendien blijkt AJB anderhalf jaar na de start (kosten) effectief in het voorkomen van delinquent gedrag: de jongeren in de controlegroep hebben 33% meer veroordelingen dan de jongeren die meedoen aan AJB. Na drie jaar blijken deze verschillen niet meer significant, wat aanleiding is om het programma in de toekomst over langere tijd aan te bieden (Gubbels et al., 2018).

De verwachting is dat ook op andere domeinen van vrijetijdsbesteding positieve effecten bereikt kunnen worden middels selectieve, of mogelijk ook geïndiceerde, preventie van jeugddelinquentie. Naast algemeen werkzame principes als mentorschap van bijvoorbeeld trainers of (muziek/drama) docenten en het creëren van een prosociaal vriendennetwerk is het voorstelbaar dat, zoals eerder gesuggereerd, verschillende vormen van gestructureerde vrijetijdsbesteding specifieke effecten hebben. Zo tonen Wu en Lu (2021) aan dat muziektraining kan leiden tot empathie, sociaal begrip en daardoor meer prosociaal gedrag, wat beschermend werkt voor delinquentie. In een meta-analyse van Ye et al. (2021) blijken muziekinterventies zelfcontrole met 31% te versterken en agressie met 52% te reduceren bij kinderen en jongeren. In Nederland zien we dat kinderen in een achterstandspositie naar het Leerorkest gaan. Wetenschappelijk onderzoek naar de mogelijke effecten hiervan op hun cognitieve en sociale ontwikkeling en het voorkomen van delinquentie ontbreekt vooralsnog.

Interventies die uitsluitend gericht zijn op het tegengaan van omgang met antisociale leeftijdsgenoten, een van de acht centrale risicofactoren, lijken er nauwelijks te zijn, of in ieder geval zijn ze, zover ons bekend, nooit onderwerp van wetenschappelijk onderzoek geweest. De meest uiteenlopende programma's nemen echter het beperken van de omgang met deviante leeftijdsgenoten mee als interventiedoel. Het tegen gaan van de omgang met antisociale vrienden is dan ook programmaonderdeel van bijvoorbeeld opvoedingsprogramma's en voorlichtings- en educatieprogramma's op scholen. In een reviewstudie bracht Fagan (2021) de werkzaamheid hiervan in kaart. Modules richten zich op de omgang met deviante vrienden, attitudes hieromtrent en bekrachtiging van antisociaal gedrag door deviante leeftijdsgenoten (i.e., deviancy training). Fagan vindt slechts in beperkte mate bewijs voor de werkzaamheid van deze programmaonderdelen, terwijl ook negatieve effecten gevonden worden, met name waar het gaat om groepsinterventies die zich richten op jeugd met een risico op antisociaal gedrag (zie ook Dishion et al., 1999).

We concluderen dat multimodale preventieve gedragsinterventies op het terrein van vrijetijdsbesteding veelbelovend zijn. Een voordeel is dat dergelijke interventies op positief gedrag gericht zijn, niet stigmatiseren en dat het gevaar van negatieve (neven)effecten bijzonder klein is. De interventies zijn relatief goedkoop. Een kanttekening is, dat met name kennis is verkregen binnen het domein van de sport, aangezien hier het overgrote deel van de studies betrekking op heeft. Er is slechts beperkt bewijs voor de invloed van programmaonderdelen die beogen de omgang met deviante vrienden tegen te gaan. In ieder geval lijken groepsgewijs aangeboden interventies niet effectief en kunnen zelfs schadelijk zijn (Dishion et al., 1999).

3.1.9. Interventies gericht op het domein van school en werk

Het domein van school en werk is één van de acht centrale risicofactoren. De doelgroep betreft een relatief kleine groep jongeren en jongvolwassenen met complexe problemen op meerdere levensdomeinen, die niet uit zichzelf werk vinden of volhouden en veelal voortijdig school verlaten of veelvuldig school verzuimen, vooral door gedragsproblematiek, achterblijvende schoolprestaties, herhaald zitten blijven en problemen met leeftijdsgenoten (Gubbels et al., 2019; Tayfur et al., 2021). Met name de groep jongeren met een laag IQ, leerproblemen en achterblijvende schoolprestaties (waaronder ook zittenblijvers) loopt een groot risico op schooluitval, waardoor de kans op werk aanzienlijk wordt verminderd en kwetsbaarheid voor delinquentie wordt verhoogd (Gubbels et al., 2019). In Nederland is deze groep vooral te vinden in het speciaal onderwijs voor jongeren met een verstandelijke beperking en/of emotionele en gedragsproblemen. Waar voor de meeste jongeren en jongvolwassenen met deviant gedrag juist het voltooien van een opleiding of het verkrijgen van een baan voldoende aanleiding is om te stoppen met delinquentie, geldt dat voor deze hoog risicogroep niet.

School- en werkinterventies om delinquentie te voorkomen zijn in diverse meta-analyses onderzocht en blijken over het algemeen niet of nauwelijks effectief waar het gaat om werktoeleiding en het terugdringen van recidive. Er is enige kans op kleine positieve effecten wanneer de interventies (1) multimodaal zijn, (2) participanten een hoog risico op delinquentie/recidive hebben, (3) de interventie individueel is in plaats van groepsgericht, (4) snel wordt ingezet na afloop van eventuele detentie en een (5) hoge mate van continuïteit kent in zorg en begeleiding (Berghuis, 2018; Fox et al., 2021; Mawn et al., 2017; Mielke & Farrington, 2021; Newton et al., 2016; Nur & Nguyen, 2023). School- en werkinterventies maken meestal gebruik van sociale vaardigheidstrainingen, opleidings- en werkgerelateerde trainingen, counseling, individuele ondersteuning, case-management, stagebegeleiding en financiële prikkels, maar maken doorgaans geen gebruik van cognitief-gedragstherapeutische technieken (volgens RNR-principes) gericht op meerdere criminogene risicofactoren, terwijl juist een dergelijke aanpak veelbelovend lijkt (Gerhardt, 2016; Mawn et al., 2017; Newton et al., 2016).

Een speciale groep interventies betreft nazorg als terugvalpreventie na detentie. Dergelijke interventies zijn grotendeels gericht op het verkrijgen van een stabiele (pro)sociale omgeving, waarvan onderwijs en werk een integraal deel uitmaken. In totaal zijn er 3 kwalitatieve reviews en 3 kwantitatieve reviews (i.e., meta-analyses) verricht naar dergelijk type nazorginterventies, met doorgaans geen of kleine effecten (Abrams et al., 2014; House et al., 2018; James et al., 2013; Miller et al., 2019; Weaver et al., 2015). Een recente meta-analyse van Selimi et al. (2024) is het meest omvangrijk en laat positieve effecten zien op delinquentie van formele mentorprogramma's en multimodale/systemische interventies, met respectievelijk reducties in recidive van 15% en 19%. Gezinsinterventies en 'dienstverlenings- en controleprogramma's' (i.e., 'service & surveillance' programs') bleken niet effectief. Positieve behandeleffecten op cognitieve, sociale en copingvaardigheden, middelengebruik en school/werk hingen samen grotere behandeleffecten op recidive.

We concluderen dat selectieve en geïndiceerde interventies die alleen gericht zijn op een succesvolle schoolcarrière en werktoeleiding van jongeren en jongvolwassenen met een risico op delinquentie vooralsnog niet tot nauwelijks effectief zijn bevonden. Gezien het hoge risico van de doelgroep dienen interventies relatief intensief te zijn en verdienen mentorprogramma's en multimodale interventies de voorkeur, waarin op maat (gepersonaliseerde) hulp en zorg kan worden geboden, uitgaande van de acht centrale risicodomeinen waarop de risico's zich manifesteren. Tijdige hulp bieden, die voldoende lang gecontinueerd wordt, is vereist om (duurzame) effecten te bereiken.

3.1.10 Interventies die zich richten op richten op drugs/ middelengebruik

Een van de acht centrale riscofactoren is drugs/middelengebruik. Creemers en Hendriks (2021) geven in hun review van de literatuur een overzicht van de risicofactoren voor drugsgebruik in relatie tot delinquentie en van interventies die het meest werkzaam zijn ter preventie van drugsgebruik en delinquentie. Volgens Creemers en Hendriks kan drugsgebruik tot criminaliteit leiden via psychofarmacologische, economische of leefstijlfactoren, naast biologische, psychologische en sociale factoren, waarbij drugsgebruik en criminaliteit elkaar wederkerig in negatieve zin beïnvloeden. Ze constateren tevens dat in forensische populaties de prevalentie van drugsgebruik en -misbruik relatief hoog is.

Onder andere op basis van onderzoek van Van der Put, Creemers et al. (2014), waarin jongeren die wel en geen middelen gebruiken met elkaar worden vergeleken, concluderen Creemers en Hendriks (2021) dat drugsgebruik een sterke voorspeller is van delinquentie. Daarnaast constateren zij dat jongeren die drugs gebruiken meer risicofactoren en minder beschermende factoren hebben op de acht centrale risicodomeinen, terwijl deze factoren minder sterk samenhangen met delinquentie dan bij jongeren die geen drugs gebruiken. Gedragsinterventies die zich uitsluitend richten op algemene risico- en beschermende factoren zijn wellicht daardoor minder effectief in het voorkomen van recidive bij jongeren die drugs gebruiken dan bij doorsnee jongeren. De relatief lagere effectiviteit van dergelijke interventies onderstreept het belang om in te zetten op geïntegreerde interventies, gericht op zowel het terugdringen van het drugsgebruik als het aanpakken van (andere) risico- en beschermende factoren van delinquentie. Een voorbeeld van een dergelijke interventie is Multidimensionele Familie Therapie (MDFT). In een meta-analyse van Van der Pol et al. (2017) worden bescheiden positieve effecten gevonden op zowel drugsgebruik als delinquentie, hoewel het effect op delinquentie gebaseerd blijkt op slechts vijf studies, met een 12% reductie in delinquentie.

Wanneer het gaat om de effectiviteit van universele en selectieve preventieve programma's om middelengebruik onder kinderen en jongeren te voorkomen, is er maar weinig bekend over de effecten daarvan op jeugddelinquentie. Zo werd in de overzichtsstudie van Tremblay et al. (2020) slechts één (Chinese) studie geïncludeerd waarin de effecten op delinquentie werden geanalyseerd, waarin gebruik werd gemaakt van het PATH-programma (in Nederland PAD), geënt op het wijzigen van inadequate denkstrategieën (Shek & Yu, 2012). Deze preventieve interventie blijkt tijdens de basisschoolperiode enig positief effect

te sorteren, maar bij de overgang naar de middelbare school een negatief effect. Onduidelijk is of de resultaten uit China ook gegeneraliseerd kunnen worden naar Westerse landen, zoals Nederland.

In een overzichtsstudie van kortdurende en lichte (voornamelijk universeel een selectief) preventieve interventies om alcohol- en drugsgebruik te voorkomen onder jongeren van Steele et al. (2020), zoals psycho-educatie, worden bescheiden positieve effecten gevonden op alcohol- en middelenmisbruik en direct daaraan gerelateerde problemen, maar geen effecten op delinquentie (slechts één studie van Amini uit 1982). Ten slotte voerden Evans et al. (2021) een meta-analyse uit naar voornamelijk universeel en selectief preventieve programma's voor drugsgebruik en delinquentie. Ze vinden bijna uitsluitend schoolprogramma's, die onvoldoende gericht zijn op de aanpak van de meervoudige risico's die ten grondslag liggen aan drugsgebruik en delinquentie, waardoor deze programma's zowel in theoretische en empirische zin als ineffectief bestempeld kunnen worden.

We concluderen dat er weinig bekend is over de effectiviteit van universele en selectieve preventieve interventies die zich richten op middelengebruik bij kinderen en jongeren waar het gaat om het voorkomen van delinquentie. Het beperkte aantal studies dat gevonden wordt, laat geen positieve effecten zien en één studie zelfs een schadelijk effect op de langere duur. Geïndiceerde preventie en curatieve behandelingen laten enige bescheiden positieve effecten zien wanneer de aanpak multimodaal is, d.w.z., gericht op meerdere risicodomeinen. Het blijft echter nodig om te investeren in het ontwikkelen van effectieve interventies die ook problematisch middelengebruik aanpakken. Het probleem wordt veelal door de jongere, opvoeders en behandelaren gebagatelliseerd of er wordt vanuit gegaan dat je er alleen mee aan de slag kunt gaan als er motivatie voor is en probleembesef bestaat (Hendriks et al., 2024).

3.1.11 Multimodale (multi-systemische) interventies

Bij multimodale interventies, ook wel bekend als multi-systemische interventies, wordt ingezet op meerdere van de acht centrale risicofactoren. Dergelijke interventies zijn, gezien de intensiteit, alleen geschikt voor jeugdigen met de allerhoogste risico's op delinquentie, dus voor wie geïndiceerde preventieve of curatieve interventies bedoeld zijn. De meest toegepaste programma's zijn Multi-Systemic Therapy (MST), Multidimensionaal Family Therapy (MDFT), Brief Strategic Family Therapy (BSFT) en Multidimensional Treatment Foster Care (MTFC), meer recent ook verschijnend onder de naam Treatment Fostercare Oregon (TFCO). Bij deze interventies is sprake van een grote overlap in de therapeutische aanpak, zodat slechts van accentverschillen gesproken kan worden (Van der Pol et al., 2019). Een van de kenmerkende elementen is dat de opvoedingscontext altijd meegenomen wordt en dat het gaat om een persoonsgerichte multimodale aanpak, waardoor de multimodale, oftewel multi-systemische, interventies aanzienlijk breder zijn dan gezinsgerichte opvoedingsinterventies, met uitsluitend een focus op de opvoedvaardigheden van ouders en kwaliteit van ouder-kind relaties.

De Vries et al. (2015) heeft een meta-analyse verricht naar programmakenmerken van effectieve preventieve interventies voor ernstige en persistente jeugddelinquentie.

Zij vonden dat vanaf de adolescentie multimodale programma's het meest effectief zijn, met een 20% reductie van delinquentie. Het belang van multimodale interventies voor de preventie van jeugddelinquentie wordt overigens ook onderschreven in de recente selectieve narratieve literatuurstudie van Hanrath et al. (2023).

Opvallend is dat de in Amerika ontwikkelde multimodale systeeminterventies een bescheiden positief effect hebben op delinquentie in Amerika, maar dat dit effect zelden wordt gevonden in Europa (Astrom et al., 2020; Dopp et al., 2017; Latner-Graham, 2019; Little et al., 2021, 2023; Van der Pol et al., 2017; Van der Stouwe et al., 2014). Systeeminterventies worden daarom in toenemende mate in enigszins of meer gewijzigde vorm in andere landen aangeboden om tegemoet te komen aan de specifieke eisen aldaar, aangepast aan de culturele context. Zo kennen we in Nederland Forensische Ambulante Systeem Therapie (FAST) en Relationele Gezinstherapie (RGT) als doorontwikkelingen van respectievelijk MST en FFT.

De minder grote en soms ook ontbrekende positieve effecten van multimodale/systemische interventies in Europa zijn ook wel toegeschreven aan vergelijkingen met controlegroepen (behandeling zoals gebruikelijk) die, anders dan in Amerika het geval is, een relatief hoogwaardige behandeling zouden krijgen (Asscher et al., 2014). Niet uitgesloten kan worden dat de relatief positieve Amerikaanse resultaten deels worden verklaard door een gebrek aan onafhankelijk onderzoek in Amerika, d.w.z., 'de slager die zijn eigen vlees keurt' (Hendriks & Stams, 2012).

We concluderen dat multimodale interventies kleine tot bescheiden positieve effecten sorteren op delinquentie bij jeugdigen met de allerhoogste risico's, maar dat de gunstige effecten uit Amerika niet altijd goed vertaalbaar zijn naar Europa. Vaak zijn grotere effecten niet haalbaar doordat het om een bijzonder zware groep gaat, bij wie de ontvankelijkheid voor behandeling gering is, de kans op voortijdige uitval groot en de verandermogelijkheden beperkt (ook bij de opvoeders). Desondanks kunnen multimodale interventies kostenbesparend zijn, zelfs in het geval van bescheiden effecten, aangezien de maatschappelijke schadepost van (ernstige en persistente) delinquentie of high impact crimes bijzonder groot is. Hierbij is het wel van belang om de RNR-principes te hanteren en niet alleen systemisch te behandelen, maar ook individueel als bij de jongere sprake is van persoonlijke risicofactoren.

3.1.12 Interventies voor cybercriminaliteit

Online criminaliteit is sinds het ontstaan van internet in opkomst en bijna net zo divers als offline criminaliteit. De vijf hoofdcategorieën zijn stalking, sexting, doxing, hacking en phishing. Internetpesten laten we hier buiten beschouwing, omdat deze vorm van antisociaal gedrag niet zonder meer onder de noemer jeugdcriminaliteit valt. Volgens Wissink (2021) verschillen plegers van online en offline criminaliteit van elkaar in disinhibitie, doordat het gemakkelijker is om online over grenzen heen te gaan, internetafhankelijkheid, depressie en ouderlijke betrokkenheid bij wat jongeren (online) doen. Overeenkomsten tussen on- en offline plegers zijn te vinden in de aanwezigheid van deviante vrienden, beperkte openheid naar ouders, antisociale persoonskenmerken,

waaronder een gebrekkige zelfcontrole, en schoolproblemen.

In een meta-analyse onderzochten Wissink et al. (2023) riscofactoren voor de drie hoofdvormen van online criminaliteit: cyberstalking, sexting en hacking. Peerfactoren vormen een risico voor alle drie de vormen van online criminaliteit. Problematische relaties met leeftijdsgenoten zijn een voorspeller van stalking en hacking en groepsdruk is een voorspeller van sexting. Antisociale persoonlijkheidstrekken voorspellen online stalking en sexting. Een geschiedenis van off- en online stalking, zowel als dader als slachtoffer, blijkt een belangrijke voorspeller van online stalking. In feite zien we de acht centrale risicodomeinen terugkomen in de factoren die samenhangen met online criminaliteit, naast enkele factoren die eigen zijn aan deze speciale vormen van criminaliteit. Zo is een overmatige belangstelling voor computers gerelateerd aan online stalking en hacking, alsmede het gevoel online minder geremd te zijn (online disinhibitie) aan diverse vormen van online jeugddelinquentie (Wissink et al., 2020). Het is mogelijk dat er, wanneer er meer onderzoek wordt gedaan naar de rol van niet-traditionele risicofactoren, ook meer evidentie wordt gevonden voor het belang van dergelijke factoren.

Preventieve en curatieve interventies voor online criminaliteit onder jongeren zijn volop in ontwikkeling (Wissink, 2024), zoals ook blijkt uit een overzicht van het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (2023). Reviewstudies over de effectiviteit van interventies om online criminaliteit door jeugdigen tegen te gaan zijn dan ook nog nauwelijks verricht. De meeste programma's zijn ook nog niet op hun effectiviteit onderzocht in robuust wetenschappelijk onderzoek (Van der Wagen et al., 2019), waarin alternatieve verklaringen voor gevonden effecten voldoende kunnen worden uitgesloten. Finkelhor et al. (2021) hebben wel een review verricht naar de werkzaamheid van educatieprogramma's voor een veilig gebruik van het internet onder jeugd. Zij concludeerden dat er weliswaar vaardigheden kunnen worden aangeleerd voor een veilig gebruik van internet, maar omdat de online en offline gevaren behoorlijk overlappen (zie Virgara & Whitten, 2023), en er voor een deel dezelfde risicofactoren spelen voor zowel online als offline gevaren, pleiten zij ervoor om het thema veilig internetgebruik te integreren in reeds bestaande effectieve preventieve programma's voor offline risico's (zoals pesten, seksueel misbruik preventie). Buiten deze studie van Finkelhor et al. (2021) zijn er vooralsnog geen andere reviewstudies verricht. Dat is ook niet zo verwonderlijk, aangezien het onderzoek op dit gebied nog in de kinderschoenen staat.

We concluderen dat online criminaliteit gepleegd door jongeren voor een deel dezelfde risicofactoren heeft als offline jeugdcriminaliteit. Daarnaast is gevonden dat er ook enkele specifieke risicofactoren een rol spelen, zoals online disinhibitie, verhoogde ICT-interesses en internetafhankelijkheid. Het kan dan ook zinvol zijn om specifieke vaardigheden aan te leren voor een veilig gebruik van internet, wat kan worden toegevoegd aan reguliere onderwijsprogramma's op basis- en middelbare scholen of aan reeds bestaande interventies ter voorkoming van criminaliteit. Er is op dit nieuwe terrein echter meer onderzoek nodig. Of de inzet van speciale preventieve programma's ter voorkoming van specifieke vormen van online criminaliteit noodzakelijk is, zal de toekomst daarom moeten uitwijzen.

3.2.Interventies beoordeeld door het NJI

In Nederland worden interventies gericht op het voorkomen van jeugdcriminaliteit of recidive beoordeeld door de onafhankelijke erkenningscommissie (Justitiële) Interventies van het NJI. Een interventie kan volgens de Erkenningscommissie niet erkend zijn, erkend zijn als theoretisch goed onderbouwd, erkend met eerste aanwijzingen voor effectiviteit, met goede aanwijzingen voor effectiviteit of sterke aanwijzingen voor effectiviteit. Overzichten van de beoordelingen van interventies kunnen gevonden worden op de websites van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI)[7] en het Trimbos Instituut[8].

In onderstaande tabel worden interventies weergegeven die minimaal de erkenning 'eerste aanwijzingen' hebben gekregen. De erkenning 'theoretisch goed onderbouwd' zegt immers nog niets over de effectiviteit van een interventie. Interventies waarvan de erkenning is verlopen worden, vanwege hun onduidelijke status, niet vermeld. In onderstaande Tabel 1 worden allereerst negen justitiële interventies weergegeven die de erkenning 'eerste aanwijzingen' hebben gekregen, wat betekent dat alternatieve verklaringen voor een positief interventie-effect nog niet goed uitgesloten kunnen worden (er is bijvoorbeeld geen controlegroep om de resultaten mee te vergelijken) en/of het positieve effect dient gerepliceerd te worden, omdat de conclusie van effectiviteit gebaseerd is op slechts één (Nederlandse) studie. Van de negen justitiële interventies met eerste aanwijzingen voor effectiviteit is er één die specifiek bedoeld is als (selectief) preventieve interventie ter voorkoming van delinquentie (AJB), terwijl de overige acht interventies ontwikkeld zijn als curatieve interventies voor jeugdige delinquenten, maar die ook preventief ingezet kunnen worden in het kader van terugvalpreventie (voorkomen recidive) of het voorkomen van delinquentie (first offenders). Vervolgens zijn in Tabel 1 in totaal 17 justitiële interventies weergegeven die de erkenning 'theoretisch onderbouwd' hebben verkregen, wat overigens niets zegt over de effectiviteit van deze interventies, die doorgaans nog onderzocht dient te worden. Interventies waarvan de erkenning is verlopen worden, vanwege hun onduidelijke status, niet vermeld. Ten slotte worden 36 niet-justitiële interventies weergeven, die beogen externaliserende gedragsproblemen te verminderen, waardoor zij mogelijk een preventieve werking zouden kunnen hebben op de ontwikkeling van delinquent gedrag. De interventies zijn echter niet speciaal ontwikkeld met het oog op de preventie van delinquent gedrag. In Tabel 1 is te zien dat het om 15 gezinsinterventies gaat (5 theoretisch onderbouwd, 4 eerste aanwijzingen, 6 met goede of sterke aanwijzingen), 13 schoolprogramma's (9 theoretisch onderbouwd, 1 met eerste aanwijzingen, 3 met goede of sterke aanwijzingen) en 8 overige interventies (6 theoretisch onderbouwd, 1 met eerste aanwijzingen en 1 met goede aanwijzingen). De meeste gezinsinterventies hebben betrekking op kinderen tot 12 jaar en scoren doorgaans hoog op effectiviteit.

[7] ttps://www.nji.nl/interventies
[8] https://www.trimbos.nl/kennis/justitiele-interventies

Justitiële Interventies (9)	**Doel = voorkomen van delinquentie**	**Erkenningsniveau Eerste Aanwijzingen voor**
Tools4U (leerstraf)	Algemene delinquentie/recidive 12-23	Delinquentie algemeen
MDFT (systeeminterventie)	Algemene delinquentie en aan middelengebruik gerelateerd /recidive 12-24	Delinquentie algemeen
MST (systeeminterventie)	Algemene delinquentie/recidive 10-18	Vermogensdelicten
FAST (systeeminterventie)	Algemene delinquentie/recidive 12-18	Delinquentie algemeen en geweldsdelicten
Alleen Jij Bepaalt wie je Bent (Gedragsinterventie met sport)	Algemene delinquentie 12-18	Delinquentie algemeen
SOVA op Maat (sociale vaardigheid behandeling)	Algemene delinquentie/recidive 15-21	Delinquentie algemeen
OLG (gezinsinterventie)	Algemene delinquentie/ recidive 12-18	Geweldsdelicten
Agressieregulatie op Maat Jeugd	Agressie/ algemene delinquentie/recidive 12-16	Gewelddelicten
Agressieregulatie op Maat JoVo	Agressie/ algemene delinquentie/recidive 16-24	Vermogen, geweld en algemeen
Justitiële Interventies (17)	**Doel = voorkomen van delinquentie**	**Erkenningsniveau Theoretisch Onderbouwd voor**
Aggression Replacement Training (ART)	Agressie/ geweldsdelicten/recidive 12-23	Geweldsdelicten
Grip op Agressie (GOA)	Agressie/ algemene delinquentie/recidive 18-25	Delinquentie algemeen
Training Agressie Controle (TACT)	Antisociaal en agressief gedrag 12-23 (O.a. LVB)	Delinquentie algemeen
Training Sport en Gedrag I	Licht agressief gedrag voetbalveld 12-18	Lichte geweldsdelicten
Training Sport en Gedrag II	Agressief gedrag voetbalveld 12-18	Geweldsdelicten
Ken je grens	Seksueel grensoverschrijdend gedrag 12-18	Zedendelicten
Out of the circle	Seksueel grensoverschrijdend gedrag 12-24	Zedendelicten
Pas op de grens Jeugd	Seksueel grensoverschrijdend gedrag 12-21	Zedendelicten
Respect Online	Seksueel grensoverschrijdend gedrag 12-18	Zedendelicten
Basta!	Vroege signalen van delinquentie 12-	Algemene delinquentie
Betere start	Kinderen van gedetineerde moeders 2-10	Algemene delinquentie
Diamant	Radicalisering 12-23	Geweldsdelicten
So Cool (leerstraf)	Leerstraf sociale vaardigheden LVB 12-23	Algemene delinquentie
Relationele gezinstherapie (RGT)	Gedragsproblemen/delinquentie/recidive	Algemene delinquentie
Topzorg	Veelplegers 17-23	Persistente algemene delinquentie
Dit pik ik niet	Vermogensdelicten 12-18	Vermogensdelicten
TOPS (sociomoreel)	Antisociaal gedrag/delinquentie/recidive	Algemene delinquentie
Niet Justitiële Interventies (36)	**Doel = voorkomen van gedragsproblemen**	**Erkenningsniveau Voor gedragsproblemen**

Oudertrainingen		
Incredible years (groepstraining ouders)	Opstandige- of antisociale gedragsstoornis 3-8	Sterke aanwijzingen
PCIT (oudertraining)	Gedragsproblemen 2-7	Goede aanwijzingen
Minder boos en opstandig (kinder- en oudertraining)	Gedragsproblemen 8-12	Goede aanwijzingen
Behavioral Parent Training Groningen Groep (BPTG-G)	ADHD en gedragsproblemen 8-12	Goede aanwijzingen
Intensieve Ambulante Gezinsbehandeling (IAG)	Kinderen met meervoudige en complexe problemen 0-23	Eerste aanwijzingen
Parent Management Training Oregon (PMTO)	Externaliserende gedragsproblemen en hyperactiviteit 4-12	Eerste aanwijzingen
Basic Trust (gehechtheidsinterventie)	Gedrags-, emotionele- en gehechtheidsproblemen 2-17	Eerste aanwijzingen
Integratieve therapie voor gehechtheid (ITGG)	Gedrags- en gehechtheidsproblemen 0-27	Goed Onderbouwd
Gezin Centraal (GC)	Ernstige opvoed- en opgroeiproblemen 0-17	Goed onderbouwd
VIPP-SD Positive Parenting and Sensitive Discipline	Gedragsproblemen 0-6	Sterke aanwijzingen
Tripple P niveau 3	Gedrags- en opvoedingsproblemen 2-16	Eerste aanwijzingen
Gordon training	Gedrags- en opvoedingsproblemen 2-12	Goed onderbouwd
Adviesgesprek alcohol jongeren	Alcohol gerelateerde gedragsproblemen 12-23	Goed onderbouwd
Praten met kinderen	Licht externaliserend probleemgedrag 10-15	Goede aanwijzingen
NIKA (gehechtheidsinterventie)	Ernstige gedrags- en gehechtheidsproblemen 0-6	Goed onderbouwd
Schoolprogramma		
PAD	Gedragsproblemen 4-12	Sterke aanwijzingen
School2care	Complexe en ernstige gedragsproblematiek van voortijdig schoolverlaters 12-17	Goed onderbouwd
Alles Kidzzz	Externaliserend gedrag 9-12	Goede aanwijzingen
School wide positive behavioral support	Gedragsproblemen en sociaal gedrag op school 4-18	Goed onderbouwd
Kwink	Klasklimaat 4-12	Goed onderbouwd
Kracht en Controle	Sociale competentie VMBO leerlingen 11-14	Goed onderbouwd
Be wise, think twice	Problematisch middelengebruik 12-14	Goed onderbouwd
Helder op school: samen fris	Problematisch middelengebruik 13-15	Goed onderbouwd
Join us (klasklimaat)	Pestgedrag op school 11-13	Goed onderbouwd
Superhelden	Groepsklimaat klas 4-12	Goed onderbouwd
Futsall Chabbab	Verminderen schooluitval 8-18	Goed onderbouwd
Kiva	Pestgedrag op school 4-12	Sterke aanwijzingen
Prima	Pestgedrag op school 4-13	Eerste aanwijzingen
Overige programma's		
Stop 4-7	Ernstige gedragsproblemen/ antisociaal gedrag 4-7	Eerste aanwijzingen
Take it personal	Problematisch middelengebruik LVB 10-27	Goed onderbouwd
Samen Stevig Staan	LVB met gedragsproblemen/stoornissen 9-16	Goed onderbouwd
YETS (interventie met sport)	Gedragsproblemen en maatschappelijke uitval voorkomen 12-18	Goed onderbouwd

PBS in de wijk	Gedrags- en sociale problemen 2-18	Goed onderbouwd
Open en alert	Problematisch middelengebruik 12-25	Goed onderbouwd
Moti-4	Middelengebruik, gokken en gamen 12-14	Goede aanwijzingen
Unity (voorlichtingsprogramma)	Alcohol- en drugs 19-35	Goed onderbouwd

De negen justitiële interventies die erkend zijn op het niveau van eerste aanwijzingen zijn gericht op het voorkomen algemene en/of geweldsdelinquentie, maar hebben soms ook (of uitsluitend) effecten laten zien op vermogens- en/of geweldsdelicten. Interventies die specifiek gericht zijn op een bepaald type delict (en daarmee speciale dadergroepen) vinden we wel bij de 17 interventies die theoretisch goed onderbouwd zijn. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om specifieke interventies gericht op veelplegers, jongeren die seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen en jongeren die overwegend vermogensdelicten plegen. Van deze interventies is niet op onafhankelijke wijze (op basis van empirisch onderzoek) bepaald of sprake is van effectiviteit. Dit wil zeggen dat deze interventies wel effectief zouden kunnen zijn, maar dat er simpelweg (nog) geen bewijs voor is.

Voor de multi-systemische interventies MDFT, MST en FAST zijn er eerste aanwijzingen voor effectiviteit gevonden. Voor MST geldt dat alleen voor vermogenscriminaliteit en voor MDFT en FAST voor criminaliteit in het algemeen. Dit laatste geldt ook voor Tools4U, AJB (gedragsinterventie middels sport), en de sociale vaardigheidstraining op Maat (SOVA op Maat). Voor de gezinsinterventie Ouderschap met Liefde en Grenzen (OLG) en agressie-regulatieprogramma's op maat, die dus gepersonaliseerd zijn, worden eerste aanwijzingen voor effectiviteit gevonden in het verminderen van agressie en geweldsdelicten.

In totaal zijn er 36 preventieve of curatieve interventies erkend door het NJI die zich richten op jeugdigen met gedragsproblemen. De interventies richten zich bijvoorbeeld op (het voorkomen van) middelengebruik, pesten, gehechtheids- en opvoedingsproblemen. Voor kinderen onder de twaalf jaar met gedrags- en opvoedingsproblemen laten oudertrainingsprogramma's veelbelovende resultaten zien, de meeste interventies variërend van goede tot sterke aanwijzingen voor effectiviteit. Ook een aantal schoolprogramma's is veelbelovend, variërend van met name theoretisch onderbouwd tot in twee gevallen zelfs sterke aanwijzingen voor effectiviteit (één gericht op pestgedrag, één op alternatieve denkstrategieën). De veronderstelling is dat deze programma's preventief kunnen werken voor jeugddelinquentie, maar toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of kinderen die dergelijke programma's hebben gevolgd minder kans hebben op het ontwikkelen van delinquent gedrag dan kinderen die geen gebruik hebben gemaakt van deze programma's.

Samenvattend

Resultaten van het overzicht van interventies om jeugddelinquentie te voorkomen zijn grotendeels in overeenstemming met de conclusies van de meta-analyse van De Vries et al. (2015), in die zin dat preventieve

interventies die zich richten op het probleemgedrag van de jeugdige en individueel in plaats van groepsgericht zijn, interventies die opvoedingsvaardigheden van ouders verbeteren voor de adolescentieperiode en multimodale/systemische interventies het meest effectief zijn. Wanneer de risico's op delinquentie relatief laag zijn, blijken minder intensieve interventies meestal grotere effecten te laten zien, wat in overeenstemming is met het 'less is more' principe.
Preventieve interventies die zich richten op één specifieke risicofactor zijn meestal niet effectief. Zo zijn interventies voor de preventie van delinquentie door de aanpak van alleen middelengebruik meestal niet effectief, tenzij deze onderdeel zijn van een multimodaal programma. Dit geldt echter niet voor opvoedingsinterventies. In dat geval blijken alleen opvoedingstrainingen voor ouders die direct gericht zijn op het probleemgedrag van het kind effectief gedurende de basisschoolleeftijd en voorschoolse periode. In de adolescentieperiode zijn dergelijke programma's over het algemeen aanzienlijk minder effectief, of hebben helemaal geen effect meer.

Interventies die zich uitsluitend richten op school en werk laten tot op heden geen vermindering van delinquentie zien. Interventies voor antisociale attitudes en antisociale persoonlijkheidskenmerken richten zich vooral op de morele ontwikkeling, agressie en zelfcontrole, trauma en sociale vaardigheden.
Alleen interventies voor agressie, zelfcontrole, trauma en stressregulatie bleken effectief in het voorkomen van delinquentie, maar dan alleen bij jeugdigen met de hoogste risico's.
Interventies op de domeinen van vrienden en vrije tijd laten bescheiden positieve effecten zien. Er zijn geen aanwijzingen dat herstelrechtinterventies en die zich richten op de morele ontwikkeling effectief zijn.

Mentorprogramma's kunnen effectief zijn in het geval van selectieve en geïndiceerde preventie, in het bijzonder als onderdeel van multimodale interventies. De multimodale systeeminterventies zijn gericht op meerdere risicodomeinen, werkend volgens een gepersonaliseerde aanpak. Deze programma's laten bescheiden positieve resultaten zien en worden veelal uitgevoerd bij de groep jeugdigen met de allerhoogste risico's, die waarschijnlijk het minst ontvankelijk zijn voor interventies. De programma's kunnen ondanks bescheiden effecten nog steeds kosteneffectief zijn en maatschappelijke schade voorkomen.

Het toepassen van oplossingsgerichte methoden en samenwerking met het sociale netwerk kunnen ondersteunend zijn bij preventieve interventie om vanuit het belang van de jongere te kunnen werken aan het voorkomen van delinquentie. Het meest effectief is die samenwerking wanneer de jongere zelf één vertrouwenspersoon aanwijst uit zijn of haar sociale omgeving, zoals een oom/tante, leerkracht op school of sporttrainer. Familienetwerkberaden laten echter over het algemeen geen of zelfs negatieve effecten zien.
Er zijn nog geen studies beschikbaar waarmee de effecten zijn onderzocht van interventies die ontwikkeld zijn om online jeugddelinquentie te voorkomen. Mogelijk kan een aantal van de interventies die zich succesvol richten op offline jeugddelinquentie ook effectief zijn in het voorkomen van online criminaliteit gezien enkele overeenkomsten in risicofactoren voor off- en online delinquentie. Voor cyber-specifieke risicofactoren zouden wellicht onderdelen aan het bestaande aanbod toegevoegd kunnen worden. Meer onderzoek op dit terrein is echter nodig.

4 Samenvatting en conclusies

Algemene uitgangspunten van effectieve preventieve interventies

Inleiding

In dit hoofdstuk vatten we de bevindingen van de vorige hoofdstukken samen en komen daarmee tot richtlijnen voor een effectief (gemeentelijk) beleid ten aanzien van het voorkomen van jeugdcriminaliteit. Het perspectief van kinderrechten en een veilige samenleving die kinderen, hun ouders en de burger beschermt tegen delinquentie gaan hierbij hand in hand. Bedenk hierbij dat jeugdcriminaliteit een complex fenomeen is waar meerdere oorzaken aan ten grondslag liggen. Een simpel antwoord op het voorkomen van jeugdcriminaliteit is dan ook niet mogelijk. Wel is het mogelijk om vanuit de bestaande wetenschappelijke literatuur over het ontstaan van jeugdcriminaliteit en de effectieve aanpak hiervan, met name wat hierin werkt, tot eenduidige beleidsaanbevelingen te kunnen komen (Stams, 2014; Stams et al., 2014).

Het door ons gepresenteerde beleidskader reikt verder dan de kunstmatige tegenstelling tussen de veronderstelde 'zachte hand' van preventieve gedragsinterventies en de 'harde hand' van handhaving en mogelijk zelfs repressie. Met andere woorden, de mate waarin (psychosociale) gedragsinterventies effectief kunnen zijn, met name als het gaat om langdurige effecten, wordt mede bepaald door de mate waarin het optreden door politie en justitie effectief is, terwijl ook het omgekeerde het geval is (Weisburd et al., 2016). Zo kan een benadering van hotspots (Braga et al., 2019), een Proactief en probleem-georiënteerd Optreden van Politie en justitie (POP, Hinkle et al., 2020), waaronder gerichte afschrikking (Braga & Kennedy, 2020), Situationele Criminaliteit Preventie (SCP, Delpech et al., 2021) en een adequaat vervolgings- en sanctiebeleid eraan bijdragen dat de inzet van in potentie effectieve gedragsinterventies ter preventie van criminaliteit de beoogde effecten sorteert (Weisburd et al., 2016).

Gezien de complexiteit van jeugdcriminaliteit is een samenhangend overheidsbeleid noodzakelijk, waarin heldere keuzes worden gemaakt die worden gedicteerd door feitelijke kennis, ethische overwegingen en respect voor grond- en kinderrechten. Het kader van de wet schept hierin de 'opvoedkundige' ruimte voor een preventieve aanpak van jeugdcriminaliteit volgens effectieve therapeutische principes (zie Höfte et al., 2024), wat inhoudt dat jeugdigen altijd betrokken dienen te worden in een ondersteunend en constructief (oplossingsgericht) proces van verandering (Lipsey, 2009). Een op dwang en discipline gebaseerde aanpak – zoals door afschrikking, straf, werkkampen en het onthouden van privileges – past hier niet in. Alleen een therapeutische aanpak kan effectief zijn en derhalve gezien worden als maatschappelijk verdedigbaar en op ethisch-juridische gronden aanvaardbaar, waarbij de kinderrechten uit het Internationaal Verdrag inzake Rechten van het Kind (IVRK) hiervoor de grondslag bieden.

Preventieve interventie en het IVRK

Artikel 3 IVRK stelt dat het belang van het kind voorop moet staan in alle maatregelen die het kind aangaan, wat betekent dat preventieve interventies dienen te voldoen aan door de bevoegde autoriteiten vastgestelde normen, waarbij overheden ervoor moeten zorgen dat kinderen hun volledige potentieel kunnen ontwikkelen (artikel 6 IVRK), wat vereist dat zij kunnen opgroeien in een veilige en voldoende stimulerende omgeving, met onderwijs gericht op de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind (artikel 28/29 lid 1 onder a IVRK). Artikel 16 van het IVRK stelt dat geen enkel kind mag worden onderworpen aan willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven, in zijn of haar gezinsleven, zijn of haar woning of zijn of haar correspondentie, noch aan enige onrechtmatige aantasting van zijn of haar eer en goede naam. Dit betekent dat er empirische (i.e., feitelijke) evidentie moet zijn dat deze interventies het beoogde resultaat kunnen bereiken, zonder dat er kans is op stigmatisering of andere vormen van schade aan het kind. Alleen dan is preventief ingrijpen legitiem. In alle andere gevallen is ingrijpen niet gelegitimeerd; dus onwenselijk. Dit betekent in feite dus ook dat de overheid vaak terughoudend moet zijn met het inzetten van interventies. Less is more.

Artikel 12 van het IVRK stelt dat het kind gehoord moet worden in zaken die hem of haar aangaan, waarbij het in de gelegenheid moet worden gesteld een eigen mening te vormen en die mening vrijelijk te uiten, eventueel met de hulp van een door hem of haar aangewezen vertegenwoordiger of vertrouwenspersoon (Van Dam et al., 2018). Dit artikel is onder meer geënt op de notie dat het kind 'zelf iemand wil zijn' (Langeveld, 1979); dus het idee van zelfbeschikking. Ryan en Deci (2000) hebben laten zien dat er drie noodzakelijke voorwaarden zijn voor zelfbeschikking: autonomie (i.e., zelf beslissingen te nemen); verbondenheid (i.e., positieve relaties met betekenisvolle anderen); en competentie (i.e., vaardigheden ontwikkelen). Wanneer aan deze voorwaarden is voldaan, zijn jeugdigen sneller gemotiveerd om in positieve zin te veranderen, wat effectieve preventie kan bevorderen (Ryan & Deci, 2018; Van der Helm et al., 2018). Drie recente Nederlandse proefschriften hebben laten zien dat samenwerking tussen het sociale netwerk van het kind en de hulpverlening hierbij kan helpen (Koper, 2023; Van Dam, 2018; Van Dijken, 2024). Dit kan eveneens een bijdrage leveren aan oplossingsgericht werken, wat zowel in preventief als curatief opzicht vaak positieve uitkomsten bevordert, zoals blijkt uit een recente meta-analyse van Vermeulen-Oskam et al. (2024), waaruit blijkt dat agressief en delinquent gedrag bij zowel jeugdigen als volwassenen met de helft werd gereduceerd door gebruik te maken van korte oplossingsgerichte therapie (OKT, Oplossingsgerichte Korte Therapie), met het grootste effect bij preventieve interventies in vergelijking met curatieve interventies. Het is derhalve zeker de moeite waard om oplossingsgericht werken te overwegen bij justitiële interventies.

We dienen er tegelijkertijd waakzaam voor te zijn dat met een positieve psychologische benadering – waarin zelfdeterminatie en zelf oplossingen vinden belangrijke uitgangspunten zijn – niet te veel de nadruk komt te liggen op de zogenaamde 'eigen kracht' van het sociale systeem, dat juist in het geval van jeugdigen en gezinnen met de hoogste

risico's vaak beperkt is (Vanderbilt-Adriance & Shaw, 2008). Een te eenzijdige nadruk op de 'eigen kracht' en 'eigen regie' kan derhalve tot negatieve interventie-uitkomsten leiden, zoals zichtbaar werd in een recente meta-analyse naar de effectiviteit van familie netwerkberaden (Dijkstra et al. 2016).

Preventieve interventie is vaak overbodig

Het grootste deel van de jeugdigen zal nooit een delict plegen of zich 'slechts' schuldig maken aan een klein vergrijp (Moffitt, 1993). Ook zonder hulp zal slechts bij een enkeling delictgedrag persisteren. Wil men toch een interventie inzetten, dan dient deze goed onderbouwd te zijn en ondersteund te worden door feitelijk bewijs over de werkzaamheid ervan, waarbij potentiële negatieve uitkomsten tot een minimum gereduceerd moeten worden. Een jeugdige toewijzen aan een interventie ter voorkoming van criminaliteit betekent immers dat hij of zij het stempel krijgt 'potentieel gevaarlijk' te zijn, wat zowel de persoon zelf als diens sociale omgeving negatief kan beïnvloeden. Dit is niet alleen in ethisch-juridische zin onverdedigbaar, maar kan ook leiden tot averechtse effecten, waardoor de kans op delinquentie niet kleiner, maar juist groter wordt.

Mogelijkheden tot effectieve vroegsignalering zijn er zeker, zoals op scholen, in de huisartspraktijk, bij wijkteams en bij de allerjongste kinderen op het consultatiebureau. Signalering kan een vervolg krijgen door in potentie effectieve gezinsprogramma's aan te bieden voor kinderen met een verhoogd risico tot 12 jaar, waarbij kinderen en jongeren met de allerhoogste risico's (problemen op vele risicodomeinen) naar verwachting gebaat zijn bij systemisch-multimodale interventies. Ook op schoolniveau zijn enkele veelbelovende programma's beschikbaar. In veel gevallen zou inzet van reguliere zorg, die tijdig is en goed afgestemd wordt op wat jeugdigen en gezinnen nodig hebben, voldoende moeten zijn, waarbij een groot aantal door het NJI erkende niet-justitiële interventies met succes ingezet zou kunnen worden. Wanneer dergelijke interventies niet het beoogde effect sorteren in het voorkomen van delinquentie, dan komen justitiële gedragsinterventies in aanmerking.

Ook wanneer er grote risico's zijn op ernstige en persistente delinquentie, zoals bij jongeren met een delictverleden (e.g., recidive na detentie), waar sprake is van een grote impact op de maatschappij en de jongere zelf (i.e., high impact crimes), dient de kans op schadelijke interventie-effecten tot een minimum gereduceerd te worden. Dat is bij deze groep vaak lastig, doordat dwangmaatregelen vaak tot negatieve effecten leiden (Parhar et al., 2008); anderzijds geldt dat zonder dwang helemaal geen preventieve of curatieve interventies kunnen plaatsvinden door onttrekking aan enige vorm van hulpverlening, wat een paradoxale situatie creëert in termen van 'grootbrengen door kleinhouden' (Dasberg, 1975; zie Hendriks en Stams, 2016).

Het primaire belang van ondersteuning van ouders

Ouders zijn in eerste plaats verantwoordelijk voor de ontwikkeling van hun kinderen, ook wanneer hun kinderen dreigen te ontsporen (artikel 5 IVRK). Gelukkig weten de meeste ouders de weg naar de hulpverlening te vinden indien hun kinderen met psychosociale problemen te maken krijgen, ook wanneer het om problemen gaat die de kans op antisociaal gedrag vergroten, zoals

agressieproblematiek. In Nederland heeft ongeveer één op de zes kinderen van 0-18 jaar psychische problemen en circa 7% wordt hierdoor zo beperkt in het dagelijks functioneren dat gespecialiseerde behandeling nodig is (Zwaanswijk et al., 2020).

Op allerlei manieren kunnen ouders beroep doen op hulpverlening, waarbij in de eerste periode van het leven het consultatiebureau een belangrijke rol speelt. Met name de huisarts(praktijk) vervult een specifieke rol in de signalering van psychosociale problematiek van kinderen en de indicatiestelling voor zorg- en behandeling hiervan (Koning et al., 2019). Tevens zijn er sociale wijkteams, die de drempel naar zorgverlening kunnen verlagen en waar integrale hulp geboden kan worden, direct gericht op de problematiek van het kind, of via bijvoorbeeld de aanpak van allerlei risicofactoren, zoals schuldhulpverlening.

In Nederland is de ondersteuning van ouders ter preventie van psychosociale problematiek van kinderen in beginsel goed geregeld, ook al kunnen er wachtlijsten zijn die tijdige hulpverlening kunnen belemmeren. Er is in ieder geval een breed palet van opvoedingsondersteuning beschikbaar, waarbij gezinnen gebruik kunnen maken van lichtere tot zwaardere (preventieve en curatieve) interventies om hun kinderen te helpen. Een aantal van deze programma's blijkt effectief voor het voorkomen van agressief en delinquent gedrag bij kinderen in de voorschoolse periode en op de basisschool, met name waar het gaat om oudertraining die direct gericht is op het probleemgedrag van het kind (zie Hoofdstuk 3).

Er wordt vaak veel verwacht van de opvoeding door ouders in het kader van preventie van jeugddelinquentie. Het goede nieuws is dat ouders van kinderen tot 12 jaar een positieve invloed op het probleemgedrag van hun kinderen kunnen hebben, eventueel ondersteund door een trainingsprogramma. In de adolescentieperiode (zeker vanaf 14 jaar) zou preventie zich echter niet specifiek moeten richten op de opvoedingsvaardigheden van ouders, gezien de sterk afnemende invloed van ouders op het probleemgedrag van hun kinderen (Van der Put, Stams, et al., 2012; Spruit et al., 2017), maar op het verminderen van conflicten en het verbeteren van de kwaliteit van de relatie, zodat de jongere zich meer gezien voelt. Samenwerking met ouders lijkt altijd van belang, of het nu om schoolsucces gaat van kinderen of in het kader van preventieve interventies die gericht zijn op het voorkomen van delinquentie. Ten slotte geldt dat door de afname van de invloed van ouders op kinderen na hun 12e jaar de invloed vanuit het informele sociaal netwerk steeds belangrijk wordt, waarin met name de positieve invloed van de natuurlijk mentor benadrukt dient te worden (Van Dam et al., 2018). In die zin verdient het aanbeveling om bij preventie gedurende de adolescentieperiode niet alleen samen te werken met de ouders, maar ook het natuurlijke sociale netwerk van de jeugdige, waaronder dus de natuurlijke mentor (Koper et al., 2024; Van Dam et al., 2021).

Het primaire belang van onderwijs

Vrijwel alle jeugdigen volgen tot hun achttiende onderwijs. In de eerste plaats moeten we ervoor zorgen dat schooluitval voorkomen wordt, zodat ze een startkwalificatie hebben om later aan het werk te kunnen komen. School/werk is een van de centrale risicodomeinen voor delinquentie. Hier ligt een primaire taak voor scholen.

Indien schooluitval toch plaatsvindt, zijn er reboundvoorzieningen. Voor jongeren met de hoogste risico's op definitieve schooluitval bestaat er bijvoorbeeld in Nederland een alternatieve onderwijsvoorziening zoals School2care, die ervoor kan zorgen dat jongeren school of werk continueren (Pronk, 2023; Pronk et al., 2020).

Leerlingen met de hoogste risico's op delinquentie zijn vaak te vinden in het speciaal onderwijs (cluster 3 en 4), hoewel ook hier geldt dat de meeste van deze jeugdigen nooit delinquent zullen worden of vanzelf zullen stoppen met antisociaal gedrag bij het bereiken van de volwassenheid (Assink et al., 2015; Moffitt, 1993). Goede onderwijs-zorg arrangementen om de groep met de allergrootste risico's adequaat te ondersteunen, zodat afglijden naar criminaliteit voorkomen wordt, zijn hierin cruciaal (Van den Broek, 2024). Hierin dient ons inziens geïnvesteerd te worden, waarbij drempels voor intensieve samenwerking tussen scholen en zorgorganisaties weggenomen worden, met bij voorkeur aanwezigheid van voldoende zorgprofessionals in de school zelf (Blij, 2024).

Geïndiceerde preventie voor jeugddelinquentie binnen het reguliere onderwijs zal zich vermoedelijk vooral richten op jongeren met een middelgroot risico op delinquentie, aangezien de groep met de hoogste risico's naar verwachting vooral speciaal onderwijs volgt of gebruik maakt van reboundvoorzieningen om uiteindelijk school te voltooien. Het is wel van belang om de intensiteit van geïndiceerde preventieve interventies binnen het regulier onderwijs nauwkeurig af te stemmen op de hoogte van het risico op delinquentie om effectief te kunnen zijn, wat risicotaxatie vereist met de gevalideerde instrumenten die daarvoor beschikbaar zijn.

Op scholen worden voorlichtings- en educatieprogramma's ingezet ter voorkoming van delinquentie, waar uit de literatuur blijkt dat deze programma's niet werken of zelfs schadelijke effecten sorteren (zie Hoofdstuk 3; Kruisbergen & De Jonge, 2023). Mogelijk kan voorlichting op scholen over onderwerpen zoals delinquentie, de gevaren van internet en wapenbezit geïntegreerd worden in het reguliere lesprogramma in de veilige omgeving van de school, onder de begeleiding van docenten die het vertrouwen genieten van de leerlingen.

Het primaire belang van een gestructureerde vrijetijdsbesteding

Alle jeugdigen die blootgesteld worden aan meervoudige risico's dienen eenvoudig toegang te krijgen tot sport en cultuur; dus gestructureerde vrijetijdsbesteding, zonder financiële obstakels (artikel 31 IVRK). Jeugdigen leren hierdoor minder met deviante en meer met prosociale leeftijdgenoten om te gaan. Van participatie in sport en cultuur, gaat een algemeen preventieve werking uit, naast zelfs het voorkomen van jeugddelinquentie, althans, indien er sprake is van slechts weinig risico's en er voldoende beschermende factoren aanwezig zijn, zodat kinderen en jongeren veerkrachtig kunnen opgroeien (zie Hoofdstuk 2 en 3; Clarijs, 2017). Wanneer er echter een opeenstapeling van risico's plaatsvindt, en weinig beschermende factoren tegenwicht bieden, kunnen preventieve gedragsinterventies nodig zijn ter voorkoming van delinquentie. In dergelijke gevallen zal bijvoorbeeld sportparticipatie of samen muziek maken onvoldoende blijken te zijn, maar kunnen preventieve multimodale gedragsinterventies mogelijk wel het gewenste effect sorteren, bijvoorbeeld wanneer ze gebruik maken van de

natuurlijke positieve mogelijkheden die cultuur en sport bieden binnen in het kader van zo'n preventieve gedragsinterventie, zoals zichtbaar werd in het programma AJB.

Besluit

Het gezin, de school en het domein van vrienden en vrije tijd zijn de drie voornaamste opvoedingscontexten. Een gunstig pedagogisch klimaat en tijdige hulpverlening kunnen ervoor zorgen dat speciale preventieve interventies voor delinquentie niet nodig zijn. Dit is ook één van de conclusies van een recent Nederlands onderzoek naar vroegtijdig ingrijpen op antisociaal gedrag van 0- tot 15-jarigen onder praktijkonderzoekers, praktijkprofessionals en ervaringsdeskundigen (Hanrath et al., 2023).

De Jong (2022) wijst op de belangrijke taak van het jongerenwerk in algemene zin (zie Metz et al., 2020) en ziet een taak weggelegd voor meer specialistisch (outreached) jongerenwerk ter preventie van jeugddelinquentie. Hij geeft enkele tentatieve richtlijnen hiervoor, maar erkent ook dat er nog geen empirische evidentie is dat gespecialiseerd jongerenwerk, gericht op jongeren die kunnen afglijden richting criminaliteit, effectief is, onder verwijzing naar de systematische reviewstudie van Filges et al. (2022). De vraag is of jongerenwerk in de vorm van club- en buurthuiswerk, straatcoaches of anderszins op het niveau van een (multimodale) gedragsinterventie ter preventie van jeugddelinquentie een realistische optie is. Vooralsnog zijn daar geen aanwijzingen voor.

Naast de drie primaire opvoedingscontexten is er de laatste tijd steeds meer aandacht voor buurtfactoren. Kunnen kinderen opgroeien in een veilige buurt? Er is bewijs dat een onveilige buurt negatieve effecten heeft op het pedagogisch klimaat van de drie primaire opvoedingscontexten, waardoor een focus op een veilige buurt zeker bij de grondvoorwaarden hoort van een geïntegreerd preventief jeugdzorgbeleid om delinquentie te voorkomen (Stams & Van der Helm, 2023; Van Dijken, 2024).

Wat werkt principes van effectieve preventieve interventies voor jeugdcriminaliteit

Leidraad van ons beleidsadvies is het Risk, Need en Responsivity (RNR) model van Andrews en Bonta (2010). Dit model is niet alleen geschikt om kennis over 'wat werkt' bij interventies voor (jeugd)delinquente te ordenen, maar het model biedt vooral ook waardevolle (empirische onderbouwde) richtlijnen voor een effectieve aanpak van (jeugd) criminaliteit.

In de eerste plaats is er het risicobeginsel (Risk). Dit houdt in dat de intensiteit van de interventie dient afgestemd te worden op het risico op delinquentie. Inschatting van het (recidive)risico op delinquentie kan bepaald worden met daarvoor ontwikkelde valide en betrouwbare (actuariële) meetinstrumenten voor risicotaxatie, die ook in kaart brengen welke risico's en beschermende factoren daarvoor bepalend zijn en aangrijpingspunten dienen te bieden voor interventie(s) (LIJ; Van der Put et al., 2011). Te lichte of te zware preventieve interventies kunnen leiden tot averechtse effecten. Universele en selectieve preventie is gericht op jeugdigen met een (nog) klein risico op delinquentie, waarbij risicotaxatie overbodig wordt geacht. Bij geïndiceerde preventie variëren de risico's

van midden tot hoog, waardoor risicotaxatie noodzakelijk is om de gewenste intensiteit van de interventie te kunnen bepalen. In Nederland zien we dat geïndiceerde preventie voor jeugddelinquentie plaatsvindt zonder dat gebruik wordt gemaakt van gestructureerde instrumenten voor risicotaxatie. Hiermee is de kans groot dat niet alleen interventies worden uitgevoerd die te licht of te zwaar zijn, maar ook dat niet de juiste risico's worden aangepakt en beschermende factoren onvoldoende benut worden. Dit alles kan leiden tot onvoldoende of geen effecten en mogelijk schadelijke effecten.

In de tweede plaats is er het behoeftebeginsel (Need). Dit houdt in dat de preventieve interventie zich dient te richten op veranderbare (dynamische) criminogene factoren. Het gaat hierbij om zeven van de acht centrale riscofactoren voor delinquentie: namelijk antisociale attitude, antisociale persoonlijkheid[9], omgang met antisociale/deviante leeftijdsgenoten, problemen op school of werk, ongestructureerde vrijetijdsbesteding, middelengebruik en opvoedings- en gezinsproblemen, waaronder ook huwelijks- en relatieproblemen.

De algemene zeven dynamische risicofactoren zijn voorspellend voor alle vormen van delinquentie en groepen delinquenten die onderscheiden kunnen worden, ongeacht sekse, leeftijd, cognitieve vermogens, culturele achtergrond en type en ernst van delicten. Er kan per type jeugdige delinquent wel sprake zijn van een verschil in blootstelling aan bepaalde risicofactoren en een verschil in sensitiviteit voor bepaalde risico- of beschermende factoren. Voorbeelden hiervan zijn jeugdigen met of zonder licht verstandelijke beperking; lichte vormen van delinquentie (bijv., eenmalige diefstal zonder geweld) versus ernstige en persistente delinquentie (bijv., georganiseerde misdaad); offline versus online delinquentie; delinquentie zonder of met geweld (bijv., met gebruik van wapens).
Over het algemeen geldt dat naarmate er meer risicofactoren aanwezig zijn de kans op delinquent gedrag toeneemt. Daarnaast geldt dat er bij de meeste jeugdige delinquenten weinig specialisatie in type delict plaatsvindt: over het algemeen gaat het dus om generalisten. Het onderscheid tussen specialisten en generalisten is echter niet zwart-wit. Bij geweldsdelicten, vermogensdelicten, plegers van online delicten en veelplegers kan de onderliggende problematiek anders zijn, wat kan vragen om een aangepaste aanpak. In de gevallen dat sprake is van specialisten – zoals jeugdige zedendelinquenten die kinderen misbruiken, jongeren die lid zijn van een criminele organisatie of die gespecialiseerd zijn in bepaalde vormen van internetcriminaliteit – kunnen één of meer van de zeven dynamische riscofactoren minder of meer bepalend zijn voor toekomstige delinquentie en dus vragen om een speciale aanpak binnen een reeds bestaande interventie of een interventie die speciaal ontwikkeld is voor een duidelijk te onderscheiden doelgroep van jeugdigen.

Een probleem van elke op specifieke groepen gerichte aanpak is, dat dergelijke groepen in de regel heterogeen zijn samengesteld, waardoor lastig te bepalen is waar een specifieke interventie zich precies op zou dienen te richten. Verschillen tussen de te onderscheiden

[9] Bij deze risicofactor is het nodig om te kijken naar de onderliggende problematiek. Wat maakt dat de jongere antisociale persoonlijkheidstrekken heeft ontwikkeld. Komt het door gebruik van drugs, enorme schulden, geen impulscontrole, problemen met de emotieregulatie door aanhoudende boosheidsgevoelens?

groepen jeugdigen (meisjes versus jongens; LVB versus niet-LVB, drugsgerelateerde versus niet drugsgerelateerde criminaliteit, etc.) zijn waarschijnlijk aanzienlijk kleiner dan verschillen binnen die groepen. Dit houdt in dat we terughoudend moeten zijn in het ontwikkelen van allerlei vormen van specifieke preventieve interventies voor speciale (heterogene) doelgroepen, zoals mogelijk ook gedragsinterventies die gericht zijn op het voorkomen en verminderen van de betrokkenheid van jongeren bij georganiseerde criminaliteit (zie Boertien et al., 2024). Wel is het nodig om de erkende interventies te behouden en door te ontwikkelen gericht op jongeren die overwegend geweldsdelicten of vermogensdelicten plegen, veelplegers en jongeren die overwegend seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen als het geïndiceerde preventie betreft. Indien preventieve interventies gericht zijn op de aanpak van meerdere risicofactoren, dus een multimodaal karakter hebben, zullen deze naar verwachting ook effectief kunnen zijn voor de meest uiteenlopende doelgroepen. Dit geldt vooral wanneer deze interventies ook voldoende responsief zijn, dus op maat toegepast kunnen worden en de interventie uit optionele onderdelen bestaat (zie bijvoorbeeld De Wit et al., 2011).

In de derde plaats is er het responsiviteitsprincipe (Responsivity). Dit principe houdt in dat er gewerkt wordt met (potentiële) werkzame technieken en elementen (zoals cognitieve gedragstherapeutische elementen als ervaringsgerichte oefeningen) en er rekening gehouden dient te worden met de persoon van de jeugdige: diens motivatie, sekse, intellectuele en sociale vaardigheden, leeftijd, culturele achtergrond en de leerstijl van de jongere. Dit betekent dat interventies in de uitvoering voldoende responsief moeten zijn om effectief te kunnen zijn en geldt voor zowel selectieve als geïndiceerde preventie.

Naast de RNR-principes, zijn er aanvullende principes die vooral te maken hebben met adequate uitvoering van de interventie. Met name twee principes zijn hier van belang om te benoemen. Het gaat hier om het principe van programma-integriteit en professionaliteit (Van der Laan et al., 2010). In een meta-analyse van Goense et al. (2016) kwam naar voren dat (preventieve) interventies voor delinquentie en andere vormen van antisociaal gedrag alleen effectief zijn wanneer deze worden uitgevoerd zoals bedoeld, dus met een hoge mate van programma-integriteit. We zien het als zorgelijk dat in Nederland veel, zo niet de meeste, preventieve programma's voor jeugddelinquentie worden uitgevoerd zonder (valide en betrouwbare) toetsing van programma-integriteit. Dit betekent dat het volstrekt onduidelijk is langs welke weg deze interventies hun gewenste doel bereiken en of dat doel überhaupt bereikt kan worden met deze interventies. Wanneer programma-integriteit niet gemeten wordt, hoe lastig dat ook kan zijn in de praktijk, zijn de gevaren van negatieve (onbedoelde) effecten groot. Voor het meten van de programma-integriteit wordt geadviseerd om vooral te toetsen of er voldaan wordt aan de RNR-principes en de potentiële werkzame elementen daadwerkelijk worden uitgevoerd.

Het professionaliteitsprincipe houdt in dat interventies dienen te worden uitgevoerd door professionals of onder supervisie van professionals, die hiervoor adequaat opgeleid zijn. Zij dienen te beschikken over de juiste beroepskwalificaties. Dit houdt in dat ook intervisie en supervisiemogelijkheden beschikbaar dienen te zijn voor deze professionals.

Het beginsel van professionaliteit vraagt erom dat geïndiceerde preventie wordt uitgevoerd door forensische GGZ-instellingen die de vereiste zorgstructuur kunnen bieden en, indien nodig, zorg kunnen op- of afschalen. De gespecialiseerde forensische zorginstelling moet onder andere in staat zijn om risicotaxaties uit te voeren. Daarnaast is het bijzonder belangrijk dat een behandelaar voldoende deskundig is en de instelling beschikt over een multidisciplinair behandelteam. In het geval dat bij selectieve preventie samengewerkt wordt met anderen die bij de uitvoering hiervan betrokken zijn – zoals een mentor/coach/trainer of leerkracht – dienen professionals te zorgen voor (bij)scholing, intervisie en supervisie. Professionals dienen eveneens te monitoren dat de interventies worden uitgevoerd zoals bedoeld. Verder is het bij geïndiceerde preventie wenselijk dat de forensische zorginstelling werkt met erkende interventies en ook verschillende interventies kan aanbieden, zodat er daadwerkelijk sprake is van maatwerk.

Op weg naar een evidence-based preventieve jeugdzorg: less is more

In hoofdstuk 3 hebben we gekeken wat bekend is over de effectiviteit van preventieve interventies voor (jeugd) criminaliteit door systematische reviews en kwantitatieve overzichtsstudies (i.e., meta-analyses) te raadplegen. We hebben hierbij geconstateerd dat interventies die zich vooral richten op één specifieke risicofactor, zoals middelengebruik of school en werk, niet effectief zijn in het voorkomen of reduceren van delinquentie. Dit geldt echter niet voor opvoedingsinterventies. Alleen opvoedingstrainingen voor ouders die direct gericht zijn op het probleemgedrag van het kind zijn effectief gedurende de basisschoolleeftijd en voorschoolse periode, maar niet langer gedurende de adolescentie. In de eerste levensjaren zijn op gehechtheid georiënteerde interventies een optie.

Interventies voor antisociale attitudes en persoonlijkheidskenmerken richten zich op de morele ontwikkeling (waaronder herstelrecht), agressie en zelfcontrole, trauma, stressregulatie en sociale vaardigheden. Alleen interventies voor agressie (waarbij vaak aandacht is voor verschillende risicofactoren), zelfcontrole, trauma en stressregulatie bleken effectief. Veelal worden deze interventies toegepast in het kader van een multimodale aanpak. Interventies op de domeinen van vrienden en vrije tijd lieten bescheiden positieve effecten zien. Mentorprogramma's zijn veelbelovend in de aanpak van delinquentie als zelfstandige interventies en als onderdeel van multimodale interventies. De multimodale systeeminterventies zijn gericht op meerdere risicodomeinen en laten bescheiden positieve resultaten zien, maar worden veelal uitgevoerd bij de groep jeugdigen met de allergrootste risico's, die waarschijnlijk het minst gemotiveerd en ontvankelijk zijn voor interventies. Er zijn aanwijzingen dat het bij deze groep belangrijk is om de aandachtsgebieden die gerelateerd zijn aan de risicofactoren antisociale cognities en antisociale persoonlijkheid vooral ook individueel aan te pakken en niet alleen systemisch. Het onderzoek naar de effecten van programma's om internetcriminaliteit te voorkomen staat nog in de kinderschoenen. Mogelijk kan een aantal interventies dat zich op delinquentie richt ook effectief zijn in het voorkomen van online criminaliteit, gezien een aantal overeenkomstige risicofactoren voor off- en online criminaliteit.

Daarnaast spelen er in ieder geval ook enkele specifieke risicofactoren (zoals online disinhibitie, internetafhankelijkheid, verhoogde ICT interesses), waarvoor programmacomponenten ontwikkeld zouden kunnen worden, ter aanvulling op het huidige beschikbare aanbod.

Meer in algemene zin verdient het aanbeveling om bij selectieve en geïndiceerde preventie oplossingsgericht te werken op basis van doelen die betekenis hebben voor de jeugdigen (en hun gezinnen) zelf. In het verlengde hiervan hebben alleen interventies waarbij jeugdigen worden betrokken in een constructief proces van verandering een therapeutische werking. Motivatie voor positieve verandering komt meestal pas tot stand wanneer recht gedaan wordt aan het uitgangspunt dat ieder kind of jongere 'zelf iemand wil zijn', wat veronderstelt dat bij interventies zo veel mogelijk rekening dient te worden gehouden met de drie basale voorwaarden van zelfdeterminatie. Het betreft hier mogelijkheden om zelf beslissingen te kunnen nemen (autonomie), betekenisvolle sociale relaties aan te gaan (verbondenheid), vaardigheden te ontwikkelen om bij de leeftijd passende ontwikkelingsopgaven te kunnen volbrengen (competentie).

In totaal zijn negen interventies voor delinquentie in Nederland door het NJI erkend met eerste aanwijzingen voor positieve effecten. Eén van deze interventies betreft selectieve preventie en de overige acht interventies zijn geïndiceerd preventief of curatief. De interventies zijn gericht op het voorkomen van algemene delinquentie. Interventies die specifiek gericht zijn op een bepaald type delict (en daarmee speciale dadergroepen) vinden we bij de overige 17 justitiële interventies die theoretisch goed onderbouwd zijn, maar deze zijn dus niet op effectiviteit onderzocht. Het gaat bijvoorbeeld om interventies voor veelplegers, jongeren die overwegend vermogensdelicten plegen en jongeren die seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen. Een beperkt aantal (voorheen) erkende interventies is niet meer in de databank te vinden, doordat de erkenning ervan verlopen is.

In totaal zijn er 36 niet-justitiële interventies erkend voor agressie en overige externaliserende gedragsproblemen. De interventies richten zich voornamelijk op het gezin (opvoedingsvaardigheden van ouders en/of gehechtheidsproblemen van de kinderen) de school (gedragsproblemen in de klas, pesten, middelengebruik, schooluitval) of het domein van vrienden en vrijetijd. Zeven interventies richten zich op problematisch middelengebruik. Met name de gezinsinterventies voor kinderen onder de twaalf jaar blijken vaak positieve effecten te sorteren, met zelfs goede tot sterke aanwijzingen voor effectiviteit. Ook voor enkele schoolprogramma's zijn er goede tot sterke aanwijzingen voor effectiviteit gevonden. Het overgrote deel van de gezins- en schoolprogramma's is ontwikkeld voor kinderen tot 12 jaar of voor de transitie van basis naar middelbare school (12-14 jaar).

Omdat we slechts in zeer beperkte mate weten wat de effecten zijn van de preventieve (justitiële) interventies die ingezet worden om jeugdcriminaliteit te voorkomen, is het van groot belang dat de kennis op dit terrein vergroot wordt. Zonder deze kennis richten we mogelijk meer schade aan dan dat we 'goed' doen en is het niet mogelijk om een rationele kosten-batenanalyse te maken. Alleen goed onderbouwde interventies, waarvan is aangetoond dat ze effectief zijn, dienen ingezet te worden ter preventie van jeugdcriminaliteit.

Twee overzichten van interventies ter vroegtijdige voorkoming van (ernstige) jeugdcriminaliteit laten zien dat in Nederland vele niet erkende interventies op dit gebied worden ingezet (Mulder et al., 2023; Spanjaard, 2019).

Wanneer er nog geen empirisch bewijs is dat goed onderbouwde interventies het beoogde resultaat behalen, dan dient een voorwaarde te zijn dat de uitvoering ervan gekoppeld wordt aan effectiviteitsonderzoek. Dit geldt ook voor nieuw te ontwikkelen interventies, die nog niet erkend zijn door het NJI. De uitrol van interventies op grotere schaal dient alleen te geschieden op basis van aangetoonde effectiviteit volgens de richtlijnen van het NJI, bij voorkeur waar sprake is van goede of sterke aanwijzingen. Uiteraard moet het mogelijk blijven om nieuwe programma's te ontwikkelen, maar dit dient alleen te gebeuren als er sprake is van een objectieve leemte in het aanbod van interventies. Wij pleiten niet voor meer, maar juist voor minder interventies waarvan, zoals hierboven gesteld, de effectiviteit onderzocht is/wordt. Het stimuleren van (door)ontwikkelen van interventies of het stoppen met het aanbieden ervan zal voor de meeste gemeentes een (te) zware opgave zijn. Wij adviseren dan ook om interventies in meerdere gemeentes te laten uitvoeren hetgeen ook als voordeel heeft dat effectiviteitsonderzoek makkelijker en sneller verricht kan worden, hetgeen kosteneffectief is.

Beleidssamenvatting

Voor het ontwikkelen van een kwaliteitskader dat gebruikt kan worden voor het effectief inzetten van interventies ter bestrijding van jeugdcriminaliteit is een uitgebreid systematisch literatuuronderzoek verricht. In navolging van het Nederland Jeugdinstituut (NJI) worden de volgende typen interventies onderscheiden: universeel preventief (voor iedereen), selectief preventief (voor groepen met een verhoogd risico), geïndiceerd preventief (voor individuen met een verhoogd risico op problemen) en curatief (voor individuen met problemen).

Allereerst is in dit rapport een overzicht gemaakt van algemene factoren die verband houden met het inzetten van interventies gericht op het voorkomen en/of terugdringen van jeugddelinquentie. Daarna is ingegaan op de risico- en beschermende factoren die van invloed zijn op het bepalen van de intensiteit en de inhoud van interventies. Vervolgens zijn diverse vormen van interventies en de effecten ervan beschreven, zoals die uit de wetenschappelijke empirische literatuur naar voren komen. We hebben daarbij zoveel mogelijk gebruik gemaakt van overzichtsstudies, dat wil zeggen, systematische reviews en meta-analyses. In een meta-analyse worden de kwantitatieve gegevens van verschillende empirische studies samengevoegd om tot meer valide en betrouwbare uitspraken te komen.

De belangrijkste bevindingen worden hieronder puntsgewijs samengevat.

- Preventieve interventies voor delinquentie dienen zich te richten op de veranderbare (dynamische) centrale zeven criminogene factoren: (1) antisociale attitude (met aandacht voor de onderliggende disfunctionele cognities), (2) antisociale persoonlijkheid (met aandacht voor de onderliggende problematiek), (3) omgang met antisociale/deviante leeftijdsgenoten, (4) problemen op school of werk, (5) ongestructureerde vrijetijdsbesteding, (6) middelengebruik en (7) opvoedings- en gezinsproblemen (inclusief huwelijks/relatieproblemen). Verschillen tussen soorten delinquentie en typen daders worden vooral verklaard door de blootstelling aan het aantal en de sensitiviteit voor de centrale zeven dynamische risicofactoren.
- In de regel zijn verschillen binnen de te onderscheiden groepen jeugdige delinquenten (jongens/meisjes, LVB/niet-LVB, etc.) aanzienlijk groter dan tussen groepen. Daarnaast zijn jeugdige delinquenten meestal generalisten (ze kunnen verschillende type delictgedrag (gaan) vertonen); van specialisatie is slechts in beperkte mate sprake. Toch is de onderliggende problematiek bij jongeren die overwegend geweldsdelicten plegen veelal anders dan bij jongeren die bijvoorbeeld overwegend vermogensdelicten plegen en geweld vooral toepassen voor het krijgen van status of vanwege financieel gewin.
- De keuze voor selectieve, geïndiceerde of curatieve preventie wordt bepaald door de hoogte van de risico's op delinquentie, waarbij geïndiceerde preventie altijd risicotaxatie behoeft met een daarvoor ontwikkeld gevalideerd instrument. Eventueel kunnen gemeenten voorselecteren met een triage-instrument, zoals de forensische checklist (Boswinkel et al., 2020).

- Universele preventie is bedoeld voor alle jeugdigen, wat betekent dat bij het overgrote deel van deze groep geen tot nauwelijks risico's op delinquentie aanwezig zijn. Universele interventies betreffen voornamelijk voorlichting en psycho-educatie en lijken weinig effectief, met zelfs de mogelijkheid van schadelijke effecten. Ter 'universele preventie' kan de overheid het beste inzetten op het versterken van het pedagogisch klimaat, zowel thuis, op school, de omgang met vrienden en de vrije tijdbesteding. Het versterken van de onderwijs-zorgstructuur kan hierbij helpend zijn, aangezien er dan meer aandacht gegeven kan worden aan het stimuleren van de cognitieve en sociaalemotionele ontwikkeling van kinderen en jongeren. Daarnaast wordt er geadviseerd om tijdens het reguliere lesprogramma van scholen aandacht te besteden aan belangrijke thema's, zoals middelengebruik, groepsdruk, seksualiteit en de impact van sociale media en veilig internetgebruik. Het investeren in de bestrijding van armoede en discriminatie en het stimuleren van breedtesport en cultuur kunnen ertoe bijdragen dat jeugdigen minder met deviante en meer met prosociale leeftijdgenoten omgaan, sociale vaardigheden ontwikkelen en positieve levenservaringen opdoen die hun veerkracht vergroten. Het helpt verder als de overheid investeert in het realiseren van veilige wijken. Hierbij kan het reguliere jongerenwerk ondersteunend zijn, met name in het bevorderen van maatschappelijke participatie. Het is op dit moment niet duidelijk of specialistisch jongerenwerk ter preventie van jeugddelinquentie, zonder een eenduidige definitie van de doelgroep en omschrijving van de aanpak, effectief zal kunnen zijn. Hoewel het belang van jongerenwerk erkend moet worden als onderdeel van de pedagogische infrastructuur van de samenleving, dienen we jongerenwerk vooralsnog niet op te vatten als (selectieve, laat staan geïndiceerde) preventieve gedragsinterventie ter voorkoming van jeugddelinquentie.
- Selectieve preventie richt zich op groepen jeugdigen met een verhoogd risico op delinquentie, waarbij de aanpak zich bij voorkeur richt op meerdere risicofactoren. De jeugdigen dienen zoveel mogelijk een individueel aanbod te krijgen vanwege het gevaar van onderlinge negatieve beïnvloeding. Deze interventies dienen weinig intensief en/of kortdurend te zijn, uitgaande van het 'less is more principe'. Doordat alle jeugdigen uit een bepaalde subgroep aan de interventie deelnemen (er vindt dus geen individuele selectie plaats op basis van verhoogde risico's op delinquentie), is het risico op stigmatisering waarschijnlijk klein. Selectieve interventies dienen te worden uitgevoerd volgens een duidelijk kader of protocol om effectief te kunnen zijn, met regelmatige monitoring van de programma-integere uitvoering ervan. De aanwezigheid van professionals met de juiste beroepskwalificaties en een organisatie die een programma-integere uitvoeringspraktijk kan borgen is hierbij van belang.
- Bij selectieve preventie dienen we terughoudend te zijn met de ontwikkeling van specifieke interventies voor allerlei doorgaans heterogene (sub)groepen van jongeren die delicten plegen. Zo kan het volstaan om de vorm en inhoud van een interventie voor jeugdigen met een algemeen delictpatroon enigszins aan te passen aan de doelgroep en ervoor te zorgen dat de interventie zich richt op meerdere dynamische

riscofactoren voor delinquentie. In het geval van selectieve preventie kan derhalve een beperkt aantal interventies voldoende zijn. Het is van belang dat deze interventies bij meerdere gemeentes worden ingezet, zodat effectonderzoek makkelijker en sneller kan worden verricht.

- Geïndiceerde preventie is bedoeld voor jeugdigen met de hoogste risico's op (herhaalde) delinquentie, zoals bijvoorbeeld jeugdigen die na detentie dienen te re-integreren in het kader van terugvalpreventie, met in dit laatste geval een belangrijke focus op school of werk, naast de inzet van een (formele of informele) mentor en een multimodale aanpak. Andere voorbeelden zijn veelplegers of kinderen op de basisschool (vaak speciaal onderwijs) met een antisociaal gedragspatroon, die opgroeien in een context waar sprake is van meervoudige risico's. Het kan ook gaan om jongeren bij wie de zorgen groot zijn door de aanwezige gedragsproblemen, maar die slechts 'gepakt zijn' voor een klein delict of helemaal niet gepakt zijn. Of het betreft jongeren die anderen bedreigen of misbruik maken van anderen zonder dat er justitieel ingrijpen plaatsvindt, doordat niemand aangifte durft te doen. Een persoonsgerichte aanpak via de inzet van multimodale interventies is voor deze doelgroepen veelal noodzakelijk.
- Bij interventies die ingezet worden voor geïndiceerde preventie of curatieve interventies kan het nodig zijn om te werken met gedragsinterventies die, behalve uit algemene onderdelen, ook bestaan uit onderdelen die meer specifiek zijn voor bepaalde type jeugdige delinquenten. Te denken valt daarbij aan geweldplegers, veelplegers en jongeren die overwegend seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen. Voor deze groep bestaan erkende interventies.
- Het is aan te bevelen om bij geïndiceerde interventies jongeren niet alleen systemisch, maar ook individueel te behandelen met specifieke aandacht voor het verminderen van stress, traumagerelateerde klachten, antisociale cognities en aanhoudende boosheidsgevoelens (indien aanwezig).
- Bij geïndiceerde preventieve en curatieve interventies dient altijd risicotaxatie plaats te vinden met een betrouwbaar en valide instrument om de intensiteit van de interventie af te kunnen stemmen op het risico op delinquentie (of recidive). Een te lage of hoge intensiteit van het programma kan leiden tot negatieve effecten. Daarnaast geeft risicotaxatie ook inzicht in de risico- en beschermende factoren die aanknopingspunten vormen voor interventie/behandeling. De geïndiceerde interventies dienen gebruik te maken van werkzame elementen die effectief zijn bij forensische doelgroepen. Het aanbieden van traumatherapie behoort tot de mogelijkheid, indien geïndiceerd. Aangezien er specifieke behandelprogramma's of methoden worden gebruikt en de RNR-principes hierbij leidend zijn, dienen de interventies programma-integer te worden uitgevoerd. Bij geïndiceerde preventie en curatieve interventies is daarnaast de hoogste mate van professionaliteit vereist. De kwaliteit van de professional is immers van grote invloed op het effect van de interventie. Een forensische GGZ-instelling biedt hier de juiste zorgstructuur en expertise, aangezien zorg op maat vereist is, wat vraagt om een breed zorgaanbod.
- In het algemeen blijkt dat preventieve interventies die zich vooral richten op één specifieke risicofactor niet

effectief zijn. Zo zijn interventies die ingezet worden om delinquentie te voorkomen via uitsluitend school/werk of de aanpak van middelengebruik meestal niet effectief, behalve wanneer zij onderdeel vormen van een multimodaal programma ten behoeve van jongeren met de hoogste risico's. Dit geldt echter niet voor opvoedingsinterventies. In dit geval blijken alleen opvoedingstrainingen voor ouders die direct gericht zijn op het probleemgedrag van het kind effectief gedurende de basisschoolleeftijd en voorschoolse periode. In de adolescentieperiode verliezen opvoedings- of gezinsinterventies hun effectiviteit, maar kan samenwerking met ouders wel van belang zijn in het kader van een multimodale aanpak.

- Interventies die zich uitsluitend richten op school (e.g., uitval, verzuim) en werk laten tot op heden geen positieve resultaten zien, maar wel wanneer deze geïntegreerd zijn in een multimodale aanpak ter voorkoming van jeugddelinquentie, zoals in het geval van nazorgprogramma's voor terugvalpreventie na detentie. Interventies voor antisociale attitudes en antisociale persoonlijkheidskenmerken richten zich vaak op de morele ontwikkeling, agressie en zelfcontrole, traumagerelateerde klachten, stressregulatie en sociale vaardigheden. Alleen interventies gericht op agressie, zelfcontrole, traumagerelateerde klachten en stressregulatie blijken echter effectief, vooral bij jeugdigen met de hoogste risico's op delinquentie. Gedragsinterventies op de domeinen van vrienden en vrije tijd, zoals via sportparticipatie, laten bescheiden positieve effecten zien. Belangrijk voor de effectiviteit is hier vooral dat het om een vorm van gestructureerde vrijetijdsbesteding gaat, waarvan het pedagogisch gehalte hoog is. In het geval van (gedrags) interventies middels vechtsporten is bijvoorbeeld gebleken dat de effecten zelfs schadelijk kunnen zijn wanneer de context van de sportbeoefening onvoldoende therapeutisch of pedagogisch is, maar bijvoorbeeld een machocultuur betreft. Er zijn geen aanwijzingen dat herstelrechtinterventies effectief zijn in het voorkomen van jeugddelinquentie.
- Multimodale systeeminterventies zijn gericht op meerdere risicodomeinen, werkend volgens een gepersonaliseerde aanpak. De interventies laten bescheiden positieve resultaten zien, maar worden veelal uitgevoerd bij de groep jeugdigen met de allergrootste risico's, die waarschijnlijk het minst gemotiveerd en ontvankelijk zijn voor interventies. De interventies kunnen ondanks de kleine effecten nog steeds kosteneffectief zijn en persoonlijke en maatschappelijke schade voorkomen. Mogelijk werken deze interventies beter als de jongere ook individueel wordt behandeld.
- Oplossingsgerichte interventiemethoden en samenwerking met het sociale netwerk kunnen ondersteunend werken bij preventieve interventies voor jeugddelinquentie. Familienetwerkberaden laten doorgaans echter geen of negatieve effecten zien. Mentorprogramma's, die veelal ingezet worden voor samenwerking met het sociale netwerk, kunnen effectief zijn in het geval van selectieve en geïndiceerde preventie, maar wel altijd in het kader van een multimodale aanpak. Het meest effectief zijn mentorprogramma's wanneer de jongere zelf één vertrouwenspersoon

aanwijst uit zijn of haar sociale omgeving, zoals een oom/tante leerkracht op school of sporttrainer.

- Wat betreft online criminaliteit is er nog te weinig onderzoek beschikbaar om conclusies te trekken over de effecten van programma's die speciaal ontwikkeld zijn om dit te voorkomen. Mogelijk kan een aantal van de interventies dat zich succesvol richt op offline criminaliteit ook effectief zijn in het voorkomen van online criminaliteit gezien enkele overeenkomsten in risicofactoren voor off- en online criminaliteit. Nieuwe programma's zijn mogelijk wel geschikt voor de aanpak van cyber-specifieke risicofactoren, maar meer onderzoek op dit nieuwe onderzoeksterrein is nodig.
- Het Nederlands Jeugdinstituut heeft negen interventies voor het tegengaan van algemene en/of gewelddadige delinquentie erkend op het laagste niveau van effectiviteit, wat betekent dat er eerste aanwijzingen zijn voor positieve effecten. Eén van deze interventies betreft selectieve preventie en de overige acht interventies zijn geïndiceerd preventief of curatief. In totaal zijn er 17 erkende justitiële interventies beschikbaar op het niveau theoretisch goed onderbouwd, waarbij slechts weinig interventies ontwikkeld zijn voor specifieke vormen van delinquentie of dadergroepen, zoals veelplegers of jongeren die vermogensdelicten plegen.
- Naast interventies die zich direct richten op het voorkomen van delinquentie of recidive, zijn er 36 niet-justitiële programma's die als doel hebben agressie en gedragsproblemen te verminderen door bijvoorbeeld opvoedingsvaardigheden van ouders te verbeteren, gedragsproblemen op school te verminderen, pesten tegen te gaan of middelengebruik te ontmoedigen. Met name de opvoedings- en gezinsinterventies voor kinderen tot 12 jaar laten sterke tot goede aanwijzingen voor effectiviteit zien, terwijl ook enkele schoolprogramma's op de hoogste niveaus erkend zijn. We verwachten dat deze programma's een bijdrage kunnen leveren aan de preventie van jeugddelinquentie, met name waar het beginnend antisociaal en delinquent gedrag betreft. Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of dat ook daadwerkelijk het geval is.
- Een aantal justitiële en niet-justitiële interventies is erkend als theoretisch goed onderbouwd, dus zonder dat er aanwijzingen zijn voor effectiviteit. Dit betekent dat deze interventies voldoen aan belangrijke criteria, waaronder het toepassen van werkzame elementen, waardoor er een kans is dat deze interventies de beoogde doelen behalen. Er is echter meestal geen onderzoek naar de effecten van deze interventies verricht of er werd (nog geen) effect gevonden wanneer wel onderzoek werd verricht. Toepassing van deze interventies dient gekoppeld te worden aan effectiviteitsonderzoek.

- Alleen goed onderbouwde interventies, waarvan wetenschappelijk is aangetoond dat ze effectief zijn, dienen ingezet te worden ter preventie van jeugdcriminaliteit. Indien een interventie wel goed onderbouwd is, maar er geen empirische evidentie is voor de werkzaamheid ervan, dient de uitvoering van de interventie gekoppeld te worden aan effectiviteitsonderzoek. Dit geldt ook voor nieuw te ontwikkelen interventies, die een aanvulling dienen te vormen op het bestaande omvangrijke gedifferentieerde aanbod. Integratie met een bestaande erkende interventie heeft derhalve de voorkeur. Pas wanneer de effectiviteit van goed theoretisch onderbouwde interventies vastgesteld is in empirisch onderzoek, kunnen deze op grotere schaal worden uitgerold.

Do's

- Investeer alleen in interventies die erkend zijn door het NJI, bij voorkeur beoordeeld door de deelcommissie Justitiële Interventies, en die onderzocht zijn of in de nabije toekomst onderzocht worden op hun effectiviteit en goed gemonitord blijven worden.
- Investeer alleen in nieuwe interventies wanneer sprake is van een leemte in het aanbod. Vaak is het mogelijk en wenselijker om bestaande interventies aan te vullen zodat deze ook geschikt zijn voor specifieke subgroepen. "Less is more".
- Investeer in erkende en effectieve oudertrainingsprogramma's voor kinderen jonger dan 12 jaar.
- Investeer in interventies die gericht zijn op het individu in plaats van groepen waarin jongeren elkaar onderling negatief kunnen beïnvloeden.
- Investeer in interventies voor algemene delinquentie, omdat deze voor een deel mogelijk ook effectief zijn bij specifieke vormen van delinquentie en verschillende doelgroepen.
- Investeer in selectieve interventies die weinig intensief en/of kortdurend zijn ("less is more").
- Investeer bij geïndiceerde preventie in multimodale behandelingen die zich richten op het verminderen van verschillende risicofactoren (denk daarbij ook aan traumagerelateerde klachten) en die gebruik maken van een systemische en individuele (cognitief)gedragstherapeutische aanpak.
- Betrek indien mogelijk het eigen sociale netwerk van de jeugdige bij de preventie, bijvoorbeeld door de inzet van een mentor als vertrouwenspersoon van de jeugdige.
- Investeer alleen in geïndiceerde interventies wanneer deze gebaseerd zijn op een gedegen risicotaxatie.
- Laat geïndiceerde preventie bij voorkeur uitvoeren door een forensische zorginstelling, die gebruik maakt van een multidisciplinair team.
- Werk bij selectieve en geïndiceerde preventieve interventies met (ondersteuning van) gecertificeerde (BIG en/of SKJ geregistreerde) zorgprofessionals.
- Investeer in onderzoek naar het effect van preventieve interventies en koppel effectiviteitsonderzoek standaard aan de financiering van nieuwe en bestaande interventies. Zorg dat interventies in meerdere gemeentes worden uitgevoerd zodat effectiviteitsonderzoek makkelijker en sneller kan worden uitgevoerd. Het investeren in effectieve interventies is kostenbesparend in vergelijking met de huidige situatie waarin vaak wordt geïnvesteerd in interventies waarvan de effecten onbekend zijn of die ineffectief blijken te zijn.
- Financier alleen proces- en effectiviteitsonderzoek dat wordt uitgevoerd volgens de hoogste wetenschappelijke standaarden en is goedgekeurd door een (medisch-) ethische commissie (van een erkende kennisinstelling), zodat de rechten van de onderzochte kinderen, gezinnen en zorg(medewerkers) goed beschermd zijn.

Don’ts

- Onkritisch staan tegenover reclame voor interventies. Reclame is namelijk geen bewijs voor effectiviteit.
- De beperkte financiële middelen verdelen over alle risicogroepen.
- Investeren in universele interventies, omdat de (positieve) effecten hiervan niet zijn aangetoond of juist negatief zijn.
- Investeren in interventies die zich slechts of vooral richten op één risicofactor. Jeugddelinquentie is immers multicausaal bepaald.
- Interventies breed implementeren zonder dat de (positieve) effecten daarvan bewezen zijn.
- Investeren in geïndiceerde preventieve interventies voor jeugdigen met een laag risico op delinquentie. Deze aanpak is immers te intensief met daardoor kansen op negatieve effecten, waaronder stigmatisering.
- Investeren in interventies waarvan niet op een valide en betrouwbare manier wordt vastgesteld of deze worden uitgevoerd zoals bedoeld.
- Kiezen voor een goedkope zorgaanbieder met onvoldoende expertise om meerdere risicofactoren effectief te kunnen aanpakken.
- Investeren in selectieve preventie zonder dat de doelgroep duidelijk omschreven is en wat de risico’s zijn op delinquentie.
- Investeren in preventieve gedragsinterventies die gebaseerd zijn op externe controle en dwang.
- Kiezen voor interventies die zich richten op de ‘eigen kracht’ van het sociale netwerk bij jeugdigen met een hoog risico op delinquentie, bij wie sprake is van een opeenstapeling van problemen op meerdere risicodomeinen.
- Jongerenwerk gelijkstellen aan gedragsinterventie ter voorkoming van delinquentie.
- Onderzoek uitvoeren naar interventies die onvoldoende theoretisch onderbouwd zijn en/of waarvan uit de wetenschappelijke literatuur bekend is dat zij niet werken of tot schadelijke effecten kunnen leiden.

Tot slot: ‘wat werkt laten werken’

De preventie van jeugddelinquentie is geen eenvoudige opgave doordat criminaliteit multicausaal bepaald is en er bij persistente en ernstige jeugdcriminaliteit sprake is van een opeenstapeling van problemen op meerdere levensdomeinen. Er is dan ook geen simpele oplossing voor zo’n complex probleem. Zeker wanneer er sprake is van geïndiceerde preventie is een aanpak op maat vereist, die systemisch-multimodaal is, individueel gericht op de jongere en derhalve focust op meerdere risicofactoren. In Nederland zijn de effecten (voor zover bekend) van preventieve justitiële interventies voor delinquentie over het algemeen ‘bescheiden’, maar belangrijk gezien de schade die de jeugdigen zelf en hun gezinnen oplopen, de slachtoffers en de samenleving als geheel. Meer effectiviteitsonderzoek is overigens hard nodig, want zeventien erkende justitiële interventies zijn ‘slechts’ theoretisch goed onderbouwd, terwijl de overige negen justitiële interventies erkend zijn volgens eerste aanwijzingen voor effectiviteit. Zorgelijk is het dat in Nederland veel (justitiële) interventies worden ingezet die niet erkend zijn, waarvan de kans op geen effect groot is en negatieve uitkomsten niet uitgesloten kunnen worden. Alleen door de inzet van erkende (justitiële) interventies, binnen een samenhangend (justitieel) jeugdbeleid, kan jeugddelinquentie effectief worden aangepakt.

De mate waarin de positieve effecten van justitiële interventies beklijven, is afhankelijk van eventuele vervolginterventies en of de context waarin jongeren leven voldoende veilig en ondersteunend is. Dat vraagt om een integrale aanpak van jeugddelinquentie, waarin preventie middels gedragsinterventies en handhaving op elkaar afgestemd zijn. Dit houdt in dat er ook aandacht dient te zijn voor een veilige buurt, het bestrijden van armoede en discriminatie, mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding via bijvoorbeeld deelname aan sport en cultuur, een samenhangende onderwijs-zorgconstructie en mogelijkheden voor ondersteuning van ouders, met name waar het gaat om kinderen in de basisschoolleeftijd.

Positief is dat er een groot aantal erkende niet-justitiële interventies beschikbaar is (36), met vaak zelfs goede tot sterke aanwijzingen voor effectiviteit, met name voor kinderen tot 12 jaar, waarin op gezins- of schoolniveau effectief gewerkt wordt aan de preventie van gedragsproblemen. Mogelijk kunnen ook deze interventies bijdragen aan het voorkomen van jeugddelinquentie, met name waar het gaat om beginnend antisociaal en delinquent gedrag. Hierdoor zal naar verwachting de inzet van justitiële interventies voor (de meeste) kinderen uiteindelijk niet nodig blijken te zijn. Effectief gebruik maken van deze niet-justitiële interventies betekent dat, later in de levensloop, met een beperkt aantal justitiële interventies kan worden volstaan voor jeugdigen die kwetsbaar zijn gebleven of (later) geworden voor delinquentie. Vooral bij kinderen tot 12 jaar zijn de effecten van preventie het grootst. Vanuit het perspectief van kinderrechten dienen we alle mogelijkheden te benutten om kinderen en gezinnen tijdig te voorzien van effectieve preventieve hulp, zodat kinderen zich kunnen ontwikkelen tot hun volste potentieel en delinquentie effectief voorkomen wordt.

In 1974 verscheen de beroemde overzichtsstudie van Martinson over de effectiviteit van justitiële interventies om delinquentie te voorkomen, waaruit de conclusie werd getrokken dat 'niets werkt'. Dit was direct het startsein voor de 'wat werkt' beweging in onderzoek en beleid; de inspiratiebron van dit onderzoeksrapport. Nu, precies 50 jaar later, is er voldoende wetenschappelijke kennis beschikbaar om te kunnen stellen dat we veel weten over 'wat werkt', maar ook 'wat niet werkt'. Hoewel er nog veel onderzoek nodig is om de effectiviteit van interventies (verder) te verbeteren of nieuwe interventies te ontwikkelen en de effectiviteit ervan te evalueren, kunnen we de reeds bestaande kennis benutten om jeugdcriminaliteit te voorkomen door een overheidsbeleid van evidence-based preventie van jeugdcriminaliteit vorm te geven. Het huidige beleidsrapport beoogt hier een constructieve bijdrage aan te leveren door de eerste aanzet te geven tot richtlijnen voor de effectieve preventie van jeugddelinquentie in Nederland door gemeentes, met het motto: 'wat werkt laten werken'.

Literatuurlijst

Abrams, L. S., Mizel, M. L., Nguyen, V., & Shlonsky, A. (2014). Juvenile reentry and aftercare interventions: Is mentoring a promising direction? *Journal of Evidence-Based Social Work*, *11*(4), 404–422. https://doi.org/10.1080/10911359.2014.897115

Adamse, I., Nguyen, Q., Boertien, E., Van Deuren, S., Eichelsheim, V., & Blokland, A. (2023). *EPIC: Explaining, Preventing, and Intervening in organized Crime involvement: Resultaten systematische literatuurreviews*. NSCR/EPIC https://nscr.nl/app/uploads/2023/04/EPIC_Eindrapport_NWO_060423.pdf

Ajzen, I., & Albarracín, D. (2007). Predicting and changing behavior: A reasoned action approach. In I. Ajzen, D. Albarracín, & R. Hornik (Eds.), *Prediction and change of health behavior: Applying the reasoned action approach* (pp. 3-21). Lawrence Erlbaum Associates Publishers. https://www.researchgate.net/publication/261796733

Amini, F., Zilberg, N. J., Burke, E. L., & Salasnek, S. (1982). A controlled study of inpatient vs. outpatient treatment of delinquent drug abusing adolescents: One year results. *Comprehensive Psychiatry*, *23*(5), 436–444. https://doi.org/10.1016/0010-440X(82)90157-2

Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, *16*(1), 39–55. https://doi.org/10.1037/a0018362

Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. S. (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & Delinquency, 52(1),* 7–27. https://doi.org/10.1177/0011128705281756

Asscher, J. J., Deković, M., Manders, W., van der Laan, P. H., Prins, P. J. M., & van Arum, S. (2014). Sustainability of the effects of multisystemic therapy for juvenile delinquents in The Netherlands: effects on delinquency and recidivism. *Journal of Experimental Criminology, 10,* 227-243. https://doi.org/10.1007/s11292-013-9198-8

Asscher, J. J., Van der Put, C. E., & Stams, G. J. J. M. (2015). Gender differences in the association between child maltreatment and adolescent offending. *Journal of Family Violence*, *30*(2), 215-225. https://doi.org/10.1007/s10896-014-9668-4

Assink, M., van der Put, C. E., Hoeve, M., de Vries, S. L. A., Stams, G. J. J. M., & Oort, F. J. (2015). Risk factors for persistent delinquent behavior among juveniles: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, *42*, 47–61. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2015.08.002

Åström, T., Bergström, M., Håkansson, K., Jonsson, A. K., Munthe, C., Wirtberg, I., Wiss, J., & Sundell, K. (2020). Treatment Foster Care Oregon for delinquent adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice, 30*(4), 355–367. https://doi.org/10.1177/1049731519890394

Augimeri, L. K., Walsh, M. M., Liddon, A. D., & Dassinger, C. R. (2011). From risk identification to risk management: A comprehensive strategy for young children engaged in antisocial behavior. In Springer, D., & Roberts, A. (2011). *Juvenile justice and delinquency* (pp. 117-140). Jones & Bartlett Publishers.

Bain, K. (2012). *Restorative justice and recidivism: A meta-analysis.* (Publication No. 1532051). [Doctoral dissertation, University of Denver]. ProQuest Dissertations and Theses Global.

Baskin-Sommers, A., Chang, S., Estrada, S., & Chan, L. (2022). Toward targeted interventions: Examining the science behind interventions for youth who offend. *Annual Review of*

Criminology, 5, 345-369. https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-030620-023027Basto-Pereira, M., & Farrington, D.P. (2022). Developmental predictors of offending and persistence in crime: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and Violent Behavior, 65,* 101761. https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101761

Beelmann, A., & Lösel, F. (2021). A comprehensive meta-analysis of randomized evaluations of the effect of child social skills training on antisocial development. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology, 7*(1), 41-65. https://doi.org/10.1007/s40865-020-00142-8

Beijersbergen, K. A., & Wartna, B. S. J. (2007). *Recidivemeting Glen Mills: De uitstroomresultaten van de Glen Mills School in termen van strafrechtelijke recidive.* WODC. https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/329

Biesta, G. J. J. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Phronese.

Bijlsma, A. M. E., Assink, M., Stams, G. J. J. M., & van der Put, C. E. (2022). A Critical Evaluation of the Risk, Need, and Responsivity Principles in Family Interventions for Delinquent Youth: A Meta-Analysis. *Criminal Justice Review*. Advanced online publication. https://doi.org/10.1177/07340168221140830

Beerthuizen, M. G. C. J., Stoeldraaijers, C., Zeijlmans, K., Slotboom, A., & Van der Laan, A. M., (2023). *Meisjescriminaliteit: Een onderzoek naar de kenmerken en risicofactoren van delinquente meisjes en jongvolwassen vrouwen in algemene, politie- en justitiële populaties.* WODC

Beelman, A., Arnold, L. S., & Hercher, J. (2023). Parent training programs for preventing and treating antisocial behavior in children and adolescents: A comprehensive meta-analysis of international studies. *Aggression and Violent Behavior, 68,* 101798. https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101798

Berghuis, M. (2018). Reentry programs for adult male offender recidivism and reintegration: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 62*(14), 4655–4676. https://doi.org/10.1177/0306624X18778448

Boduszek, D., Adamson, G., Shevlin, M., Hyland, P, & Bourke, A. (2013). The Role of Criminal Social Identity in the Relationship between Criminal Friends and Criminal Thinking Style within a Sample of Recidivistic Prisoners. *Journal of Human Behavior in the Social Environment. 23*(1), 14-28. https://doi.org/10.1080/10911359.2013.737289

Boertien, E., Nguyen, Q., van Deuren, S., Eichelsheim, V., & Blokland, A. (2024). Interventies gericht op het voorkomen en verminderen van de betrokkenheid van jongeren bij georganiseerde criminaliteit: Een systematische literatuurstudie', *Jeugd in Ontwikkeling, 4*: DOI 10.54447/JiO.

Bonta, J., & Andrews, D.A. (2023). The Psychology of Criminal Conduct (7th ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003292128

Boswinkel, N., Hoogsteder, L. M., & Dust, S. (2020). *Checklist forensische zorg.* De Waag.

Bovenkerk, F. (2015) Immigratie, misdaad en criminologische theorie: een vergelijkende studie over Marokkanen in vier landen. In: Weijers, I. & Eliaerts, C. (Eds.). *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (pp. 393-416). Boom/Lemma.

Braga, A. A., & Kennedy, D. M. (2020). *A framework for addressing violence and serious crime: Focused deterrence, legitimacy, and prevention.* Cambridge University Press.

Braga, A. A., Turchan, B., Papachristos, A., & Hureau, D. M. (2019). Hot spots policing of small geographic areas effects on crime. *Campbell Systematic Reviews, 15*(13), e1046. https://doi.org/10.1002/cl2.1046

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard university press.
Bronfenbrenner, U. (1986). Recent advances in research on the ecology of human development. In R. K. Silbereisen, K. Eyferth, & G. Rudinger (Eds.), *Development as action in context: Problem behavior and normal youth development* (pp. 286–309). Springer-Verlag.
Browne, K. D., Green, K., Jareno-Ripoll, S., & Paddock, E. (2022). Knife crime offender characteristics and interventions – A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, *67*, 101774. https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101774
Calderoni, F., Comunale, T., Compedelli, G. M., Marchesi, M., Manzi, D., & Fualdo, N. (2022). Organized crime groups: A systematic review of individual-level risk factors related to recruitment. *Campbell Systematic Reviews, 18*(1), e1218. https://doi.org/10.1002/cl2.1218
Carbonneau, R., Tremblay, R. E. (2022). Antisocial Behavior Prevention: Toward a Developmental Biopsychosocial Perspective. In: Garofalo, C., Sijtsema, J. J. (eds) *Clinical Forensic Psychology* (pp 29-47). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-80882-2_2
Castillo-Eito, L., Armitage, C. J., Norman, P., Day, M. R., Dogru, O. C., & Rowe, R. (2020). How can adolescent aggression be reduced? A multi-level meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, *78*, 101853. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101853
Choi, J. J., Bazermore, G., & Gilbert, M. J. **(**2012**).** Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. *Children and Youth Services Review. 34*(1), 35-42. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.011
Christensen, K. M., Hagler, M. A., Stams, G. J., Raposa, E. B., Burton, S., & Rhodes, J. E. (2020). Non-Specific versus Targeted Approaches to Youth Mentoring: A Follow-up Meta-analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, *49*(5), 959–972. https://doi.org/10.1007/s10964-020-01233-x
Clarijs, R. (2017) Gouden tijden voor sport en cultuur door Europese validatie na 2018. *Boekman, 112,* 56-59. https://www.boekman.nl/wp-content/uploads/2022/03/BM112_Clarijs.pdf
Clarijs, R. (2017). *Handboek jeugdbeleid en jeugdhulp.* SWP.
Clarijs, R. (2011)*. Jeugdhulp en jeugdbeleid: lokale zorg voor kinderen na 2015*. SWP.
Creemers, H., & Hendriks, V. (2021). Drugsgebruik en delinquentie. In J. Hendriks, G. J. Stams, & J. Asscher (Eds.), *Handboek forensische orthopedagogiek* (pp. 125-132). Lemniscaat.
Dasberg, L. (1984). *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*. Boom.
De Boer, H., Terwerda, H., & kuppens, J. (2022). *Do or Don't: kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit.* Beke Reeks.
De Jong, J. D. (2022). *Jongerenwerk voor de 2%: Over 'wat werkt' en 'wie werkt' in jongerenwerk om recidive te voorkomen en sociale problematiek te verminderen.* Hogeschool Leiden. http://www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/aanpak-jeugdcriminaliteit/jongerenwerk-voor-de-2-procent-jan-dirk-de-jong-hogeschool-leiden-31-10-2022.pdf
De Ruigh, E. L., Bouwmeester, S., Popma, A., Vermeiren, R. R. J. M., van Domburgh, L., & Jansen, L. M. (2021). Using the biopsychosocial model for identifying subgroups of detained juveniles at different risk of re-offending in practice: a latent class regression

analysis approach. *Child and adolescent psychiatry and mental health, 15*(1), 33. https://doi.org/10.1186/s13034-021-00379-1

De Wit, M., Moonen, X., & Douma, J. (2011). *Richtlijn Effectieve Interventies LVB: Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van gedragsveranderende interventies voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking.* Landelijk Kenniscentrum LVG.

Dodge, K. A., & Pettit, G. S. (2003). A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology, 39*(2), 349–371. https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.2.349

De Vries, S. L. A., Hoeve, M., Assink, M., Stams, G. J. J. M., & Asscher, J. J. (2015a). Practitioner Review: Effective ingredients of prevention programs for youth at risk of persistent juvenile delinquency – recommendations for clinical practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *56*(2), 108–121. https://doi.org/10.1111/jcpp.12320

Deković, M., Pels, T., & Model, S. (2006). Unity and diversity in child rearing: Looking back, looking forward. *Child Rearing Differences In Six Ethnic Families: The Multi-Cultural Dutch Experience*, 279-303.

Deković, M., Slagt, M. I., Asscher, J. J., Boendermaker, L., Eichelsheim, V. I., & Prinzie, P. (2011). Effects of early prevention programs on adult criminal offending: A meta-analysis. *Clinical psychology review, 31*(4), 532-544. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.12.003

Delpech, D., Borrion, H. & Johnson, S. (2021) Systematic review of situational prevention methods for crime against species. *Crime Science, 10,* 1. https://doi.org/10.1186/s40163-020-00138-1

Dijkstra, S., Creemers, H. E., Asscher, J. J., Deković, M., & Stams, G. J. J. M. (2016). The Effectiveness of Family Group Conferencing in Youth Care: A Meta-analysis*. Child Abuse & Neglect*, *62*, 100-110. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.10.017

Dishion, T. J., McCord, J., & Poulin, F. (1999). When interventions harm: Peer groups and problem behavior. *American psychologist*, *54*(9), 755-764. https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.9.755

Donker A., Smeenk, W. H., Van der Laan, P. H., & Verhulst, F. C. (2003) Individual stability of antisocial behavior from childhood to adulthood. Testing a basic assumption of Moffitt's developmental theory. *Criminology* 41(3), 593-610. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2003.tb00998.x

Dopp, A. R., Borduin, C. M., White, M. H. II, & Kuppens, S. (2017). Family-based treatments for serious juvenile offenders: A multilevel meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 85*(4), 335–354. https://doi.org/10.1037/ccp0000183

DuBois, D. L. (2022). Reconsidering the effectiveness of mentoring for prevention of juvenile criminal recidivism: A brief comment on systematic review and meta-analysis of noninstitutional psychosocial interventions to prevent juvenile criminal recidivism (Olsson et al., 2021). *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 90*(8), 647–651. https://doi.org/10.1037/ccp0000744

Duerden, M. D., & Witt, P. A. (2012). Assessing Program Implementation: What It Is, Why It's Important, and How to Do It. *The Journal of Extension, 50(1)*, Article 5. https://doi.org/10.34068/joe.50.01.05

Duran-Bonavila, S., Vigil-Colet, A., Cosi, S., Morales-Vives, F. (2017). How individual and contextual factors affects antisocial and delinquent behaviors: A comparison between

young offenders, adolescents at risk of social exclusion, and a community sample. *Frontiers in Psychology, 8*:1825. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01825

Duwe, G., & Clark, V. (2015) Importance of Program Integrity; Outcome Evaluation of a Gender-Responsive, Cognitive-Behavioral Program for Female Offenders. *Criminology and Public Policy, 14(2),* 301-328. https://doi.org/10.1111/1745-9133.12123

Evans, C. B. R., Stalker, K. C., & Brown, M. E. (2021). A systematic review of crime/violence and substance use prevention programs. *Aggression and Violent Behavior*, *56*, 101513. https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101513

Fagan, A. A. (2021). Developmental prevention programs intended to change peer risk and protective factors: A review of the evaluation literature. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, *7*(1), 87–111. https://doi.org/10.1007/s40865-020-00138-4

Farrington, D. P., Kazemian, L., & Piquero, A. R. (Eds.). (2018). *The Oxford handbook of developmental and life-course criminology*. Oxford Handbooks.

Filges, T., Dalgaard, N. T., & Viinholt, B. C. A. (2022). Outreach programs to improve life circumstances and prevent further adverse developmental trajectories of at-risk youth in OECD countries: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews, 18*(4), e1282. https://doi.org/10.1002/cl2.1282

Finkelhor, D., Walsh, K., Jones, L., Mitchell, K., & Collier, A. (2021) Youth Internet Safety Education: Aligning Programs With the Evidence Base. *Trauma Violence Abuse, 22(5),*1233-1247. https://doi.org/10.1177/1524838020916257

Foolen, N., Ince, D., de Baat, M., & Daamen, W. (2012). *Wat werkt bij gedragsproblemen en gedragsstoornissen.* https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-05/Wat%20werkt%20bij%20gedragsproblemen%20en%20gedragsstoornissen.pdf

Fox, C., Harrison, J., Hothersall, G., Smith, A. (2021). A rapid evidence assessment to assess the outcomes of community and custody delivered vocational training and employment programmes on reoffending. *British Journal of Community Justice*, 17(1), 1-23. https://doi.org/10.48411/0xrm-p855

García-Gomis, A., Villanueva, L., & Jara, P. (2016) Risk Factors and Youth Recidivism Prediction in General and Property Offenders. *Psychiatry, Psychology and Law, 24*(2), 308-318. https://doi.org/10.1080/13218719.2016.1247419

Gerhardt, L. (2016). *Incorporating cognitive-behavioral interventions into employment programs for offenders.* University of Wisconsin-Platteville.

Goense, P. B., Assink, M., Stams, G.-J., Boendermaker, L., & Hoeve, M. (2016). Making 'what works' work: A meta-analytic study of the effect of treatment integrity on outcomes of evidence-based interventions for juveniles with antisocial behavior. *Aggression and Violent Behavior*, *31*, 106–115. https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.08.003

Gubbels, J., Assink, M., & van der Put, C. E. (2024). Protective Factors for Antisocial Behavior in Youth: What is the Meta-Analytic Evidence? *Journal of Youth and Adolescence*, *53*(2), 233–257. https://doi.org/10.1007/s10964-023-01878-4

Gubbels, J., van der Put, C. E., & Assink, M. (2019). Risk Factors for School Absenteeism and Dropout: A Meta-Analytic Review. *Journal of Youth and Adolescence*, *48*(9), 1637–1667. https://doi.org/10.1007/s10964-019-01072-5

Gubbels, J., van der Put, C. E., & Stams, G.J.J.M. (2018). *Onderzoek naar de effectiviteit en programma-integriteit van "Alleen jij bepaalt wie je bent".* Universiteit van Amsterdam. https://www.alleenjijbepaalt.nl/files/content/rapport-onderzoek-naar-de-effectiviteit-en-programma-integriteit-van-ajb-augustus-2018-20190605100525.pdf

Gubbels, J., van der Stouwe, T., Spruit, A., & Stams, G.J.J.M. (2016). Martial arts participation and externalizing behavior in juveniles: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, *28*, 73-81. https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.03.011

Hanrath, J., Van den Herberg, E., & Donker, A. (2023). *Vroegtijdig ingrijpen op antisociaal gedrag 0-15-jarigen: Wat als je het de praktijk vraagt?* Hogeschool Utrecht/WODC. https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3345

Hay, C., Widdowson, A. O., Bates, M., Baglivio, M. T., Jackowski, K., & Greenwald, M. A. (2018). Predicting Recidivism Among Released Juvenile Offenders in Florida: An Evaluation of the Residential Positive Achievement Change Tool. *Youth Violence and Juvenile Justice*, *16*(1), 97-116. https://doi.org/10.1177/1541204016660161

Helmond, P., Overbeek, G., Brugman, D., & Gibbs, J. C. (2015). A Meta-Analysis on Cognitive Distortions and Externalizing Problem Behavior: Associations, Moderators, and Treatment Effectiveness. *Criminal Justice and Behavior*, *42*(3), 245-262. https://doi.org/10.1177/0093854814552842

Hendriks, J. (2011). *Wie Joost weet, mag het zeggen.* Oratie Vrije Universiteit van Amsterdam. Uitgeverij Boom.

Hendriks, A. M., Bartels, M., Colins, O. F., & Finkenauer, C. (2018). Childhood aggression: A synthesis of reviews and meta-analyses to reveal patterns and opportunities for prevention and intervention strategies. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *91*, 278–291. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2018.03.021

Hendriks, J., & Bijleveld, C. (2004). Juvenile sexual delinquents: Contrasting child abusers with peer abusers. *Criminal Behaviour and Mental Health, 14*(4), 238–250. https://doi.org/10.1002/cbm.591

Hendriks. J., & Stams, G. J. J. M. (2016). Forensisch orthopedagogische behandeling: Een kritische beschouwing. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk, 55,* 214-222.

Hendriks, J., & Stams, G. J. J. M. (2012). Bewijs (niet) geleverd? Over reclame in de forensische orthopedagogiek. *Orthopedagogiek: Onderzoek en praktijk*, *51*(11), 496-502.

Hendriks, J., Stams, G. J. J. M., & Asscher, J. J. (2024). *Handboek Forensische Orthopedagogiek.* Lemniscaat.

Heynen, E. J. E., Hoogsteder, L. M., van Vugt, E. S., Schalkwijk, F. W., Stams, G. J. J. M., & Assink, M. (2023). Effectiveness of moral developmental interventions for youth engaged in delinquent behavior: A meta-analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*.

Heynen, E., van Vugt, E. S., Assink, M., & Stams, G. J. J. M. (2022). De effectiviteit van morele gedragsinterventies bij jeugdige delinquenten: Een overzichtsstudie. *Justitiële verkenningen*, *48*(1), 38-51.

Hinkle, J. C., Weisburd, D., Telep, C. W., & Petersen, K. (2020). Problem-oriented policing for reducing crime and disorder: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews, 16*(2), e1089. https://doi.org/10.1002/cl2.1089

Hoeve, M., Stams, G. J. J. M., Van der Put, C. E, Dubas, J. S., Van der Laan, P. H., & Gerris, R. M.. (2012) A meta-analysis of attachment and juvenile delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology, 40,* 771-785. https://doi.org/10.1007/s10802-011-9608-1

Höfte, S. J. C., Bunthof, A., Stams, G. J. J. M., & Kuiper, C. H. Z. (2024). *Jeugdigen en ouders recht doen, een pedagogisch kinderrechten perspectief.* [Manuscript submitted for publication]. Forensische orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam

Hoogsteder L. M. (2023). *Dit pik ik niet.* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, Movisie en Trimbos instituut. https://www.trimbos.nl/kennis/justitiele-interventies/dit-pik-ik-niet/

Hoogsteder, L. M., Ruijssenaars, K., Kesteloo, S., Oomen, P., Dust, S., Stams, G. J. J. M. (2024). *A Multilevel Meta-Analysis: The Effects of Cognitive Behavioral Therapy in Combination with Experiential Interventions for Children and Adolescents with Externalizing Problem Behavior.* [Manuscript submitted for publication].

Hoogsteder, L. M., Stams, G. J. J. M., Schippers, E. E., & Bonnes, D. (2018). Responsive Aggression Regulation Therapy (Re-ART): An Evaluation Study in a Dutch Juvenile Justice Institution in Terms of Recidivism. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 62*(14), 4403-4424. https://doi.org/10.1177/0306624X18761267

Hoogsteder, L. M., Stams, G. J. J. M., Figge, M., Changoe, K., Horn, J. E. van, Hendriks, J. & Wissink, I. B. (2015). A meta-analysis of the effectiveness of individually oriented Cognitive Behavioral Treatment (CBT) for severe aggressive behavior in adolescents. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology, 26*(1), 22-37. https://doi.org/10.1080/14789949.2014.971851

Hoogsteder, L. M., Sweers, N., & Stams, G. J. J. M. (2021). Does the Addition of EQUIP (basic method) Lead to Improvements in the Treatment Effectiveness of Responsive Social Skills Therapy in a Dutch Juvenile Correction Institution? *American Journal of Humanities and Social Science, 23,* 66-86. https://journalsonline.org/american-journal-of-humanities-and-social-science/pdfs/volume-23/5.pdf

Hoogsteder, L. M., Ten Thije, L., Schippers, E. E., & Stams, G. J. J. M. (2022). A meta-analysis of the effectiveness of EMDR and TF-CBT in reducing trauma symptoms and externalizing behavior problems in adolescents. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *66*(1), 735-757. https://doi.org/10.1177/0306624X211010290

Hoogsteder, L. M., Van Horn, J. E., Stams, G. J. J. M., Wissink, I. B., & Hendriks, J. (2016). The relationship between the level of program integrity and pre- and post-test changes of Responsive-Aggression Regulation Therapy (Re-ART) Outpatient: A pilot study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 60(4)*, 435–455. http://doi.org/10.1177/0306624X14554828

Hoogsteder, L. M., Van Os, R. C. J., Lutjens, J. B., Sweers, N., & Stams, G. J. J. M. (2023). A multilevel meta-analysis on the effect of mindfulness-based interventions in reducing externalizing problem behavior in adolescents. *International Journal of Stress Management*, *30*(3), 309–320. https://doi.org/10.1037/str0000285

Hornikx, J. M. A. (2006). "Wat voor eikel ben jij?", Gewaagde, maar doordachte boodschapaanpassing aan de doelgroep. *Tekstblad, 12*(2), 14-18. http://joshornikx.ruhosting.nl/wp-content/uploads/2010/08/Hornikx-2006-TekstBlad.pdf

House, L., Toste, J. R., & Austin, C. R. (2018). An Overlooked population: Systematic review of transition programs for youth with disabilities in correctional facilities. *Journal of Correctional Education, 69*(2), 3–32. http://www.jstor.org/stable/26508062

James, C., Stams, G. J. J.M., Asscher, J. J., De Roo, A. K., & van der Laan, P. H. (2013). Aftercare programs for reducing recidivism among juvenile and young adult offenders: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 33*(2), 263–274. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.013

Jolliffe, D., Farrington, D. P., Piquero, A. R., Loeber, R., & Hill, K. G. (2017). Systematic review of early risk factors for life-course-persistent, adolescence-limited, and late-onset offenders in prospective longitudinal studies. *Aggression and Violent Behavior*, *33*, 15–23. https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.01.009

Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2008). *The influence of mentoring on reoffending: Report prepared for The Swedish National Council for Crime Prevention*. Swedish National Council for Crime Prevention.

Jugl, I., Bender, D., & Lösel, F. (2023). Do sports programs prevent crime and reduce reoffending? A systematic review and meta-analysis on the effectiveness of sports programs. *Journal of Quantitative Criminology, 39*(2), 333-384. https://doi.org/10.1007/s10940-021-09536-3

Jugovac, S., O'Kearney, R., Hawes, D. J., & Pasalich, D. S. (2022). Attachment-and emotion-focused parenting interventions for child and adolescent externalizing and internalizing behaviors: A meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review, 25*(4), 754-773. https://doi.org/10.1007/s10567-022-00401-8

Kessels, R. (2023). *Monitor jeugdcriminaliteit 2023*. WODC http://hdl.handle.net/20.500.12832/3283

Lesnick, J., Abrams, L. S., Angel, K., & Barnert, E. S. (2023). Credible messenger mentoring to promote the health of youth involved in the juvenile legal system: A narrative review. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care,53*(6), 101435. https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2023.101435 .

Kimbrell, C. S., Wilson, D. B., & Olaghere, A. (2022). Restorative justice programs and practices in juvenile justice: an updated systematic review and meta-analysis for effectiveness. *Criminology & Public Policy, 22*(1), 161-195. https://doi.org/10.1111/1745-9133.12613

Kleemans, E., & Van Koppen, V. (2020). Organized crime and criminal careers. *Crime and Justice, 49*, 385-423. https://doi.org/10.1086/707318

Kohlhoff, J., & Cibralic, S. (2022) The Impact of Attachment-Based Parenting Interventions on Externalizing Behaviors in Toddlers and Preschoolers: A Systematic Narrative Review. *Child Youth Care Forum, 51,* 1005–1029. https://doi.org/10.1007/s10566-021-09667-5

Kolthoff, E. W., & Janssen, J. H. L. J. (2011). *Basisboek criminologie*. Boom Lemma.

Koning, N. R., Büchner, F. L., Verbiest, M. E. A., Vermeiren, R. R. J. M., Numans, M. E., & Crone, M. R. (2019). Factors associated with the identification of child mental health problems in primary care—a systematic review. *European Journal of General Practice*, *25*(3), 116–127. https://doi.org/10.1080/13814788.2019.1623199

Koning, N., Hagedoorn, N., Stams, G. J. J. M., Assink, M., & Van Dam, L. (2022). What makes Dutch youth comply with preventive COVID-19 measures? An explorative study. *Journal of Community Psychology*, *50*(2), 653-665. https://doi.org/10.1002/jcop.22651

Koper, N., Van der Heijden, R. M., Donk, S., Kieu, T., Creemers, H. E., van Dam, L., Branje, S., & Stams, G. J. J. M. (2024). The effectiveness of interventions for youth that activate the social network: a meta-analytic study. *Applied Developmental Science*, Advance Online Publication. https://doi.org/10.1080/10888691.2024.2317714

Koper, N. (2023). *Better together: Supporting youth with mental health needs by utilizing the social network* [Doctoral dissertation, Utrecht University]. https://doi.org/10.33540/1736

Kratzer, L., & Hodgins, S. (1999). A typology of offenders: a test of Moffitt's theory among males and females from childhood to age 30. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *9*(1), 57–73. https://doi.org/10.1002/cbm.291

Kruisbergen, E., & De Jonge, M. (2023). Voorkomen is beter dan genezen…, toch? *Tijdschrift Voor Veiligheid*, *22*(3), 3–24. https://doi.org/10.5553/TvV/.000057

Lai, L., Cai, M., Zou, C., Zhao, Z., Zhang, L., & Ren, Z. (2023). A comparison of the role of aggression in the association between hostile interpretation bias and antisocial personality features between young offenders and university students. *Criminal Behavior and Mental Health, 33*(1), 1-86. https://doi.org/10.1002/cbm.2275

Lantz, B. (2020). Co-offending Group Composition and Violence: The Impact of Sex, Age, and Group Size on Co-offending Violence. *Crime & Delinquency*, *66*(1), 93–122. https://doi.org/10.1177/0011128719834564

Ladner-Graham, J. M. (2019). *Empirical Support for Multidimensional Treatment Foster Care (MTFC): A Critical Review.* [Dissertation, University of Mississippi]. https://egrove.olemiss.edu/etd/1714/

Leijten, P., Melendez-Torres, G. J., Gardner, F. (2021) Research Review: The most effective parenting program content for disruptive child behavior - a network meta-analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 63*(2), 132-142. https://doi.org/10.1111/jcpp.13483 .

Lipsey, M. W. (2009). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims & Offenders, 4*(2), 124–147. https://doi.org/10.1080/15564880802612573

Littell, J. H., Pigott, T. D., Nilsen, K. H., Green, S. J., & Montgomery, O. L. (2021). Multisystemic Therapy® for social, emotional, and behavioural problems in youth age 10 to 17: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews, 17*(4), e1158. https://doi.org/10.1002/cl2.1158

Littell, J. H., Pigott, T. D., Nilsen, K. H., Roberts, J., & Labrum, T. K. (2023). Functional Family Therapy for families of youth (age 11–18) with behaviour problems: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews, 19*(3), e1324. https://doi.org/10.1002/cl2.1324

Lösel, F., & Farrington, D. P. (2012). Direct Protective and Buffering Protective Factors in the Development of Youth Violence. *American Journal of Preventive Medicine*, *43*(2), S8–S23. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2012.04.029

Lutz, M., Zani, D., Fritz, M., Dudeck, M., & Franke, I. (2022). A review and comparative analysis of the risk-needs-responsivity, good lives, and recovery models in forensic psychiatric treatment. *Frontiers in Psychiatry*, *13*, 988905. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.988905

Malvaso, C. G., Proeve, M., Delfabbro, P., & Cale, J. (2020) Characteristics of children with problem sexual behaviour and adolescent perpetrators of sexual abuse: a systematic review. *Journal of Sexual Aggression, 26(*1), 36-61, https://doi.org/10.1080/13552600.2019.1651914

Marshall, W. L., & Barbaree, H. E. (1990). An integrated theory of the etiology of sexual offending. In W. L. Marshall, D. R. Laws, & H. E. Barbaree (Eds.), *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender* (pp. 257–275). Plenum Press.

Martinson, R. (1974). What works?—Questions and answers about prison reform. *The Public Interest, 35*, 22–54. https://www.proquest.com/openview/a4b7e0c5910d8450128999e56bff9dbc/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1817076

Mawn, L., Oliver, E. J., Akhter, N., Bambra, C. L., Torgerson, C., Bridle, C., & Stain, H. J. (2017). Are we failing young people not in employment, education or training (NEETs)? A systematic review and meta-analysis of re-engagement interventions. *Systematic reviews, 6*, 1-17. https://doi.org/10.1186/s13643-016-0394-2

McGloin, J. M., & Piquero, A. R. (2009). 'I Wasn't Alone': Collective Behaviour and Violent Delinquency. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, *42*(3), 336–353. https://doi.org/10.1375/acri.42.3.336

Menting, A. T., Orobio de Castro, B., & Matthys, W. (2013). Effectiveness of the Incredible Years parent training to modify disruptive and prosocial child behavior: a meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 33*(8), 901-913. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.07.006

Metz, J., Sonneveld, J. & Rijnders, J. (2020). *Hoe jongerenwerkers werken aan preventie. 22 keer 1 jaar jongerenwerk in de praktijk.* SWP.

Mielke, M., & Farrington, D. P. (2021). School-based interventions to reduce suspension and arrest: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior, 56*, 101581. https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101518.

Miller, J. M., & Miller, H. V. (2015). Rethinking program fidelity for criminal justice. *Criminology & Public Policy, 14*(2), 339-349. https://doi.org/10.1111/1745-9133.12138

Miller, A. A., Therrien, W. J., & Romig, J. E. (2019). Reducing recidivism: Transition and reentry practices for detained and adjudicated youth with disabilities. *Education and Treatment of Children*, *42*(3), 409–438. https://www.jstor.org/stable/26736483

Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review, 100*(4), 674–701. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.100.4.674

Moffitt, T. E. (2006). Life-course-persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (2nd ed., pp. 570–598). John Wiley & Sons.

Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and Psychopathology*, *13*(2), 355–375. https://doi.org/10.1017/S0954579401002097

Mulder, E., Becking, E., Suiker, M., Geraads, S., & Hendriks, C. (2023). *Jongeren in de georganiseerde misdaad: Inventarisatie van bestaande kennis rond interventies ter preventie van georganiseerde misdaad onder jongeren.* Garage 2020.

Nasaescu, E., Zych, I., Ortega-Ruiz, R., Farrington, D. P., Llorent, V. J. (2023). Stability and change in longitudinal patterns of antisocial behaviors: The role of social and emotional competencies, empathy, and morality. *Current Psychology,* 42, 11980-11994. https://doi.org/10.1007/s12144-021-02484-y

Nederlandse Zorg Autoriteit (2023). *Stand van de zorg 2023.* https://puc.overheid.nl/nza/doc/PUC_750647_22

Newton, D., Day, A., Giles, M., Wodak, J., Graffam, J., & Baldry, E. (2018). The Impact of vocational education and training programs on recidivism: A systematic review of current experimental evidence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 62*(1), 187-207. https://doi.org/10.1177/0306624X16645083

Nur, A. V., & Nguyen, H. (2023). Prison work and vocational programs: A systematic review and analysis of moderators of program success. *Justice Quarterly, 40*(1), 129-158. https://doi.org/10.1080/07418825.2022.2026451

Olaghere, A., Wilson, D. B., & Kimbrell, C. S. (2021). Trauma-Informed Interventions for At-Risk and Justice-Involved Youth: A Meta-Analysis. *Criminal Justice and Behavior*, *48*(9), 1261-1277. https://doi.org/10.1177/00938548211003117

Özabacı, N. (2011). Cognitive behavioural therapy for violent behaviour in children and adolescents: A meta-analysis. *Children and Youth Services Review, 33*(10), 1989-1993. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.05.027

Parhar, K. K., Wormith, J. S., Derkzen, D. M., & Beauregard, A. M. (2008). Offender Coercion in Treatment. *Criminal Justice and Behavior*, *35*(9), 1109–1135. https://doi.org/10.1177/0093854808320169

Perkins, A. M., Meiser-Stedman, R., Spaul, S.W., Bowers, G., Perkins, A. G., & Pass, L. (2023). The effectiveness of third wave cognitive behavioural therapies for children and adolescents: A systematic review and meta-analysis*. British Journal of Clinical Psychology, 62*(1)*,* 209-227. https://doi.org/10.1111/bjc.12404

Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Hollis-Peel, M. E., & Lavenberg, J. G. (2013). "Scared Straight" and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency. *Cochrane Database of Systematic Review*s, 4, CD002796. https://doi.org/10.1002/14651858.CD002796.pub2

Piquero, A. R., Jennings, W. G., Farrington, D. P., Diamond, B., & Gonzalez, J. M. R. (2016). A meta-analysis update on the effectiveness of early self-control improvement programs to improve self-control and reduce delinquency. *Journal of Experimental Criminology, 12*(2), 249–264. https://doi.org/10.1007/s11292-016-9257-z

Pronk, S. (2023). *Schools that care: The potential benefits and drawbacks of a non-residential alternative educational facility.* [Doctoral Dissertation, University of Amsterdam]. https://hdl.handle.net/11245.1/487ed8da-d450-462f-a0c8-9334670430cd

Pronk, S., Kuiper, C., Smit, D., Stams, G. J., Popma, A., Mulder, E., & Van den Berg, G. (2020). A meta-analysis on the outcomes of adolescents at risk for school drop-out attending nonresidential alternative educational facilities. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, *64*(2), 162–171. https://doi.org/10.1080/1045988X.2019.1710099

Raposa, E. B., Rhodes, J., Stams, G. J. J. M., Card, N., Burton, S., Schwartz, S., Sykes, L. A. Y., Kanchewa, S., Kupersmidt, J., & Hussain, S. (2019). The Effects of Youth Mentoring Programs: A Meta-analysis of Outcome Studies. *Journal of Youth and Adolescence*, *48*(3), 423–443. https://doi.org/10.1007/s10964-019-00982-8

Russell, H. M. A., Lanza, S. T., Feinberg, M. E. & Fosco, G. M. (2020). Age-varying associations of parental knowledge and antisocial peer behavior with adolescent substance use. *Developmental Psychology, 56*(2) 298-311. https://doi.org/10.1037/dev0000866

Rutten, E. A., Biesta, G. J. J., Deković, M., Stams, G. J. J. M., Schuengel, C., & Verweel, P. (2010). Using forum theatre in organised youth soccer to positively influence antisocial and prosocial behaviour: a pilot study. *Journal of Moral Education*, *39*(1), 65–78. https://doi.org/10.1080/03057240903528683

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, *55*(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R.M., & Deci, E.L., (2018) *Self-Determination Theory, Basic Psychological Needs in Motivation, Development and Wellness.* Guilford Publications

Schalkwijk, F., & Stams, G.J.J.M. (2023). Een morele breuk herstellen. *Kind Adolescent Praktijk,* 22, 22–29. https://doi.org/10.1007/s12454-023-1232-z

Schippers, E.E., Hoogsteder, L.M., Stams, G.J.J.M. (2020). Responsive Aggression Regulation Therapy (Re-ART) Improves Executive Functioning in Adolescents and Young Adults with Severe Aggression Problems: A Pilot Study. *Journal of Forensic Sciences, 65*(6), 2058-2064. https://doi.org/10.1111/1556-4029.14539

Selimi, R., Roest, J., Snijder, M., Janssen, S., Hoebrechts, T. M., De Graaf, E., Stams, G. J. J. M., Van der Helm, G. H. P., Llullaku, N., & Koning, N. (2024). *A three-Level meta-analysis on the effectiveness of aftercare programs for juvenile and young adult offenders following release from detention.* [Manuscript in preparation]

Shek, D. T. L., & Yu, L. (2012). Longitudinal Impact of the Project PATHS on Adolescent Risk Behavior: What Happened after Five Years? *The Scientific World Journal*, *2012*, Article 316029. https://doi.org/10.1100/2012/316029

Slotboom, A. M., Van der Geest, V. R., Van Koppen, V., & Hendriks, J. (2023*). Criminele carrières en interventies. Verschillende dadergroepen belicht*. Boom.

Sombroek, M., & Liefaard, T. (2023). *Het recht op gezondheid vanuit internationaal kinderrechtelijk perspectief.* In Vereniging voor gezondheidsrecht (Red.), De jeugd, de zorg en het recht: Preadvies 2023 (pp. 15-44). Boom juridisch.

Somers, K., Spruit, A., Stams, G. J., Vandevelde, S., Lindauer, R., & Assink, M. (2022). Identifying effective moderators of cognitive behavioural trauma treatment with caregiver involvement for youth with PTSD: a meta-analysis. *European Child & Adolescent Psychiatry, (2022)*. https://doi.org/10.1007/s00787-022-02088-2

Sombroek, M., & Liefaard, T. (2023). Het recht op gezondheid vanuit internationaal kinderrechtelijk perspectief. In Vereniging voor gezondheidsrecht (Red.), De jeugd, de zorg en het recht: Preadvies 2023 (pp. 15-44). Boom juridisch.

Spanjaard, H. (2019). *Interventies voor vroegtijdige voorkoming van ernstige criminaliteit: Een inventariserend onderzoek naar interventies gericht op jonge nog niet strafbare kinderen met ernstig agressief en/of antisociaal gedrag met het oog op het voorkomen dat zij zich ontwikkelen tot plegers van High Impact Crimes.* Spanjaard: development and training.

Spruit, A., Assink, M., van Vugt, E., van der Put, C., & Stams, G. J. J. M. (2016). The effects of physical activity interventions on psychosocial outcomes in adolescents: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, *45*, 56-71. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.03.006

Spruit, A., Schalkwijk, F., Van Vugt, E., & Stams, G.J.J.M. (2016). A meta-analysis of self-conscious emotions and offending. *Aggression and Violent Behavior, 28*, 12-20. https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.03.009

Spruit, A., Van der Put, C., Gubbels, J., & Bindels, A. (2017). Age differences in the severity, impact and relative importance of dynamic risk factors for recidivism. *Journal of Criminal Justice, 50,* 69–77. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2017.04.006

Stams, G. J. J. M. (2014). Is er wel sprake van jeugdzorgbeleid? *Jeugdbeleid, 8,* 47-49. https://doi.org/10.1007/s12451-014-0010-1

Stams, G. J., Asscher, J., & Hendriks, J. (2014). De tirannie van transitie en transformatie van de jeugdzorg. *Kind En Adolescent*, *35*(2), 113–115. https://doi.org/10.1007/s12453-014-0015-6

Stams, G. J. J. M., Brugman, D., Dekovic, M, Van Rosmalen, L., Van der Laan, P. H., & Gibbs, J. C. (2006). The moral judgment of juvenile delinquents: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 34*, 697-713. https://doi.org/10.1007/s10802-006-9056-5

Stams, G. J., & van der Helm, P. (2023). It takes a safe village to raise a child—a commentary on Dana McCoy et al. (2023). *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 65*(5), 723-725. https://doi.org/10.1111/jcpp.13929

Steele, D. W., Becker, S. J., Danko, K. J., Balk, E. M., Adam, G. P., Saldanha, I. J., & Trikalinos, T. A. (2020). Brief Behavioral Interventions for Substance Use in Adolescents: A Meta-analysis. *Pediatrics*, *146*(4), e20200351. https://doi.org/10.1542/peds.2020-0351

Tayfur, S. N., Prior, S., Roy, A. S., Fitzpatrick, L. I., & Forsyth, K. (2021). Adolescent psychosocial factors and participation in education and employment in young adulthood: A systematic review and meta-analyses. *Educational Research Review*, *34*, 100404. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2021.100404

Teeuwen, M. L. E. M., Krahnendonk, R., & van Nieuwenhuijzen, M. (2023). Daders met een licht verstandelijke beperking. In A. M. Slotboom, V. Van der Geest, V. Van Koppen, & J. Hendriks (Eds.), *Criminele carrières en interventies. Verschillende dadergroepen belicht* (pp. 349-379). Boom criminologie.

Tehrani**,** H. D., Yamini, S., & Vazsonyi, A. T. (2023).The effectiveness of parenting program components on disruptive and delinquent behaviors during early and middle childhood: A component network meta-analysis*. Journal of Experimental Criminology, 38*(2), 320-332. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/fam0001161

Tremblay, M., Baydala, L., Khan, M., Currie, C., Morley, K., Burkholder, C., Davidson, R., & Stillar, A. (2020). Primary Substance Use Prevention Programs for Children and Youth: A Systematic Review. *Pediatrics*, *146*(3), e20192747. https://doi.org/10.1542/peds.2019-2747

Thijs, F., Weerman, F. M., & van der Laan, P. H. (2018). Literatuuronderzoek naar de effecten van de inzet van ex-gedetineerden als' ervaringsdeskundigen'. NSCR/WODC. http://hdl.handle.net/20.500.12832/2394

Tolan, P. H., Henry, D. B., Schoeny, M. S., Lovegrove, P., & Nichols, E. (2014). Mentoring programs to affect delinquency and associated outcomes of youth at-risk: A comprehensive meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology, 10(2),* 179-206. https://doi.org/10.1007/s11292-013-9181-4

Turanovic, J. J., Reisig, M. D., & Pratt, T. C. (2015). Risky lifestyles, low self-control, and violent victimization across gendered pathways to crime. *Journal of Quantitative Criminology*, *31*(2), 183-206. https://doi.org/10.1007/s10940-014-9230-9

Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, *81*(1), 1–17. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x

Van Dam, L. (2018). *Who and what works in natural mentoring?: A relational approach to improve the effectiveness of youth care.* [Doctoral dissertation, University of Amsterdam]. https://hdl.handle.net/11245.1/b5900863-ac05-4d0f-8269-e3e09b27ba40

Van Dam, L., Blom, D., Kara, E., Assink, M., Stams, G. J., Schwartz, S., & Rhodes, J. (2021). Youth Initiated Mentoring: A Meta-analytic Study of a Hybrid Approach to Youth Mentoring. *Journal of Youth and Adolescence*, *50*(2), 219–230. https://doi.org/10.1007/s10964-020-01336-5

Van Dam, L., and Schwartz, S. E. O. (2020). Cultivation of Natural Mentors to Strengthen Resiliency in Youth: A Program Theory of Youth Initiated Mentoring (YIM). *Journal of Social Intervention: Theory and Practice, 29*(1), 3–20. https://doi.org/10.18352/jsi.623

Van Dam, L., Stams, G. J. J. M., & Hofte, S. (2018). Een VOG voorleggen als je de buurjongen helpt?! Nee! *Kind En Adolescent*, *39*(3), 241–244. https://doi.org/10.1007/s12453-018-0183-x

Van Dam, L., Smit, D., Wildschut, B., Branje, S. J. T., Rhodes, J. E., Assink, M., & Stams, G. J. J. M. (2018). Does Natural Mentoring Matter? A Multilevel Meta-analysis on the Association Between Natural Mentoring and Youth Outcomes. *American Journal of Community Psychology*, *62*(1–2), 203–220. https://doi.org/10.1002/ajcp.12248

Van den Broek, J. (2024). Jongeren in zware en georganiseerde criminaliteit: Signalen en de rol van het voortgezet onderwijs. *Tijdschrift Voor Veiligheid*, *22*(4), 16-33. https://doi.org/10.5553/TvV/.000062

Vanderbilt-Adriance, E., & Shaw, D. S. (2008). Conceptualizing and re-evaluating resilience across levels of risk, time, and domains of competence. *Clinical Child and Family Psychology Review, 11*, 30–58. https://doi.org/10.1007/s10567-008-0031-2

Van der Helm, G. H. P., Kuiper, C. H. Z., & Stams, G. J. J. M. (2018*)* Group climate and treatment motivation in secure residential and forensic youth care from the perspective of self-determination theory. *Children and Youth Services Review, 93*, 339-344. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.07.028

Van der Laan, A. M., Beerthuizen, M. G. C. J., & Boot, N. C. (2021). *Monitor Jeugdcriminaliteit 2020*. WODC/CBS. http://hdl.handle.net/20.500.12832/3058

Van der Laan, P. H., Slotboom, A. M., & Stams, G. J. J. M. (2010). Wat werkt? In van Koppen, P. J., Merckelbach, H. L. G. J., Jelicic, M., & de Keijser, J. W. (Eds.) (2010). *Reizen met mijn rechter: psychologie van het recht*. Kluwer.

Van der Pol, T. M., Hoeve, M., Noom, M. J., Stams, G. J. J. M., Doreleijers, T. A. H., van Domburgh, L., & Vermeiren, R. R. J. M. (2017). Research review: The effectiveness of multidimensional family therapy in treating adolescents with multiple behavior problems—A meta-analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 58*(5), 532–545. https://doi.org/10.1111/jcpp.12685

Van der Pol, T. M., van Domburgh, L., van Widenfelt, B. M., Hurlburt, M. S., Garland, A. F., & Vermeiren, R. R. J. M. (2019). Common elements of evidence-based systemic treatments for adolescents with disruptive behaviour problems. *The Lancet Psychiatry*, *6*(10), 862-868. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(19)30085-9

Van der Put, C. E., Boekhout van Solinge, N. F., Stams, G. J., Hoeve, M., & Assink, M. (2021). Effects of Awareness Programs on Juvenile Delinquency: A Three-Level Meta-Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *65*(1), 68–91. https://doi.org/10.1177/0306624X20909239

Van der Put, C. E., Asscher, J. J., Stams, G. J. J. M., & Moonen, X. (2014). Differences between Juvenile Offenders With and Without Intellectual Disabilities in the Importance of Static and Dynamic Risk Factors for Recidivism. *Journal of Intellectual Disabilities Research, 58*(11)*,* 992-1003. https://doi.org/10.1111/jir.12078

Van der Put, C. E., Creemers, H. E., & Hoeve, M. (2014). Differences between juvenile offenders with and without substance use problems in the prevalence and impact of risk and protective factors for criminal recidivism. *Drug and Alcohol Dependence*, *134*, 267–274. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.10.012

Van der Put, C.E., Deković, M., Hoeve, M., Langewouters, F., Stams, G. J. J. M., & Van der Laan, P. H. (2013). Risicotaxatie bij meisjes: Sekseverschillen in risicofactoren voor recidive en in risicoprofielen. In A. M. Slotboom, P. van der Helm, M. Hoeve, & M. Ezinga (Eds.). *Meisjes- en vrouwencriminaliteit*. Boom Lemma Uitgevers.

Van der Put, C. E., Stams, G. J. J. M., Deković, M., Hoeve, M., & van der Laan, P. H. (2014). Etnische verschillen in risicofactoren. *Kind En Adolescent*, *35*(2), 70–85. https://doi.org/10.1007/s12453-014-0012-9

Van der Put, C. E., Stams, G. J. J. M., Hoeve, M., Deković, M., Spanjaard, H. J. M., van der Laan, P. H., & Barnoski, R. P. (2012). Changes in the Relative Importance of Dynamic Risk Factors for Recidivism During Adolescence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *56*(2), 296–316. https://doi.org/10.1177/0306624X11398462

Van der Put, C., Spanjaard, H., van Domburgh, L., Doreleijers, T., Lodewijks, H., Ferwerda, H., Bolt, R., & Stams, G. J. (2011). Ontwikkeling van het Landelijke Instrumentarium Jeugdstrafrechtketen (LIJ). *Kind & Adolescent Praktijk*, *10*(2), 76–83. https://doi.org/10.1007/s12454-011-0021-2

Van der Stouwe, T., Asscher, J. J., Stams, G. J. J. M., Dekovic, M., & Van der Laan, P. H. (2014). The Effectiveness of Multisystemic Therapy (MST): A Meta-Analysis. *Clinical Psychology Review, 34*(6), 468-481. doi: https://doi.org/10.1016/j.cpr.2014.06.006

Van der Stouwe, T., Gubbels, J., Castenmiller, Y. L., Zouwen M. van der, Asscher, J. J., Hoeve, M., Laan, van der P. H., & Stams, G. J. J. (2021). The effectiveness of social skills training (SST) for juvenile delinquents: a meta-analytical review. *Journal of Experimental Criminology*, *17*, 369-396. https://doi.org/10.1007/s11292-020-09419-w

Van Langen, M. A. M., Wissink, I. B., van Vugt, E. S., Van der Stouwe, T., & Stams, G. J. J. M. (2014). The relation between empathy and offending: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, *19*(2), 179–189. https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.02.003

Van der Wagen, W., Van 't Zand-Kurtovic, E. G., Matthijsse, S. R., & Fischer, T. F. C. (2019). *Cyberdaders: Uniek profiel, unieke aanpak?* Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (alleen samenvatting is tentamenstof) Cyberdaders: uniek profiel, unieke aanpak? (wodc.nl)

Van Mastrigt, S.B., & Carrington, P.J. (2019). Co-offending. In D. P. Farrington, L. Kazemian & A. R. Piquero (Eds.). *The Oxford handbook of developmental and life-course criminology (pp.* 125-146). Oxford University Press.

Van Stam, M. A., Van der Schuur, W. A., Tserkezis, S., Van Vugt, E. S., Asscher, J. J., Gibbs, J. C., & Stams, G. J. J. M. (2014). The effectiveness of EQUIP on sociomoral development and recidivism reduction: A meta-analytic study. *Children and Youth Services Review*, *38*, 44–51. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.01.002

Van Dijken, M. (2024). *Caring is sharing: How neighborhood processes among parents can strengthen an educative civil society in the public domain.* [Doctoral Dissertation Utrecht University]. https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/433949

Van Vugt, E. S., Gibbs, J. C., Stams, G. J. J. M., Bijleveld, C., Van der Laan, P. H., & Hendriks, J. *(2011*). Moral development and recidivism: A meta-analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 55*(8), 1234-1250**.** https://doi.org/10.1177/0306624X11396441

Van IJzendoorn, M. H., Schuengel, C., Wang, Q., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2023). Improving parenting, child attachment, and externalizing behaviors: Meta-analysis of the first 25 randomized controlled trials on the effects of Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline. *Developmental Psychopathology, 35*, 241-256. doi: https://doi.org/10.1017/S0954579421001462 .

Van Zyl, L. E., Roll, L. C., Stander, M. W., & Richter, S. (2020). Positive Psychological Coaching Definitions and Models: A Systematic Literature Review. *Frontiers in Psychology, 11,* 793. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00793

Veenstra, S. (2023). Het ontrafelen en integraal aanpakken van een cybercrimineel jeugdnetwerk. *Tijdschrift voor Veiligheid, 22*, 59-71, DOI: 10.5553/TvV/.000055

Vermeulen-Oskam, E., Franklin, C., Froerer, A. S., van 't Hof, L. P. M., Stams, G. J. J. M., Van Vugt, E. S., Assink, M., Veltman, E. J., Staaks, J. P. C. & Zhang, A. *Effectiveness of Solution-Focused brief therapy for Psychosocial Problems: A Meta-analysis.* [Manuscript submitted for publication].

Virgara, J. L., & Whitten, T. (2023). A systematic literature review of the longitudinal risk factors associated with juvenile cyber-deviance. *Computers in Human Behavior, 141*, 107613. https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107613

Walters, G. D. (2022). Conscience and delinquency: A developmentally informed meta-analysis. *Developmental Review*, *65*, 101026. https://doi.org/10.1016/j.dr.2022.101026

Weaver, R.D., & Campbell, D. (2015). Fresh Start: A meta-Analysis of aftercare programs for juvenile offenders. *Research on Social Work Practice, 25*(2), 201-212. https://doi.org/10.1177/1049731514521302

Weisburd, D., Farrington, D.P., Gill, C. (2016). Conclusion: What Works in Crime Prevention Revisited. In D. Weisburd, D. Farrington, C. Gill (Eds.) *What Works in Crime Prevention and Rehabilitation* (pp. 311–326). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-3477-5_12

Wibbelink, C. J. M., Hoeve, M., Stams, G. J. J. M., & Oort, F. J. (2017). A meta-analysis of the association between mental disorders and juvenile recidivism. *Aggression and Violent Behavior*, *33*, 78–90. https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.01.005

Wilson, D.B., Olaghere, A., & Kimbrell, C.S. (2017). *Effectiveness of restorative justice principles in juvenile justice: A meta-analysis.* National Criminal Justice Reference Service. https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/grants/250872.pdf

Wissink, I. B. (2021). Jongeren en cybercrime. In J. Hendriks, G. J. Stams, & J. Asscher (Eds.), *Handboek forensische orthopedagogiek.* Lemniscaat.

Wissink, I. B., Spanjaard, H. J. M., & Stams, G. J. J. M. (2020). *Advies aanpassing landelijk instrumentarium jeugdstrafrechtketen (LIJ) voor jeugdige online delinquenten. Universiteit van Amsterdam. DOI: 10.13140/RG.2.2.29898.64965*

Wissink, I., Standaert, J., Stams, G. J., Asscher, J., & Assink, M. (2023). Risk factors for juvenile cybercrime: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, *70*, 101836. https://doi.org/10.1016/j.avb.2023.101836

Wojciechowski, T. W. (2021). The role of ADHD in predicting the development of violent behavior among juvenile offenders: participation versus frequency. *Journal of Interpersonal Violence, 36*(1-2), NP625-NP642. https://doi-org.proxy.uba.uva.nl/10.1177/0886260517734225

Wu, X., & Lu, X. (2021). Musical Training in the Development of Empathy and Prosocial Behaviors. *Frontiers in Psychology*, *12*, 661769. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.661769

Ye, P., Huang, Z., Zhou, H., & Tang, Q. (2021). Music-based intervention to reduce aggressive behavior in children and adolescents. *Medicine*, *100*(4), e23894. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000023894

Yohros, A. (2023). Examining the Relationship Between Adverse Childhood Experiences and Juvenile Recidivism: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, *24*(3), 1640-1655. https://doi.org/10.1177/15248380211073846

Zettler, H. R. (2021). Much to Do About Trauma: A Systematic Review of Existing Trauma-Informed Treatments on Youth Violence and Recidivism. *Youth Violence and Juvenile Justice*, *19*(1), 113-134. https://doi.org/10.1177/1541204020939645

Zwaanswijk, M., Geuijen, P., Boelhouwer, M., Jonge, M. S., & Serra, M. (2020). Verwijspatronen bij praktijkondersteuners jeugd. *Huisarts En Wetenschap*, *63*(5), 14–18. https://doi.org/10.1007/s12445-020-0578-9